

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՂԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2018
N 4 (45)

Գիտական հանդես

Հրատարակում է 2008 թվականից
Լույս է տեսնում տարեկան վեց անգամ

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝ «Իրավական կրթության և վերականգնողական
ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ

Գլխավոր խմբագիր՝ **Գրիգոր Մինասյան** - իրավաբանական գիտությունների
թեկնածու

Բոլոր իրավունքները պաշտպանված են:

Վերատպելը միայն հանդեսի խմբագրության թույլտվությամբ:

Խմբագրության կարծիքը միշտ չէ, որ համընկնում է հեղինակների կարծիքի հետ:

Գովազդային նյութերի բովանդակության համար խմբագրությունը
պատասխանատվություն չի կրում:

Հեղինակային նյութերը վերանայվում են և չեն վերադարձվում:

«Արդարադատություն» գիտական հանդեսն ընդգրկված է Հայաստանի
Հանրապետության բարձրագույն որակափորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած
դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների
և դրույթների հրատարակման համար ընդունելի պարբերական գիտական
հրատարակությունների ցուցակում:

Խմբագրության հասցեն՝ 375008, ք. Երևան, Ս. Խորենացու 162ա, հեռախոս՝ 574406
ֆաք՝ 574453 Էլ. կայք՝ www.lawinstitute.am

Հանձնված է տպագրության 21.08.2018թ.

Տպագրություն՝ լազերային-թվային, ֆորմատ A4:

Տպաքանակը՝ 100 օրինակ:

Լրատվական գործունեություն իրականացնող «Իրավական կրթության
և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ
հասցեն՝ ք. Երևան, Ս. Խորենացու 162ա

Գրանցման վկայական - N 278.210.03426, գրանցված ՀՀ արդարադատության
նախարարության պետական ռեգիստրի Էրեբունու տարածքային բաժնի կողմից:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ՝

EDITORIAL BOARD

Վիգեն Քոչարյան –(Նախագահ) Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի տեղակալ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու:

Vigen Kocharyan – (President) Deputy Minister of Justice of the Republic of Armenia, PhD in Law.

Հրանուշ Հակոբյան – Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Hranush Hakobyan – Doctor of Law, Professor.

Արմեն Հարությունյան – Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Armen Harutyunyan – Judge at the European Court of Human Rights, Doctor of Law, Professor.

Աշոտ Խաչատրյան – Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Ashot Khachatryan – Judge at the Constitutional Court of the Republic of Armenia, Doctor of Law, Professor.

Վոլոդյա Հովհաննիսյան – Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Volodya Hovhannisyan – Judge at the Constitutional Court of the Republic of Armenia, Doctor of Law, Associate Professor.

Արմեն Եսայան – Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Armen Yesayan – Third Class State Advisor of Justice of the Republic of Armenia, Doctor of Law, Professor.

Գրիգոր Բադիրյան – Հայաստանի Հանրապետության կառավարության առներեր ՀՀ ոստիկանության պետի գլխավոր խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր:

Grigor Badiryan – Senior Advisor to the Chief of Police of the Republic of Armenia, Doctor of Law.

Ստեփան Ծաղիկյան – Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Stepan Tsaghikyan – Head of Criminal and Criminal Procedural Law of the Law and Politics Department of the Russian-Armenian (Slavonic) University, Doctor of Law, Professor.

Մերգել Առաքելյան – «Արդարադատության ակադեմիա» ՊՈԱԿ ռեկտոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Sergey Arakelyan – Rector of “Academy of Justice” SNCO, Doctor of Law, Professor.

Ռուզաննա Չակորյան – «Գավառի պետական համալսարան» հիմնադրամի ռեկտոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Ruzanna Hakobyan – Rector of “Gavar State University” Fund, Doctor of Law, Associate Professor.

Ժորա Ջհանգիրյան – «Գլաձոր» համալսարանի ռեկտոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Zhora Jhangiryan – Rector of “Gladzor” University, Doctor of Law, Professor.

Ռուբեն Ավագյան – «Մանց» համալսարանի ռեկտոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Ruben Avagyan – Rector of “Manc” University, Doctor of Law, Professor.

Արմիկին Հովհաննիսյան – Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի նախագահի տեղակալ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Arpine Hovhannisyan – Vice President of the National Assembly of the Republic of Armenia, PhD in Law, Associate Professor.

Աշոտ Հայրապետյան – «Իրավական կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ տնօրեն, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ:

Ashot Hayrapetyan – “Legal Education and Rehabilitation Programs’ Implementation Center” SNCO, PhD in Law, Associate Professor.

Մերգել Հայրապետյան – Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Sergey Hayrapetyan – Doctor of Historical Sciences, Professor.

Աշոտ Ենգոյան – ԵՊՀ-ի միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի քաղաքական գիտության պատմության և տեսության ամբիոնի վարիչ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Ashot Engoyan – Head of History and Theory of Political Sciences Department of YSU, Doctor of Political Sciences, Professor.

Գարիկ Քերյան – ԵՊՀ-ի միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի քաղաքական ինստիտուտների և գործընթացների ամբիոնի վարիչ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Garik Keryan – Head of Political Institutions and Processes Department of YSU Faculty of International Relations, Doctor of Political Sciences, Professor.

Մուշեղ Հովսեպյան – ԵՊՀ-ի ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի տպագիր և հեռարձակվող լրատվամիջոցների ամբիոնի վարիչ, քանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Mushegh Hovsepyan – Head of Chair of Printed and Broadcast Media of YSU, Doctor of Philological Sciences, Professor.

Էդուարդ Ղազարյան – Հայաստանի ազգային ազրարային համալսարանի տնտեսագիտական ֆակուլտետի դեկան, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր:

Eduard Ghazaryan – Dean of the Economics Faculty of National Agrarian University of Armenia, Doctor of Economics, Professor.

Օտարերկրյա անդամներ

International members

Հայկ Կուպելյան – Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու:

Hayk Kupelyants – PhD in Law.

Ալեքսանդր Կրիմով – Ռուսաստանի Դաշնության պատիժների իրականացման դաշնային ծառայության իրավունքի և կառավարման ակադեմիայի պետ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ, ներքին ծառայության գեներալ-մայոր:

Aleksandr Krimov – Head of the Academy of Law and Administration of the Federal Penitentiary Service of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, General-Major of Internal Service.

Անդրեյ Սկիբա – Ռուսաստանի Դաշնության պատիժների իրականացման դաշնային ծառայության իրավունքի և կառավարման ակադեմիայի իրավաբանական ֆակուլտետի քրեսակատարողական իրավունքի ամբիոնի պետ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ, ներքին ծառայության մայոր:

Andrey Skiba – Head of Chair of Criminal and Executive Right of Legal Faculty of the Academy of Law and Administration of the Federal Penitentiary Service of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Major of Internal Service.

Եվգենի Բարախ – Ռուսականայի պետական քրեակատարողական ծառայության ինստիտուտի պետ, ներքին ծառայության գեներալ-մայոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ:

Evgenny Barash – Head of the Criminal and Penal Service Institute, General-Major of Internal Service, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor.

Հենրիկ Լինդեբորգ – Ֆինլանդիայի արդարադատության նախարարության քրեական պատիժների վարչության ավագ գիտաշխատող, սոցիալական գիտությունների դոկտոր:

Henrik Lindeborg – Senior Researcher at the Criminal Punishment Department of the Ministry of Justice of Finland, Doctor of Social Sciences.

Նիկիտա Իվանով – Համառուսական արդարադատության պետական համալսարանի քրեական իրավունքի և կրիմինալոգիայի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Nikita Ivanov – Head of the Chair of Penal Right and Criminology Doctor of Legal Sciences, Professor of the All-Russian State University of Justice.

Սերգեյ Չերնյավսկի – Ուկրաինայի ներքին գործերի Ազգային ակադեմիայի պրոռեկտոր, Ուկրաինայի գիտության և տեխնիկայի պատվավոր գործիչ, ուսուկանության գնդապետ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Sergey Chernyavsky – Vice Rector of National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Police Colonel, Doctor of Legal Sciences, Professor.

Վադիմ Վինոգրադով – Համառուսական արդարադատության պետական համալսարանի սահմանադրական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Vadim Vinogradov – Head of the Chair of Constitution and International Right, Doctor of Legal Sciences, Professor of the All-Russian State University of Justice.

Վլադիմիր Գորեև – Համառուսական արդարադատության պետական համալսարանի քաղաքացիական դատավարության և դատական կազմադրիչների ծառայության կազմակերպման ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ:

Vladimir Gureev – Head of the Chair of Civil Process and Organization of Service of Bailiffs Doctor of Legal Sciences, Associate Professor of the All-Russian State University of Justice.

Կոնստանտին Գուսարով – Ուկրաինայի Յարոսլավ Մուդրիի անվան ազգային իրավաբանական համալսարանի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Konstantin Gusarov – Head of the Chair Civil Process of the Yaroslav Mudryi National Law University, Doctor of Legal Sciences, Professor.

Վիտալի Ստոկանով – «Բելառուսի Հանրապետության ներքին գործերի նախարարության ակադեմիա» կորպական հաստատության հոգեբանության և մանկավարժության ամբիոնի պրոֆեսոր, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ:

Vitaly Stukanov – Professor of the Chair of Psychology and Pedagogics of the Academy of the Interior Ministry of the Republic of Belarus, Doctor of Pedagogics Sciences, PhD in Psychology, Associate Professor.

Ալեքսանդր Ռուբիս – «Բելառուսի Հանրապետության ներքին գործերի նախարարության ակադեմիա» կորպական հաստատության քրեական դատավարության ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Aleksandr Rubis – Professor of the Chair of Criminal Process of the Academy of Interior Ministry of the Republic of Belarus, Doctor of Legal Sciences, Professor.

Համարի պատասխանատու՝ **Գորգեն Աֆրիկյան** - իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

Տեխնիկական խմբագիր՝ **Սիլվա Արխատակեսյան**
Սրբագրի՝ **Մանյա Փաշինյան**

Համարի վրա աշխատել են՝ **Սամվել Արքահամյանը, Արտակ Ղուլյանը**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ**6 ԱՆԱՀԻՏ ՄԱՆԱՍՅԱՆ**

Ելիտիզմի գաղափարը և դրա դերը ժողովրդահշխանության արդյունավետ իրացման գործում

14 ԼՈՒԽԻՆԵ ԹԱՍՍԼՅԱՆ

Առցանց հաշտարարություն (ORD)

18 ԱՆՆԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

Դատական նախադեպի մեկնաբանության մեթոդաբանական հիմնախնդիրները (Անգլիայի օրինակով)

23 ԷԴԳԱՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Անչափահասների դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործությունների օբյեկտը

32 ԱՐՄԱՆ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

Առողջության պահպանման իրավունքը:
Դատմատեսական ասպեկտները

35 ԼԻԼԻԹ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Իրավաստեղծ գործունեության հասկացությունը, էությունը և նշանակությունը

41 ՄԱՐԹԱ ՄԵԼԻՔՅԱՆՅԱՆ

Երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելու քրեական և վարչական պատասխանատվության առանձնահատկությունները

50 ՆՈՐԻԿ ՆՈՐԻԿՅԱՆ

Զինապարտության առկա հիմնախնդիրները ազգ-քանակ հայեցակարգի համատեքստում

56 ՔՐԻՍТИՆԵ ՕՂԱՆԵՍՅԱՆ

Сравнительно-правовой анализ права на свободу мысли, совести и религии в государствах постсоветского пространства

դողովավարության դիմակով քողարկված բռնապետության¹⁰:

Ժողովրդավարության հաջորդ թերությունն այն է, որ վերջինիս պարագայում պետությունն անընդհատ հավասարակշռում է օխլովատիայի և դիկտատորայի միջև։ Ավելին՝ անձի դիկտատորան տվյալ պարագայում փոխարինվում է մեծամասնության դիկտատորայով, ինչը միանշանակ ավելի լավ չէ, եթե ոչ ավելի վատ հասարակական հարաբերությունների բնականոն ընթացքի տեսանկյունից։ Դրան գումարվում է այն, որ նույնիսկ ժամանակակից ժողովրդավարությունները չեն կարողանում զերծ մնալ պլոտով կրատիայից (հարստության իշխանությունից)։¹¹

Ժողովրդավարական կառավարման համակարգերին բնորոշ կարևորագույն թերություններից է նաև վերջինիս իուացիոնալությունը, ինչի հիմքում ընկած է անիրազեկ բազմության կողմից իրենց շահերը ճիշտ ընկալելու անհնարինությունը։¹²

Հիշյալ համատեքստում հարկ է նկատի ունենալ, որ տվյալ պարագայում ուսումնասիրության հիմնական սուրյեկտը հենց անհատն է, քանի, եթք քննարկվում է խմբի «ռացիոնալության» հարցը, այն հնարավոր է դիտարկել սոսկ խմբի անդամների վարքագիծ տեսանկյունից։ Գրականության մեջ կարելի է հանդիպել այն տեսակետին, որ ռացիոնալ անհատը ևս եսասեր է։ Ավելին, ընդգծվում է, որ, քանի ժողովրդի քաղաքական վարքագիծը նման է տնտեսական փոխարարերությունների մասնակիցների վարքագիծն, ենթադրվում է, որ նրանք կոնկրետ որոշումներ կայացնելիս հաշվի են առնելու միայն իրենց սեփական շահերը։ Այդ առումով, օրինակ, ակնհայտ է, որ անհատները կոնկրետ իրի համար չեն վճարում առավել, քան անհրաժեշտ է՝ սոսկ արտադրողի կամ վաճառողի բարեկեցության շահերը նկատի ունենալով։ Վերը շարադրվածը հաշվի առնելով՝ իշխալ հեղինակների համար առանցքային է դառնում տնտեսական մոդելի տարածումը քաղաքական վարքագիծ վրա, ինչի համատեքստում ակնհայտ է, որ եթք անհատն ընտրում է, պաշտոն է գրադեցնում կամ իր պաշտոնական լիազորությունների շրջանակներում որոշակի քաղաքականություն է իրականացնում, ենթադրվում է, որ դա չի արվում հանրային շահերից ելնելով։ Ավելին, ակնհայտ է և այն, որ հնարավոր չէ երաշխավորել, որպեսզի անհատը միշտ հետևի ներդաշնակ հասարակական կյանքի համար անհրաժեշտ և փիլիսոփաների կողմից նախանշված բարոյական նորմերին։ Այդ հանգամանքն իր հերթին առանցքային է դարձնում այն հարցը, որ համապատասխան նորմերն ու ինստիտուտները

պետք է ձևավորվեն՝ նկատի ունենալով եսասեր վարքագիծի առկայության անընդհատ հնարավորությունը, և վերջինը այնպես ուղղորդվի, որպեսզի այդ վարքագիծը շահավետ, այլ ոչ վնասակար դառնա հասարակության անդամների և հասարակական հարաբերությունների բնականոն զարգացման համար։ Տնտեսական հարաբերություններում իշխալ արդյունքը որոշակի առումով երաշխավորվում է նաև այն պատճառով, որ նրանք կառուցվուն ինքնակազմակերպվող վարքագիծի հիման վրա։¹³

Հիշյալ համատեքստում կարենրվում է նաև քաղաքական կուսակցությունների վարքագիծը ընկալումն ու վերլուծությունը։ Հարկ է նկատի ունենալ, որ կուսակցությունները բաղկացած են քաղաքական գործիչներից, ովքեր իշխանության են ձգտում ոչ թե նպաստավոր քաղաքականություն իրականացնելու, այլ «պաշտոն ունենալու հանգամանքից բխող շահ, հեղինակություն, իշխանություն ձեռք բերելու համար»։ Այդ նպատակով էլ նրանք այլոց հետ միավորվում են քաղաքական կուսակցություններում իշխանություն ձեռք բերելու համար պայքարելու նպատակով։ Արդյունքում՝ ակնհայտ է դառնում, որ ժողովրդավարական քաղաքական համակարգերում կուսակցությունները համարթեք են գործարարներին՝ տնտեսական հարաբերություններում։ Հետևաբար, կուսակցությունները ձևավորում և իրականացնում են այնպիսի քաղաքականություն, որը, նրանց կարծիքով, կարող է առավել շատ ձայներ երաշխավորել, այնպես, ինչպես գործարարները արտադրում են այնպիսի արտադրանք, որը, նրանց կարծիքով, առավել շատ շահույթ կրերի։ Բնականաբար, պետական իշխանությունը պետք է որոշակի սոցիալական գործառույթներ իրականացնի, իսկ իշխող կուսակցությունը բավարար թվով ընտրողների պետք է բավարարված պահի՝ վերընտրվելու հաճամանքը երաշխավորելու նպատակով։ Այլ կերպ՝ ըննարկվող «փոխանակման հարաբերություններում» քաղաքացիները պետք է որևէ քան ստանան իրենց ձայների դիմաց։ Սակայն, այս օգուտները ընտրվելու և իշխանությունը պահելու մոտիվացնող նպատակի սոսկ կողմնակի արդյունքն են, այնպես, ինչպես գնորդին համապատասխան որակի մեքենա տրամադրելն է մեքենա վաճառողների համար արդյունավետ վաճառք կազմակերպելու սոսկ կողմնակի արդյունք։

Այս ամենը գիտակցելով՝ կուսակցություններն իրենց գաղափարախոսությունը իրապարակում են գովազդներին բնորոշ ոճով։ Քանի կուսակցության նպատակն է ընդամենը ընտրվել, վերջիննե-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

հիմքում պետք է լինի մարդը՝ որպես բարձրագույն արժեք, այդ իշխանության նպատակը պետք է լինի անհատի համար ինքնարտահայտման ու ինքնաղուսնորման ինարափորտությունների երաշխափորումն ու վերջինիս արթևորման պահանջի իրացումը, որպիսի հանգամանքներով էլ, ինչպես նաև մարդու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով պետք է սահմանափակված լինի մեծամասնության իշխանությունը:

Սինեույն ժամանակ, առաջացող տարատսակ խնդիրներին համարժեք լուծումներ գտնելու, կառավարման համակարգի արդյունավետությունը բարձրացնելու առումով բացահիկ կարևորություն ունի էլիտար ժողովրդավարության կողմից առաջարկող մասնագիտացված կառավարման գաղափարը, և մեր կարծիքով, այն ևս պետք է ընկած լինի ժողովրդավարության տեսության հիմքում:

Այդ առումով հարկ ենք համարում անդրադառնալ կառավարող էլիտարի ձևավորման և վերափոխման առնչությամբ գրականության մեջ առկա առանցքային գաղափարներին: Քաղաքագիտության տեսության մեջ հիշյալ հիմնախնդրի առնչությամբ ներկայացվում է երկու հիմնական մոտեցում՝ էլիտիզմ և էլիտարիզմ: Էլիտիզմի էությունն այն է, որ իշխանություն իրականացնողների ընտրությունն իրականացվում է մերիտոկրատական սկզբունքի (քառացի՝ «արժանիների իշխանություն», լատ.՝ *meritus* - արժանի, հուն.՝ *κράτος* - իշխանություն, կառավարում) հիման վրա: Վերջինիս էությունը լավագույն մասնագետների ընտրության մեջ է, այնպիսի անձանց, որոնք առավել կոմպետենտ են քաղաքական գործընթացների կառավարման և ղեկավարման բնագավառում: Այսպիսի մոտեցման արդյունքում էլիտար ձևավորվում է բաց մրցակցության հիման վրա՝ լավագույն մասնագետների ու կառավարողների ընտրության միջոցով, և նրանց կողմից իշխանական լիազորությունների իրականացումը ընկալվում է որպես կառավարչական աշխատանքի բաժանման գործառույթ, և ոչ կարիերային նկրտումների հիմնական նպատակ: Նշված իրավիճակում իշխանական գործառույթները պատկանում են հասարակության առավել պատրաստված և տաղանդավոր ներկայացուցիչներին, ում համար իշխանություն ձեռք բերելու ինքնանպատակ չէ: Ավելին՝ նրանք օժտված են բարձր պրոֆեսիոնալիզմով՝ անկախ նրանից՝ իրականացնում են իշխանական լիազորություններ, թե՝ ոչ:

Ի տարրերություն վերը շարադրվածի՝ էլիտարիզմը ելնում է էլիտար մասսաներից առանձնացնելու գաղափարից, ինչի արդյունքում էլիտար դի-

տարկում է որպես փակ խավ: Տվյալ պարագայում էլիտարի ձևավորումն իրականացվում է մրցակցությունը բացառող եղանակներով՝ ժառանգման, դասային արտոնությունների, կուսակցական կամ նոմենկատուրային պատկանելության միջոցով և այլն: Էլիտարի ներկայացուցիչների համար իշխանության ռեսուրսները մատչելի են դառնում՝ անկախ իրենց ունակություններից և կառավարման հմտություններից: Նրանք իշխանական գործառույթների կրող են դառնում կառավարող էլիտարի իրենց պատկանելության շնորհիվ: Իշխանություն ձեռք բերելը դառնում է նրանց քաղաքական գործունելության էությունը և հիմնական նպատակը, իսկ կառավարման հիերարխիայում իշխող դիրքեր գրադեցնելը թելադրված է լինում սույն սույնեկտիվ շարժադիրներով (առաջին հերթին՝ փառամոլության և ամբողջաները բավարարելու) և ոչ հասարակության, պետության, գործի շահերից ելնելով: Էլիտարի ձևավորման նման մոդելն առաջացնում է ոչ կոմպետենտ, միայն կարիերայի նպատակ հետապնդող կառավարիչներից բաղկացած իշխող խումբ, ովքեր իրենց գործունելության մեջ ծրագրավորված են երկրի կառավարման համակարգում իրենց կորպորատիվ գերակայությունը որքան հնարավոր է երկար պահպանելու նպատակով:

Հաշվի առնելով վերը շարադրվածը՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ ժողովրդավարության՝ մեր կողմից քննարկվող նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է էլիտիզմի գաղափարի հիման վրա իշխանության ներկայացուցիչների ընտրություն՝ կոմպետենտության ու պրոֆեսիոնալիզմի հատկանիշները հիմքում ունենալով:

- ¹ Տե՛ս, What Is Democracy? Editor: Howard Cincotta, <https://www.ait.org.tw/infousa/zhtw/docs/whatsdem/whatdm2.htm>
- ² Տե՛ս, Տիովյան տեղում:
- ³ Տե՛ս, Փիլոսոփիա: Էնցիկլոպեդիկ հաբառք. — Մ.: Գարդարիկ. Պուրական հարաբեկություն. 2004. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/313:
- ⁴ Տե՛ս, Փիլոսոփիական էնցիկլոպեդիկ հաբառք. 2010. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/313:
- ⁵ Տե՛ս, Leonardo Morlino. Qualities of Democracy: How to Analyze Them. Istituto Italiano di Scienze Umane, Florence (Italy). 2009, էջ 3:
- ⁶ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջ 144:
- ⁷ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջ 17:
- ⁸ Տե՛ս, Walker Jack L. A Critique of the Elitist Theory of Democracy // The American Political Science Review, Vol. 60, No. 2 (Jun., 1966), էջ 291:
- ⁹ Տե՛ս, Concepts and Principles of Democratic Governance and Accountability. Edited by Mathias Kamp, 2011, էջ 18-19:
- ¹⁰ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջ 179:
- ¹¹ Կարևորագույն խնդիրը հիշյալ համատերսուում այն է, որ որևէ մեկը չի կարող երաշխավորել, որ հասարակության ընտրությունը ճիշտ է: Օրինակ՝ Հիտլերը իշխանության էր եկել ժողովրդավարական եղանակով՝ մեծամասնություն ստանալով ուժիսարագում (տե՛ս Գալեև Կ. Մոնարքիա և Հանրապետություն. Դուռը առաջնային պատճեններ. Երևան, 2011, էջ 18-19):
- ¹² Տե՛ս, Գալեև Կ. Մոնարքիա և Հանրապետություն. Դուռը առաջնային պատճեններ. Երևան, 2011, էջ 18-19:
- ¹³ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջ 22:
- ¹⁴ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջեր 101-110:
- ¹⁵ Տե՛ս, Cunningham F. Theoris of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջեր 101-110:
- ¹⁶ Տե՛ս, Գալեև Կ. Մոնարքիա և Հանրապետություն. Դուռը առաջնային պատճեններ. Երևան, 2011, էջ 18-19:
- ¹⁷ Տե՛ս, Concepts and Principles of Democratic Governance and Accountability. Edited by Mathias Kamp, 2011, էջ 10:
- ¹⁸ Տե՛ս, Баранов Н.А.. Современная демократия: эволюционный подход. 2008, <http://textbooks.studio/uchebnik-teoriya-politiki/elitarnaya-model-demokratii-23148.html>
- ¹⁹ Տե՛ս, Cunningham F. Theories of Democracy (A Critical Introduction), 2002, London and New York, T J International Ltd, Padstow, Cornwall, էջեր 92-93:

Anahit Manasyan
 Проректор академии юстиции РА
 по научной работе,
 доцент кафедры конституционного права ЕГУ,
 кандидат юридических наук

РЕЗЮМЕ

Идея элитизма и ее значение для эффективной реализации народовластия

Автор анализирует современные концепции демократии. Она делает вывод, что для должного восприятия понятия демократии недостаточна лишь особенность осуществления власти народом и для народа, и доктрины народовластия нуждаются в переосмыслиннии. Автор считает, что стержневым в данном контексте должно быть то, что демократия - это форма правления, в условиях которой источником власти является народ, власть осуществляется народом и для народа, имея в основе человека как высшую ценность и руководствуясь целью гарантирования для личности возможностей самовыражения и самореализации. Автор приходит к заключению, что власть народа не является неограниченной и должно ограничиваться основными правами и свободами человека и гражданина. Более того, анализируя элитарную концепцию демократии, автор приходит к выводу, что для достижения обсуждаемой цели необходим отбор представителей власти на основании идеи элитизма, принимая за основу свойства компетентности и профессионализма.

Ключевые слова: Демократия, власть народа, человек как высшая ценность, права и свободы человека и гражданина, элитарная демократия, элитизм, компетентность и профессионализм.

Anahit Manasyan
 Vice-Rector of the RA Academy of Justice
 for Scientific Affairs,
 Associate Professor at the
 Chair of Constitutional Law of YSU,
 Candidate of Law

SUMMARY

The Idea of Elitism and Its Role for the Effective Realization of the Rule of People

Author analyzes the modern concepts of democracy. She draws a conclusion that for the proper perception of the notion "democracy" just the feature of implementation of power by the people and for the people is not enough, and the doctrines of democracy need to be rethought. According to the author the key point here should be the fact that democracy is a form of governance within the frames of which people are the source of power, power is implemented by the people and for the people, having in the basis the human being as the highest value and being guided by the aim of guaranteeing for the latter possibilities for self-expression and self-realization. The author concludes that the power of people is not an unlimited one and should be limited by fundamental human and citizen's rights and freedoms. Moreover, for the realization of the discussed aim of democracy choice of representatives of power based on the idea of elitism is necessary, taking as a basis the features of competence and professionalism.

Key words: democracy, power of people, human being as the highest value, human and citizen's rights and freedoms, elite democracy, elitism, competence and professionalism.

Լուսինե Թասալյան

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի
ակադեմիայի դասախոս,
Երևանի «Գլածոր» համալսարանի հայցորդ

ԱՌՅԱՅՑ ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ /ORD/

Սույն հոդվածը նվիրված է առցանց հաշտարարությանը, նաև՝ արքիտրաֆին, որոնք օգտագործվում են ֆիզիկական և /կամ/ իրավաբանական անձանց վեճերի այլընտրանքային /ոչ դատական/ լուծման համար, այսինքն՝ առցանց բանակցություններին: Աշխատանքը կատարելիս ուսումնասիրվել է ԱՄՆ-ի, Եվրոպայի խորհրդի անդամ երկրների և Ռուսաստանի Դաշնությունում առկա առցանց հաշտարարության ոլորտները, նաև կատարվել է համապարփակ վերլուծություններ:

Հիմնարարեք- վեճերի այլընտրանքային լուծում, հաշտարար, առցանց, արքիտրաժ:

Զարգացած իրավական համակարգ ունեցող երկրներում վաղուց ի վեր իրավունքի պաշտպանության բնագավառում իրենց ուրույն տեղն ունեն վեճերի լուծման այլընտրանքային (Alternative Dispute Resolution¹) ծառայությունները: Ավելի հստակ՝ XX դարում վեճերի լուծման այլընտրանքային (ոչ դատական) միջոցների դերը գերակշռում էր միջազգային առևտրային վեճերի լուծման ոլորտում, իսկ XI դարասկզբին դա հիմք հանդիսացավ վեճերի այլընտրանքային լուծման միջազգային իրավական կառուցվածքային (մեխանիզմների) ձևավորման, ինչպես նաև՝ առցանց (Online Dispute Resolution²) հաշտարարություն և արքիտրաժ (իրավասություն) իրականացնելու համար:

Առցանց հաշտարարություն կամ արքիտրաֆը ողջ աշխարհում վաղուց առաջարկում են ADR ծառայություններ մատուցող զարգացած ընկերությունները իրենց կայքերի միջոցով և որպես կանոն, այդ ծառայությունները դասակարգվում են երկու տեսակի՝

- 1) Կույր առևտրային վեճեր և
- 2) այդ վեճերի հիման վրա քննարկումներ³:

Կույր առևտրի հարթակները, որոնք են Cybersettle, CyberSolve, ClickNsettle և Settlement-ը առցանց ծառայություն նատուրողները, կարող են օգնել կողմերին լուծել վեճը, եթե միակ հարցը վերաբերում է «որքան կամ ինչպես» հարցադրմանը: Այս կայքերը չեն պատասխանում «ով է պատասխանատու» հարցին, իսկ դրանցում նախատեսված ծառայության վճարը կրկին առցանց է կատարվում: Այնուհետև ծառայությունը սկսում է հայտն ընդունել, երկու կողմերին տրամադրում է իր գաղտնաբառով պաշտպանված կայքում հարթակ: Ծրագրային ապահովումը պաշտպանում է յուրաքանչյուր կողմի դիմումը՝ մյուս կողմից գաղտնիության սկզբունքից ելնելով տեղեկատվություն չի հրապարակում, միայն հայտնում է մյուս կողմին:

Այս ծրագրի քննարկման արդյունքի հիման վրա մշակումը նաև մատչելի է համացանցի առցանց հաշտարար (Online Mediators) կայքում: Առցանց հաշտարարությունն օգտակար է նախ նրանով, որ ավելի քան հարյուր կամ հազար մղոն հեռավորության վրա կարող են ծառայություններ մատուցվել: Այս տարբերակով կարող են նաև վերացնել կողմնակալությունը (կախված ուսայից, տարիքից, սեռից կամ հաշմանդամությունից): Մյուս կողմից, դրա արդյունավետությունը պայմանավորվում է նախ նրանով, որ չի կարող նպաստել նաև հաշտարարի զգացմունքայնության վրա, այլ արդյունավետ կերպով կգրավի հաշտարարին կենտրոնացնել միայն գործընթացի վրա:

Ներկայումս առցանց հաշտարարության նկատմամբ բավականաշափ մեծ է հետաքրքրությունը: ԱՄՆ-ում մի շաբթ առցանց հաշտարարություն մատուցող ընկերություններ կան: Եվրոպայում ևս գործում է առցանց հաշտարարությունը և որպես մոդել կիրառվում է հոլանդական Էլեկտրոնային հաշտարարության ձևը, որը մեկնարկվել է բրիտանական Էլեկտրոնային առցանց հաշտարարությունից հետո⁵:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և վեճերի լուծման կենտրոնը Մասաչուսեթսի համալսարանում 1999 թվականին անցկացրեց ուսումնասիրության ծրագիր՝ պարզելու, թե համացանցային հաշտարարությունը, որքան արդյունավետ կարող է լուծել վեճերը, որոնք առաջանում են առցանց առողջից, գործարքներից, և որոնք իրենց քննությունը կնորդների և վաճառողների հետ կապված վեճեր են:

Առցանց հաշտարարության մասով հետազոտությունները ցույց են տվել, որ համացանցային հաշտարարությունը մի շաբթ գեպերում հաջող է մեկնարկվում հաշտարարների բանակցության միջոցով:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Առցանց միջնորդությունը տեղի է ունենում վիրտուալ իրականության մեջ, որտեղ վեճի կողմերի և հաշտարարի անուններն են նշվում, և նրանք իրականում չեն հանդիպում դեմ առ դեմ: Այսինքն՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաներին զուգընթաց զարգանում է նաև իրավական հարթակը, իսկ այս դեպքում վեճերի լուծման այլնտրանքային միջոցի, այն է՝ հաշտարարության ձևը, ըստ որի մարդիկ անգամ աշխարհի տարբեր մասերում կարող են օգտվել առցանց հաշտարարությունից վեճի լուծման համար՝ օգտագործելով անվտանգ կողավորված էլեկտրոնային փոստից կամ տեսազնգերից՝ որոշ դեպքերում անվտանգ զրուցարանների միջոցով:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և վեճերի լուծման կենտրոնները ներկայումս Մասաշուսեթս տեխնոլոգիական համալսարանում իրականացնում են աշխատանքներ «Երրորդ կողմի» ծրագրային փարեր դիմումների վրա, որոնք առցանց ծրագրի շրջանակում նպաստում են կողմերի և հաշտարարի միջև փոխհամագործակցությանը⁶:

Առցանց հաշտարարության համակարգում տեղադրվում են համապատասխան էջեր, որտեղ կարող են մուտք գործել միայն իրավասություն ունեցող անձինք: Համակարգն ապահովված է հաշտարարի կամ հիմնականում՝ հաշտարարական կազմակերպության կողմից: Առցանց հաշտարարության գործընթացը շատ չի տարբերվում իրական հաշտարարության գործընթացից, բացառությամբ այն բանի, որ այնտեղ կապի այլ ձևեր են օգտագործվում:

Առցանց հաշտարարության առաջին քայլը առցանց տիրույթում հայտը ընդունելն է: Հաջորդ քայլը ընդհանուր է բոլոր հաշտարարական կազմակերպությունների համար: Նրանք կապ են հաստատում մյուս կողմի հետ պարզելու, թե արդյոք նրանք պատրաստ են նաև նաևնակցել առցանց հաշտարարության ընթացակարգին: Եթե բանակցության այս փուլը հարթ է ընթանում, ապա հաշտարարին (Online Mediators) ընտրում են կողմերը համատեղ կամ, եթե մյուս կողմը չի առարկում, նշանակվում է մյուս կողմի ընտրվածը և ըստ ընթացակարգի նա ձեռք է բերում հասանելիություն համապատասխան կայքեցում: Իսկ Եվրոպական հանձնաժողովը մշակել է Եվրոպական Փոքր Հայցերի ընթացակարգը (ESCP), որը ուժի մեջ է մտել 2009 թվականի հունվարից: Այս ընթացակարգը նախատեսված է միջսահմանային վեճերի լուծման համար, որտեղ պահանջների չափը չի գերազանցում երկու հազար եվրոն: Հստ ESCP- ի, կարգավորումը գրավոր կերպով իրականացվում է տեղեկատվա-

կան և հաղորդակցման տեխնոլոգիաների օգտագործմամբ (էլեկտրոնային փոստ, Վիդեոկոնֆերանս և այլն): ESCP- ի դրույթները հանձնարարական են և ոչ թե իրահանգներ, և ԵՄ անդամ պետությունները օգտվելով դրանից զարգացնում են առցանց վեճերի լուծման իրենց իրավական կանոնները: Այնուամենայնիվ, ESCP- ն սահմանում է որոշակի շրջանակ, որը կնպաստի առցանց դատական ընթացակարգերի իրականացմանը, ինչպես նաև կրաքարացնի վեճերի լուծման այլնտրանքային վատահության ընդհանուր մակարդակը:

Ուստաստանում առցանց հաշտարարությունն իր սկսնակ փուլում է: Մինչ օրս, սակայն ընկերությունների մի փոքր մասն է առաջարկում է RuNet- ի նման ծառայություն: Սա պայմանավորված է այն հանգանակով, որ Ուստաստանի հաշտարարության դասական տարբերակները դեռևս կատարյալ պահանջարկ չունեն Արևմուտքի համեմատ: Հաշտարարության և իրավունքի գիտական և մեթոդաբանական կենտրոնի նախագահ Յ.Ս. Շամիկաշվիլին կասկածի տակ է դնում առցանց միջնորդության արդյունավետությունը: Հայաստանի Հանրապետությունում առցանց հաշտարարությունից խոսելի անգամ վաղ է, սակայն իրատեսական, քանի մեզանում դեռ դասական հաշտարարությունը սաղմնավորման փուլում է:

Վերը նշված այդ գործընթացին հաջորդում է բնականոն հաշտարարության գործընթաց միայն առցանց հարթակում, իսկ հաշտության համաձայնությունը հաստատվում է էլեկտրոնային ստորագրությամբ:

Գործնականում հաշտարարի համար շատ հետաքրքիր է հենց այդպես իրականացնել հաշտարարությունը: Ժամանակակից տեխնոլոգիաները հնարավորություն են ընձեռնում կողմերին ոչ միայն իրենց աշխատանքներից կամ որևէ վայրից մասնակցել հաշտարարության գործընթացին, այլև հաշտարար ընտրել միջազգային հարթակից առանց համապատասխան երկիր մեկնելու, հաշտարարին իրավիրելու համար, լրացուցիչ ծախսեր կատարելուց կամ ավելի շատ վճարելուց:

Այսպիսով՝ կարող ենք ասել, որ առցանց հարթակը առավել հնարավորություններ է ընձեռնում վեճերի այլնտրանքային լուծման բնագավառում:

¹ Այսուհետ՝ Alternative Dispute Resolution - ADR.

² Այսուհետ՝ Online Dispute Resolution ODR.

³ Տե՛ս, K. Marquess, “Point, Click – Settle Quick!” ABA JOURNAL 82 (April 2000); E. Katsh, “The New Frontier: Online ADR Becoming a Global Priority,” DISPUTE RESOL. MAG. 6 (Winter 2000); D. Eidsmoe, “Calling Their Bluff: Settlement Rates Low but Hopes Still High for Online Resolution of Personal Injury Claims,” DISPUTE RESOL. MAG. 9 (Winter 2000); J. Melamed, “Mediating on the Interenet: Today and Tomorrow.” www.mediate.com/articles/Melamed5.cfm 02.02.2018թ.:

⁴ Տե՛ս, For a description of some of these sites, see E. Katsh, *supra* at 7-8. See generally R. Bordone, “Electronic Online Dispute Resolution: A Systems Approach – Potential, Problems and a Proposal,” 3 HARV. NEGOTIATION L. REV. 175 (Spring 1998); G. Friedman, “Alternative Dispute Resolution and Emerging Online Technologies: Challenges and Opportunities,” 19 HASTINGS COMM/ENT. L.J. 694 (1997); E. Katsh, “Dispute Resolution in Cyberspace,” 28 CONN. L. REV. 953 (Summer 1996); E. Lide, “ADR and Cyberspace: The Role of Alternative Dispute Resolution in Online Commerce, Intellectual Property and Defamation,” 12 OHIO STATE J. ON DISP. RESOLUTION 193 (1996) 10.03.2018թ.:

⁵ Տե՛ս, www.e-mediation.nl and <http://www.consensus.uk.com/e-mediator.html> 22.03.2018թ.:

⁶ Տե՛ս, <http://aaron.sbs.umass.edu/center/projects.html> 28.03.2018թ.:

⁷ Տե՛ս, Regulation 861/2007/EC of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure O. J. (L. 199) 1. 19.04.2018թ.:

⁸ Տե՛ս, Архивированная копия (недоступная ссылка - история). Проверено 16 июня 2009. Архивировано 20 июля 2011 года. 18.06.2018թ.:

⁹ Տե՛ս, Интернет-интервью с Ц. А. Шамликашвили, президентом Научно-методического центра медиации и права: «Саморегулирование в медиации: новый этап интегрирования примирительных процедур в российское общество» 08.07.2018թ..

Գրականության ցանկ

1. K. Marquess, “Point, Click – Settle Quick!” ABA JOURNAL 82 (April 2000); E. Katsh, “The New Frontier: Online ADR Becoming a Global Priority,” DISPUTE RESOL. MAG. 6 (Winter 2000); D. Eidsmoe, “Calling Their Bluff: Settlement Rates Low but Hopes Still High for Online Resolution of Personal Injury Claims,” DISPUTE RESOL. MAG. 9 (Winter 2000); J. Melamed, “Mediating on the Interenet: Today and Tomorrow.” www.mediate.com/articles/Melamed5.cfm:
2. For a description of some of these sites, see E. Katsh, *supra* at 7-8. See generally R. Bordone, “Electronic Online Dispute Resolution: A Systems Approach – Potential, Problems and a Proposal,” 3 HARV. NEGOTIATION L. REV. 175 (Spring 1998); G. Friedman, “Alternative Dispute Resolution and Emerging Online Technologies: Challenges and Opportunities,” 19 HASTINGS COMM/ENT. L.J. 694 (1997); E. Katsh, “Dispute Resolution in Cyberspace,” 28 CONN. L. REV. 953 (Summer 1996); E. Lide, “ADR and Cyberspace: The Role of Alternative Dispute Resolution in Online Commerce, Intellectual Property and Defamation,” 12 OHIO STATE J. ON DISP. RESOLUTION 193 (1996):
3. www.mediate.com/articles/Melamed5.cfm:
4. www.e-mediation.nl and <http://www.consensus.uk.com/e-mediator.html>
5. <http://aaron.sbs.umass.edu/center/projects.html>:
6. Regulation 861/2007/EC of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure O. J. (L. 199) 1:
7. Архивированная копия (недоступная ссылка - история). Проверено 16 июня 2009. Архивировано 20 июля 2011 года.
8. Интернет-интервью с Ц. А. Шамликашвили, президентом Научно-методического центра медиации и права: «Саморегулирование в медиации: новый этап интегрирования примирительных процедур в российское общество»

Լուսին Տասալյան

Профессор Полицейского образовательного комплекса РА
Аспирант университета “Гладзор”

ՕՆԼԱЙՆ-ՊՈՍРЕДՆIK /ORD/

Эта статья посвящена онлайн-посредничеству и арбитражу, которые используются для альтернативного / несудебного разрешения споров по естественным и / или правовым спорам, то есть онлайн-переговорам. В ходе исследования были изучены онлайн-сфераы США, государств-членов Совета Европы и Российской Федерации, а также всесторонний анализ.

Ключевые слова: Альтернативное разрешение споров, медиатор, онлайн, арбитраж.

Lusine Tasalyan

Lecturer, Police Educational Complex of RA,
PhD student of the “Gladzor” University

ONLINE MEDIATION /ORD/

This article is devoted to online mediation and arbitration, which are used for alternative / non-judicial resolution of disputes over natural and / or legal disputes, that is, online negotiations. The study examined the online areas of the US, the member states of the Council of Europe and the Russian Federation, as well as a comprehensive analysis.

Key word: Alternative Dispute Resolution, mediator, online, arbitration.

ԱՆՆԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԵՊԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ (ԱՆԳԼԻԱՅԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)

Սույն գիտական հոդվածում հանգամանորեն դիտարկվում է դատական որոշման պատճառաբանական մասը: Վերլուծվում և մեկնաբանվում են գործերի լուծումների համար անհրաժեշտ բոլոր գործողությունները ու եղանակները:

Միաժամանակ, դատական նախադեպը նկարագրվում է դեղուկտիվ և ինդուկտիվ տեսանկյունից: Հատուկ շեշտադրվում են համանմանությամբ (անալոգիայով) և հետևաբանությամբ (սիլլոգիստական ձևով) կայացված դատական որոշումները: Ներկայացվում են նաև որոշ դեպքեր, որոնց կապակցությամբ բացակայում են նախադեպային գործեր: Նկարագրվում է դրանց հետևանքները:

Հիմնարարեր՝ դատական որոշում, նախադեպ, մերողաբանություն, դեղուկցիա, ինդուկցիա, դատական պատճառաբանություն, սիլլոգիզմ, անալոգիա:

Պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության գիտությունը դատական նախադեպին տալիս է կենտրոնական դեր, քանի որ իրավական նորմերը, որոնք ևս հանդիսանում են իրավունքի հիմնական աղբյուր և կազմում են գործող օրենքների հիմնատարրը, բավարար կերպով չեն վերահսկում դիմամիկ սոցիալական հարաբերությունները: Այստեղից էլ լրացնիչ վերահսկող դեր է կատարում դատական նախադեպը:

Հետևաբար, նպատակ հետապնդելով բնութագրել դատական նախադեպը որպես իրավունքի աղբյուր, անհրաժեշտ է սահմանել դատական նախադեպի նշանակությունը, բացահայտել նրա կառուցվածքը, բովանդակությունն ու հիմնական հատկանիշները, տարրերակել վերջինիս «դատական պրակտիկա» հասկացությունից, հետազոտել դատական նախադեպի՝ որպես իրավունքի աղբյուրի տեղը իրավական համակարգում և պարզել միշտաքանակայից հարցեր:

Անդրադառնալով ընդհանուր իրավունքի համակարգի՝ գիտնականներն ուսումնասիրությունների հետևանքով հանգել են այն եզրակացության, որ դատական որոշումների պատճառաբանություններում դատավորները պարտավոր են տարրերակել դրանց (հիմնավորման համար) անհրաժեշտ և հավելյալ նշված հատվածները: Ընդ որում, ըստ վերջիններիս, հենց ձեռք բերված փաստերի վերլուծությունն ու ներկայացված պատճառաբանություններն՝ են կազմում նշված գործողության կատարման կարևոր հիմքը:

Դատարանի իրավական պատճառաբանությունը (մերողաբանությունը) կարող է նկարագրվել դեղուկտիվ կամ ինդուկտիվ եղանակներով: Այս-

տեղ չպետք է հանգել այն եզրակացության, որ համանմանության միջոցով պատճառաբանելու ընթացակարգը պետք է կատարվի նախադեպի դոկտրինային համապատասխան: Նախադեպի դոկտրինային լիովին համապատասխանող որոշումները հաճախ կայացվել են հենց դատավորների եզրահանգումների հետևանքով, և այդ իսկ պատճառով իրավունքի ռեալիստական դպրոցն ուշադրություն է դարձրել դատական գործընթացի կարևոր առանձնահատկությանը:

Այս կապակցությամբ հարկ է ներկայացնել դատական պատճառաբանության հաճախակի հանդիպող օրինակ: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ փաստերի վերաբերյալ դատական գործերը տարաբնույթ են և առանձնահատկություններով լի, ուստի հնարավոր է սահմանափակվել իրավունքին անդրադարձող պատճառաբանությամբ:

Այն հարցը, թե արդյո՞ք անձի վարքագիծը համապատասխանում է որոշակի չափանիշների, ինչպես օրինակ՝ խելամիտ մարդուց ակնկալվող խնամքը կամ հոգատարությունը, որոնց միջոցով կարելի է լուծել քաղաքացիական բացքողումներին վերաբերվող որոշ խնդիրներ, երբեմն համարվում է իրավունքի մաս: Քննարկվող գործերի առարկաների վերաբերյալ դատական պատճառաբանությունը պարունակող որոշումները չեն հանդիսանում նախադեպեր, միանման գործերի դեպքում դատավորները կարող են համեմատություն անել վերջիններիս միջև, սակայն նույնիսկ այդ գործողությամբ չեն հանդիսանում որևէ կերպ պարտավորված:

Դատական պատճառաբանության ցանկացած նկարագրություն՝ որպես դեղուկտիվ, հիմնականում կատարվում է փաստարկների սիլլոգիզմի

րությունները: Գիտության տեսանկյունից տվյալ դեպքը երբեմն համապատասխանում է ընդհանուր առաջարկության ձևակերպմանը կամ արդեն իսկ ձևակերպված կանոնի թեստավորմանը, քանի որ վերջինիս միջոցով է փորձարկվել այդ կանոնը: Իսկ դատական գործունեության տեսանկյունից նշված կանոնները նպատակ են հետապնդում աջակցել տվյալ գործով որոշում կայացնելուն:

Այն հարցին, թե արդյո՞ք օրենքի վերաբերյալ դատական պատճառաբանությունը դեղուկտիվ է, թե ինդուկտիվ, ընդհանուր առմամբ, հնարավոր չէ պատասխանել այն հիմնավորմամբ, որ ամենը կախված է գործի համապատասխան փուլից: Այնուամենայնիվ, ստատուտի կիրառման ժամանակ այն ընդունված է համարել դեղուկտիվ, իսկ նախադեպային իրավունքի կիրառման ժամանակ՝ ինդուկտիվ: Նույնիսկ այս ընդունված մոտեցումների համար գոյություն ունեն երկու հիմնավոր առարկություններ: Առաջին առարկությունը կայանում է նրանում, որ նախադեպային գործերի, որտեղ արդեն իսկ կիրաված է ստատուտը, և դեղուկտիվ պատճառաբանությամբ դեպքերի միջև գոյություն ունեցող նմանություններն ավելի շատ են, քան նախադեպային իրավունքի և ինդուկտիվ պատճառաբանության միջև: Երկրորդ առարկությունն այն է, որ ստորաբար դեղուկտիվ համարվող պատճառաբանությունը նախադեպային իրավունքի կիրառման ընթացքում կատարում է այն դերը, ինչը որ ստատուտի կիրառման ընթացքում:

Նախադեպային գործում համանմանությամբ ներկայացված պատճառաբանությունը տեսականորեն կարելի է բաժանել երեք փուլերի: Առաջինը, նախսառաջ, նախորդ՝ նախադեպային, և ներկա՝ քննվող, գործերի միջև նմանությունների համապատասխանությունն է: Երկրորդը նախորդ գործի ratio decidendi-ի բացահայտումն է, իսկ երրորդը՝ քննվող գործում այդ ratio-ի կիրառումը կամ մերժումը: Երկրորդ փուլում համանմանությունը չի կատարում որևէ դեր: Այն, ըստ ամենայնի, բնորոշ է առաջին փուլին և հատկապես որոշիչ է երրորդ փուլում, որտեղ դատավորը պետք է հաշվի առնի նախորդ նախադեպային գործի և ներկայում քննվող գործի փաստերի միջև նմանությունները, որոնց առկայության շնորհիվ առաջանում է նախորդ գործի ratio decidendi-ի կիրառման անհրաժեշտությունը: Առանձնահատկություններ պարունակող դատական պատճառաբանությունը կարող է լուծել քննվող գործը նախորդ գործի ratio decidendi-ի կանոնին ոչ համապատասխան: Երկու գործերի տարբերություններն և նմանությունները հաստատելուց հետո, ինչպես նաև նախորդ գործի ratio decidendi-ն

բացահայտելուց հետո դատարանը կարող է որոշել, որ սույն դեպքում այս ratio decidendi-ն ենթակա չէ կիրառման: Նման որոշմանը հնարավոր է հաճախ այլ կամ այլ կանոնի դրույթների շնորհիվ:

Անդրադառնալով համանմանությամբ պատճառաբանության երեք հիմնական փուլերին, նախորդ գործի և դատարանում քննվող գործի միջև համապատասխան նմանությունների կամ տարբերությունների հաստատումը մեծամասամբ կախված է ընդհանուր համատեքստից: Եթե դատավորը գործը լուծում է նախկին գործով դատավորի կողմից օգտագործված բառերի ազդեցության ներքո, ապա հարկ է նշել, որ բառերը չպետք է լինեն որոշիչ և սովորաբար չեն հանդիսանում այդպիսին: Վերոհիշյալ համանմանությամբ դատական պատճառաբանությունն ամբողջական չէ, քանի որ պատճառաբանությունը սովորաբար վերաբերվում է մեկից ավելի անցյալ որոշումներին: Այն դեպքում, եթե ներառված են մի քանի որոշումներ, պատճառաբանությունը կազմված է չորս փուլից՝

1. քննվող գործի և մի շարք նախկին գործերի նմանությունների հաստատումը (որոնք հաճախ կարող են հակասել),

2. նախորդ գործերի rationes decidendi-ի հայտնաբերումը,

3. այդ rationes-ից կանոնի կամ կանոնների կառուցվածքի հետազոտումը,

4. քննվող գործի նկատմամբ այդ կանոններից մեկի կիրառման հարցի որոշումը:

Այս տեսակի պատճառաբանությունը երբեմն կարող է դառնալ չափազանց սահմանափակ և առաջացնել ոչ ցանկալի հետևանքներ:

Համանմանությամբ դատական պատճառաբանությունը հանգեցնում է որոշակի հայեցակարգային մոտեցման: Պատճառաբանության երրորդ փուլում նշված գործուներն ունեն չափազանց սահմանափակող ազդեցություն: Օրինակ՝ դատավորը կարող է հաշվի չառնել իր որոշման սոցիալական հետևանքները, որոնք պետք է հաշվի առնեն նախորդ գործի ratio decidendi-ն կիրառելու հարցը որոշելիս: Համանմանությամբ պատճառաբանության ճախողման հնարավորություն հետազայտվ կարող է առաջանալ գործերում օգտագործված բառերի և արտահայտությունների հետևանքով: Ցուրաքանչյուր դեպքում, սխալ է անտեսել մի համատեքստ, որտեղ օգտագործվել են որոշակի արտահայտություններ և բառեր:

Եթե քննարկվող իրավական գործը չունի նախադեպ, դատավորը չպետք է գործը լուծի՝ առաջնորդվելով միայն իր հայեցողությամբ: Այն որոշումը, որը պարզապես հիմնվում է փաստարկների

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

վրա, եզրափակվում է արդարության, բարոյականության կամ հասարակական շահերի շափանիշներով և կարող է դիտարկվել որպես առավել արդյունավետ լուծման մեթոդաբանություն:

Անգլիայում ժամանակակից դատավորի համար առանց նախադեպի առկայության որոշում կայացնելը չի համարվում սովորական երևոյթ, քանի որ նա առնչվում է նոր իրավական հարցի հետ: Դատավորի համար ընդունված ընթացակարգ է գործով յուրաքանչյուր կողմից համար «կողմուն դեմ» հանգամանքները հաստատելը և որոշման կայացման հիմքում դրված սկզբունքի ձևակերպելը:

Այն դեպքում, եթե գործնականում չի եղել համապատասխան նախադեպ, դատավորը հաշվի է առել որոշման հնարավոր հետևանքները և գործը լուծել հայցվորի օգտին:

Եթե դատավորը իսկապես հաշվի է առնում գործով յուրաքանչյուր կողմից «կողմուն դեմ» հանգամանքները, պատճառաբանությունը ձեռք չի բերում որևէ անվանում, սակայն պարունակում է այնպիսի առանձնահատկություններ, որոնց միջոցով տարբերակվում է դեղուկցիայից և ինդուկցիայից: Նշվածը չի վերաբերում փաստերին վերաբերող հարցերի պատճառաբանություններին: Դատավորը պարտավոր է հաշվի առնել իր որոշման հնարավոր սոցիալական հետևանքները, միաժամանակ նա պարտավոր է իր որոշումը հիմնավորել գոյություն ունեցող իրավական սկզբունքներով, էական նշանակություն ունեցող փաստարկներով և այլն:

Նախադեպ չունեցող գործով որոշումը, սովորաբար, արտացոլում է դատարանի ինքնուրույն տեսակետները, որոնք հնարավորինս վերաբերում են գործի հնարավոր հետևանքներին, այլ ոչ առանձնահատուկ փաստերին: Նույնիսկ, եթե դատական պատճառաբանությունը հիմնված է որոշ անկախ նախադրյալների ընդհանուր ազդեցության վրա, ապա դատավորն անխուսափելիորեն կիմնավորի իր որոշումը «կողմուն դեմ» փաստարկներով: Թեև համանմանությամբ պատճառաբանությունը բնորոշ է այն գործերին, որտեղ գոյություն ունեն նախադեպեր, պատճառաբանություն՝ անկախ նախադրյալների ազդեցությունից, բնութագրական է այն գործերին, որտեղ չկա նախադեպ: Դրանք փոխադարձաբար չեն բացառում մեկը մյուսին: Գործնականում նախադեպային գործերը գերակշռում են, հակառակ դեպքում՝ անուղղակիորեն կապված գործերը նույնպես կարող են ծառայել որպես նախադեպ: Հարցերի պարզաբանման համար կարևոր են նախորդ գործերը, իսկ երեմն նաև dicta-ն, թեև վերջնականության տեսանկ-

յունից միայն պատճառաբանությունն է էական:

Համանմանությամբ պատճառաբանությունը stare decisis սկզբունքին և Անգլիայի նախադեպի դոկտրինային բնորոշ արդյունք է: Այն հանգեցնում է կանոններ ստեղծող որոշումների կայացմանը և սահմանափակում պատճառաբանության ասպարեզը: Եթե գործը վերաբերում է որոշակի կանոնների, ապա նախադրյալներն անխուսափելիորեն ավելի քիչ են: Համանմանությամբ պատճառաբանության հիմնական խնդիրները չեն կարող կասկածի տակ դնել stare decisis սկզբունքը: Գոյություն ունի նաև երկու կարևոր հարց, որոնք առաջանում են նախադեպի դոկտրինայի միջոցով: Առաջին դեպքում կարող է լինել այն փաստի քողարկման հնարավորություն, որ իրականում կոնկրետ որոշման համար չի ներկայացվել որևէ պատճառաբանություն: Այդպիսի որոշումներից են, օրինակ, միայն հավաստիացման վրա հիմնվածները, որտեղ ձևակերպումը էականորեն չի տարբերվում առանց պատճառաբանության որոշումից: Որոշումը կարող է էականորեն չտարբերվել առանց պատճառաբանության որոշումից նաև այն ժամանակ, եթե միայն հղում է կատարում հակասող գործերին և հայտարարում, որ դրանցից որոշները կվիրառվեն կամ, համապատասխանաբար, չեն կիրառվի տվյալ դեպքում: Այսպիսի գործերում նման ընթացքի ընդունման համար չի տրվում որևէ ուղեցույց:

Հարկ է մատնանշել, որ վերոնշյալ դեպքերը, այսինքն՝ նման որոշումները, բացառություն են կազմում:

Երկրորդ դեպքը ծագում է այնպիսի իրողությունից, եթե նշվում են բոլոր պատշաճ գործերը, սակայն հետագայում պարզվում է, որ անտեսվել են հակասական որոշումները, ինչն ընդգծում է ծագած հակասությունը քողարկելու մտադրությունը:

- ¹ St'iu, Դավիդ Բ., Ջոֆֆրե-Շպինոզ Կ., Օսновные правовые системы современности, М., 2003, С. 258.
- ² St'iu, Մանրամասն տեղ, Jackson R., The Machinery of Justice in England, Cambridge, 1997, Holmes O. W., The Common Law, Boston, 1938, Tate N., Judicial institutions in cross-national perspective: toward integrating courts into the comparative study of polities, Oxford, 1981, Capuletti M., The Law-making Power of the Judge and its Limits, A Comparative Studies, Monash University Law Review, 1981, No 8, Williams G., Learning the Law, L., 1972, Carleton Kemp Allen, Law in the making, 7th ed., Oxford University Press, 1966, Alan Watson, Sources of Law, Legal Change, and Ambiguity, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984, Andrew Ashworth, The Binding Effect of Crown Court Decisions, Criminal Law Review, 1980:
- ³ St'iu, H. L. A. Hart, Proceedings of the Aristotelian Society, Volume 49, Issue 1, 1949, էջ 171:
- ⁴ St'iu, Հակոբյան Ա., Դատական նախադեպի հույսունը և առանձնահատկությունները. Պատմատեսական և լրագրականական հիմնախնդիլներ, մենագրություն, 2017, Եվրոպիան, Երևան, էջ 58, 70:
- St'iu, Cross R. and Harris J., Precedent in English Law, Fourth Edition, Clarendon Press-Oxford, 2004, էջ 200-201:

Anna Akobyan

Соискатель института философии, социологии и права НАН РА

РЕЗЮМЕ

Основные методологические задачи интерпретирования судебного precedента (на примере Англии)

В данной научной статье детально рассматривается аргументация судебного решения. Анализируются и освещаются все необходимые действия и способы разрешения дел.

Одновременно описывается судебный precedent с позиции дедукции и индукции. Особо выделяются судебные решения вынесенные путем сходства (аналогии) и логического заключения (силлогизма). Также приводятся некоторые случаи, не имеющие precedентных дел. Описываются их последствия.

Ключевые слова: судебное решение, precedent, методология, дедукция, индукция, судебная аргументация, силлогизм, аналогия.

Anna Hakobyan

Applicant of the Institute of Philosophy, Sociology and Law of NAS RA

SUMMARY

Methodological problems of interpreting the judicial precedent (on the example of England)

In the following scientific article, the reasoning part of judicial decision is thoroughly considered. All the actions and methods required for solutions of cases are analyzed and interpreted.

In the mean time, the judicial precedent is described in deductive and inductive points of view. Special emphasis is placed on the judgments made by similarity (analogy) and logical conclusion (in the syllogistic manner). Certain cases are also presented, in respect of which there are no precedents. Their effects are described.

Key words: judicial decision, precedent, methodology, deduction, induction, judicial reasoning, syllogism, analogy.

ԷԴԳԱՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչության Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների քննչական բաժնի հատկապես կարևոր գործերով քննիչ

ԱՆՁԱՓԱԿԱՍՆԵՐԻ ԴԵՄՈՒՂՂՎԱԾԲՈՆԻ ՄԵՌԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕԲՅԵԿՏԸ

Հանցակազմի ուսումնասիրության համար կարևորագույն նշանակություն ունի դրա օրյեկտի բովանդակության պարզաբանումը: Այն անհրաժեշտ է հանցավոր ոտձգության հանրային վտանգավորության բնույթը և աստիճանը պարզեցն համար: Հանցակազմի յուրաքանչյուր հատկանիշի, այդ թվում նաև օրյեկտի մանրակրկիտ ուսումնասիրությամբ է հնարավոր ճիշտ որակել արարքը:

Անշափահանելի դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործությունների օրյեկտի հիմնահարցը եղել և մնում է քրեական իրավունքի տեսության առավել վիճելի հարցերից մեկը: Այդ հիմնահարցի վերաբերյալ կարծիքները բազմազան են: Սույն հոդվածում վերլուծվել են անշափահանների դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործությունների օրյեկտի վերաբերյալ մի շարք գիտական մեկնաբանություններ, ինչպես նաև կատարված հետազոտության վրա առաջարկվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքում ներառել «Երեխաների դեմ ուղղված սեռական հանցագործություններ» առանձին գլուխը:

Հիմնարարեր - անշափահանների դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործություններ, հանցագործության օրյեկտ, ինտեղրացված օրյեկտ, հասարակական հարաբերություններ, բնականու զարգացում, երեխանների նորմալ սեռական, ֆիզիկական և հոգևոր զարգացում, առողջ սեռական հաստինացում, մամկանակների և անշափահանների բարոյական և ֆիզիկական առողջություն, սեռական ազատություն և անձեռնմխնդիրյուն:

Յուրաքանչյուր հանցագործություն ուտնագում է քրեափական պաշտպանության ներք գտնվող որևէ օրյեկտը դեմ, որն էլ կանխորոշում է տվյալ հանցավոր արարքի բնույթը: Հանցագործության օրյեկտը կարևոր նշանակություն ունի կոնկրետ հանցակազմի կառուցման, վերջինիս սոցիալական բովանդակության բացահայտման և հանրային վտանգավորության աստիճանը որոշելու համար: Հանցագործության օրյեկտը պայմանագրում է հանցավոր արարքի՝ հասարակական կարևորություն ունեցող բովանդակությունը, ինչպես նաև հաշվի է առնվում հանցակազմի այլ տարրերը բնութագրելիս: Այս առումով, հանցագործության օրյեկտը կանխորոշում է քրեափակական արգելվի բնույթը, օրենքով արգելված արարքների շրջանակը, վերջիններիս հանրային վտանգավորության բնույթն ու աստիճանը¹: Հանցագործության օրյեկտն առավել համապարփակ և ամբողջական ցույց է տալիս հանցավոր դեմքների սոցիալ-իրավական էռոթյունը և ամենափառ պատահական չէ այն հանգամանքը, որ ցանկացած հանցագործության իրավական վերլուծություն առաջին հերթին ենթադրում է դրա օրյեկտի ուսումնասիրությունը²: Ասկածն առավել քան արդիական է անշափահանների դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունների առումով, քանզի այս դեպքում վնասվում կամ վտանգվում են քրեափակական պաշտ-

պանության ներք գտնվող առավել կարևոր և խոցելի հասարակական հարաբերությունները:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ համընդհանուր ճանաչում է ստացել այն կարծիքը, համաձայն որի՝ հանցագործության օրյեկտը են համարվում հասարակական հարաբերությունները: Ընդ որում, հանցագործության օրյեկտը են այն հասարակական հարաբերությունները, որոնց դեմ ուղղվում և որոնց վնաս են հասնում հանցագործությունները:

Ա.Ն. Տրայնինը նշում էր, որ անհրաժեշտ է, ամենայն հստակությամբ, փաստել, որ ցանկացած հանցագործության օրյեկտը հասարակական հարաբերություններն են³: Պրոֆ. Պ.Ա. Ֆրուլովը զարգացնելով վերոնշյալ միտքը նշում էր, որ հանցագործության էռոթյունը, դրա բարձր հանրային վտանգավորությունը պետք է փնտրել ոչ թե պատճառված վնասի չափերի, այլ հասարակական հարաբերություններին պատճառված վնասի մեջ, այլ կերպ ասած՝ հանցագործության էռոթյունը հասարակական հարաբերությունների խաթարումն է⁵:

Հասարակական հարաբերությունները ծագում և ծավալվում են որոշակի սոցիալական արժեքների կապակցությամբ: Օրենքը կարգավորում և պաշտպանում է այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք նպաստավոր պայմաններ են ստեղծում հասարակության և պետության զարգացման

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

տեսական մակարդակով: Երկար տարիներ խորհրդային քրեաֆրավական դոկտրինայում առանձնացվել և գիտականորեն հիմնավորվել է հանցագործության օբյեկտի եռանդամ կառուցվածքը՝ ընդհանուր, հատուկ և անմիջական¹⁴: Այնուհետև խոսվում էր ընդհանուր, սեռային և անմիջական օբյեկտի մասին: Այս դասակարգումը համահունչ էր մարդսիստ-լենինիստական գաղափարախոսության այն դրույթին, համաձայն որի՝ ցանկացած զոյ ունի եռարնույթ՝ կառուցվածք՝ ընդհանուր, հատուկ և մասնավոր¹⁵: Սակայն, քրեական օրենսգրքում ավանդական գլուխներից բացի բաժինների նախատեսումը ստիպեց քրեական իրավունքի տեսությանը նոր լույսի ներքո քննարկել հանցագործության օբյեկտը և նախատեսել դրա քառանդամ կառուցվածքը: Ցու. Ի. Լյապունովը առաջարկում է բացի օբյեկտի ավանդական չորս տարրերից առանձնացնել նաև հինգերորդը, որը նա կոչում է «ինտեգրացված» օբյեկտ: Ըստ նրա՝ օբյեկտի այս տեսակը վերխնմբային է և կոչված է ապահովելու ընդհանուր և սեռային օբյեկտների միջև առկա կապը և միասնությունը¹⁶: Հանցագործության օբյեկտի հնգանդամ կառուցվածքը առավել հստակ նկարագրում են Ա. Ի. Բոյկոն և Լ. Ի. Ռոդինան: Վերջիններս բացի հանցագործության ընդհանուր օբյեկտից առանձնացնում են ինտեգրացված օբյեկտը, որի հիման վրա քրեական օրենսգիրքը բաժանվում է բաժինների, սեռային օբյեկտը, որի հիման վրա օրենսգիրքը բաժանվում է գլուխների, տեսակային օբյեկտը, որի հիման վրա առանձնացվում են հոդվածները և անմիջական օբյեկտ՝ այն կոնկրետ հասարակական հարաբերությունները, որը խախտվել է կոնկրետ հանցանքի կատարմամբ¹⁷:

Հանցագործության օբյեկտի հնգանդամ կառուցվածքը, տեսական իմաստով, մեր կողմից ավելի ընդունելի է, քանզի բույլ է տալիս առավել խոր և համակողմանիորեն ուսումնասիրել խախտված հասարակական հարաբերության բոլոր տարրերը:

Այսպիսով՝ կարելի է փաստել, որ անչափահասների դեմ ուղղված բոնի սեռական հանցագործությունների ինտեգրացված օբյեկտը մարդու պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են, սեռային օբյեկտը՝ սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, տեսակային օբյեկտը՝ այն հասարակական հարաբերություններն են, որոնք խախտվում են ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված անչափահասների դեմ ուղղված բոնի, սեռական հանցագործությունների կատարմամբ, իսկ

անմիջական օբյեկտը առանձին հանցագործության զոյ դարձած կոնկրետ անչափահասի (անչափահասների) բնականոն սեռական գարգացման, սեռական անձեռնմխելիության կամ սեռական ազատության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են:

Քրեաֆրավական տեսության մեջ սեռական հանցագործությունները առանձնացվում են որպես բազմօրյեկտ հանցագործություններ: Որպես քննարկվող հանցագործությունների օբյեկտ դիտարկվում են կոնկրետ հասարակությանը բնորոշ բնականոն սեռական հարաբերությունների համակարգը, սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, անչափահասների բնականոն սեռական գարգացման ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները և այլն¹⁸:

Ըստ որում, քրեաֆրավական դոկտրինայում այս առումով առկա է համեմատական միակարծություն: Խնդրո առարկային նվիրված գրեքն բոլոր տեսական հետազոտություններում նշվում է, որ քննարկվող խումք հանցագործությունների օբյեկտ, բացի սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններից պետք է համարել նաև անչափահասների բնականոն սեռական հասումացման, ֆիզիկական և հոգեկան առողջության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները:

Տ.Վ. Կոնդրաշովան նշում է, որ մեծահասակների և անչափահասների դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունների պարագայում որպես հանցագործության օբյեկտ պետք է դիտարկել տվյալ հասարակությանը բնորոշ սեռական հարաբերությունների համակարգի տարրեր տարրեր¹⁹:

Անհայտ է, որ քննարկվող հանցագործությունների սեռային օբյեկտն իր մեջ ներառում է բնույթով միմյանցից տարրերվող տեսակային օբյեկտներ և այս պարագայում անխուսափելիորեն ծագում են մի շարք խնդիրներ՝ կապված քննարկվող տեսակային օբյեկտների համադրման, դրանց միջև փոխադարձ կապի, հիերարխիայի և ենթակայության առումով:

Մասնագետների ուշադրությունը հիմնականում կենտրոնանում է սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության հասկացությունների տարրերակնան վրա:

Վ.Պ. Կոնյախինը նշում է. «...սեռական ազատությունը 16 տարին լրացած մարդու իրավունքն է ինքնուրույն ընտրելու իր սեռական գուգընկերոջը և

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

թյունների քննարկվող խմբի տեսակային օբյեկտ է համարվում անձի սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության պաշտպանության ուղղված հասարակական հարաբերությունների համակարգը³³:

Ս. Ի. Նիկուլինը պնդում է, որ չափահասների նկատմամբ կատարվող բոլոր սեռական հանցագործությունների օրյեկտը վերջիններիս սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են, սակայն անչափահասների և մանկահասակների դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունների օրյեկտը բացառապես վերջիններիս սեռական անձեռնմխելիության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են³⁴:

Մեր կողմից այս տեսակետն ընդունելի է մասնակի, քանզի բոլոր անչափահասները չեն, որ օժտված են բացառապես սեռական անձեռնմխելիության իրավունքով: Ինչպես ՀՀ, այնպես էլ ՌԴ օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ բացառապես սեռական անձեռնմխելիության իրավունքը են օժտված տասնվեց տարին չլրացած անչափահասները, մինչդեռ անձն անչափահաս կամ երեխա է համարվում մինչև տասնութ տարին լրանալը:

Վ. Պ. Ուկինն առաջարկում է այս հանցատեսակների օրյեկտին տալ ավելի լայն մեկնարանություն, մասնավորապես՝ որպես այդպիսին դիտարկել անչափահասների և մանկահասակների բարոյական առողջության, սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները³⁵:

Այս լույսի ներքո, կարծում ենք, պետք է առավել հանգանանորեն ուսումնասիրել անչափահասների սեռական անձեռնմխելիության հասկացությունը և դրա վերաբեյալ առկա դոկտրինալ մեկնարանությունները:

Բառի ծագումնաբանական տեսանկյունից՝ անձեռնմխելի նշանակում է՝

- 1) ինչին չի կարելի ծեռք տալ, դիպչել,
- 2) չօգտագործվող, որ չի օգտագործվում՝ չի ծախսվում և պահպում է հատուկ նպատակների կամ դեպքերի համար,
- 3) անփոփոխելի, անխախտելի,
- 4) օրենքի պաշտպանությունը՝ հովանավորությունը վայելող³⁶:

Իրավագետները «անձեռնմխելիություն» եզրույթը հիմնականում կիրառում են անձի անձեռնմխելիության տեսանկյունից, որպես պետության կողմից ամրագրված և ապահովված իրա-

վունք, զերծ մնալու ցանկացած ոտնագությունից: Ժամանակակից քրեական գիտությունը սեռական անձեռնմխելիությունը մեկնաբանում է որպես որոշակի կատեգորիայի անձանց հետ ցանկացած սեռական բնույթի գործողություն կատարելու բացարձակ իրավական արգելք: Այդ անձանց առանձին խումբ են կազմում անչափահասները կամ երեխաները՝ մինչև որոշակի տարիքի հասնելը:

Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ սեռական անձեռնմխելիությունը հանդիսանում է սեռական ազատության անհրաժեշտ և բազային տարր և դրա դեմ կատարված ոտնագությունը անխուսափելիորեն նաև ոտնագություն է անձի սեռական ազատության դեմ:

Ա. Խալիկովը բնորոշում է սեռական անձեռնմխելիությունը որպես անձի սեռական ոլորտի բացարձակ անձեռնմխելիություն³⁷: Տ.Վ. Կոնդրաշովան նշում է, որ սեռական անձեռնմխելիությունը սեռական ազատություն չունեցող անձի հետ սեռական բնույթի գործողությունները կատարելու բացարձակ բարոյական և իրավական արգելք է, քանզի նշված անձինք զրկված են իրենց դեմ կատարվող սեռական բնույթի գործողությունները և դրանց հետևանքները հասկանալու կարողությունից և չեն կարող դեկավարել իրենց վարքարիզմը սեռական ոլորտում³⁸:

Ըստհանուր առմամբ, հարկ է փաստել, որ որոշակի խումբ անչափահասների (16 տարին չլրացած) դեմ սեռական ոտնագությունների դեպքում, անձի սեռական անձեռնմխելիության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները հանդիսանում են հանցագործության տեսակային օրյեկտ, իսկ անչափահասների ավելի բարձր (16 տարեկանից բարձր) տարիքային խմբի դեմ կատարված սեռական ոտնագությունների օրյեկտ են համարվում անձի սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները:

Որոշակի տարիքից սկսած անձը ձեռք է բերում սեռական ազատության իրավունք: ՀՀ քրեական օրենսգրքի մի շաբթ հոդվածների (141-րդ, 142-րդ) վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ անձը սեռական ազատության իրավունք ձեռք է բերում տասնվեց տարեկանը լրամալուց հետո: Այսինքն երեխան կամ անչափահասը, որոշակի տարիքից հետո կարող է ինքնուրույն որոշել թե ինչպես և ո՞վ հետ բավարարել իրենց սեռական պահանջմունքները:

Ցու.Վ. Սուլշենկոն նշում է, որ սեռական ազա-

տուրյունը անձի հնարավորությունն է քոյլ տալու կամ շտալու, որպեսզի այլ անձն իր հետ ունենա սեռական շփում³⁹, իսկ Պ.Պ. Օսիպովը սեռական ազատության իրավունքը կապում է սեռական ոլորտում այնպիսի վարքագծի դրսերման ազատության հետ, որը համապատասխանում է անձի կենսաբանական պահանջմունքներին և տվյալ հասարակությունում ընդունված սեռական վարքագծի նորմերին⁴⁰:

Դոկտրինալ մեկնաբանությունների հիման վրա կարելի է եզրակցնել, որ սեռական ազատությունը որոշակի տարիքի հասած և հոգեկան շեղումներ չունեցող անձի հնարավորությունն է առանց հարկադրանքի և բռնության, ինքնուրույն որոշելու այլ անձանց հետ իր սեռական պահանջմունքների բավարարման եղանակները:

Խնդիրն ավելի է բարդանում, եթե փորձում ենք պարզել բռնի սեռական ոտնագործյունների օրյեկտն այն պարագայում, եթե հանցագործությունը կատարվել է անօգնական վիճակում գտնվող տուժողի նկատմամբ: Սովորաբար՝ անձանց քննարկվող խմբի դեմ ուղղված սեռական ոտնագործյունների պարագայում որպես հանցագործության օրյեկտ՝ տեսաբանները նշում են սեռական անձեռնմխելության պահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները: Տ.Վ. Կոնդրաշովան չի համաձայնում տարածված տեսակետի հետ և իր առարկությունները հիմնավորում է այն հանգամանքով, որ անձի անօգնական վիճակը կարող է պայմանավորված լինել ինչպես հոգեկան, այնպես էլ ֆիզիկական գործոններով: Վերջինս նշում է, որ հոգեկան անօգնական վիճակի պարագայում (մանկահասակություն, հոգեկան հիվանդություն, անգիտակից վիճակ և այլն) խոսքն իհարկե վերաբերում է անձի սեռական անձեռնմխելության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների պաշտպանությանը: Սակայն ֆիզիկական անօգնական վիճակը (ծերություն, ֆիզիկական թերություններ, հաշմանդամություն և այլն) չի նշանակում, որ անձը չի գիտակցում կամ չի կարող դեկավարել իր սեռական վարքագիծը: Այս դեպքում սեռական ոտնագործյան օրյեկտ պետք է համարել անձի սեռական ազատության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների համակարգը: Հեղինակը, շարունակելով այս միտքը, նշում է, որ, եթե անձը հոգեպես առողջ է, ապա իհմքեր չկան սահմանափակելու վերջինիս կողմից իր սեռական պահանջմունքները բավարելու եղանակների և միջոցների ընտրությունը: Իհարկե՝ ֆիզիկական անօգնական վիճակը սահմանափակում կամ զրկում է վերջինիս սեռական

ազդեսչային դիմադրելու հնարավորությունից, սակայն խոսել նման անձանց մոտ սեռական ազատության իրավունքի բացակայության և բացառապես սեռական անձեռնմխելության իրավունքի առկայության մասին առնվազն տարօրինակ է և էթիկապես ոչ ճիշտ:⁴¹

Տեսության մեջ կարծիք է արտահայտվել, որ անչափահասների դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունների անմիջական օբյեկտը նրանց բնականն է, նորմալ կամ ստանդարտ սեռական գարգացման ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են:⁴² Սեռական զարգացման գործընթացը ֆիզիոլոգիական և հոգեբանական բարդ երևույթների համադրություն է: Այն իր մեջ ներառում է բավականաշափ մեծ ժամանակահատված՝ սկսած մարդու ծննդյան պահից, մինչև սեռական հասունացման տարիքը, եթե մարդկային օրգանիզմը, առանց առողջական վնաս կրելու, պատրաստ է նոր սերունդ տալու գործառույթին: Անչափահասների դեմ սեռական հանցագործությունների կատարման պարագայում խախտվում է նրանց բնականն սեռական զարգացումը: Նրանք դեռ պատրաստ չեն սեռական կյանք վարելուն, առանց օրգանիզմի համար անցանկալի հետևանքների առաջացման: Խնդիրն ավելի է բարդանում անչափահասների դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործությունների պարագայում, եթե բացի բնականն սեռական զարգացման ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններից, վտանգվում կամ վնասվում են անձի կյանքի կամ առողջության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները:

Վաղ սեռական շփումների (հատկապես բռնությամբ գուգորդված) վտանգավորության մասին իր աշխատություններում նշում էր պրոֆեսոր Գ. Մ. Մինկովսկին: Վերջինս փաստում էր, որ նման դեպքերում, բացի առողջությանը պատճառված վնասից (զանազան հիվանդություններ, այդ թվում սեռավարակներ, պարուղքիաներ, առողջությանը տարբեր աստիճանի վնասի պատճառում) վտանգվում է նաև անչափահասների հոգեկան առողջությունը, ինչը կարող է հանգեցնել վերջիններին մոտ անցանկալի սեռական հակումների առաջացման: Մասնավորապես նշում է, որ այն դեպքերում, եթե անչափահասը անցումային տարիքում (12-15 տարեկանում) դառնում է հոմոսեքսուալ բռնի գործությունների զոհ, մեծ է հավանականությունը, որ վերջինիս մոտ կառաջանան հոգեսեռական վարքագծի շեղումներ, ինչը հետագայում կհանգեցնի երեխայի մոտ հոմոսեքսուալ հակումների առաջացմանը⁴³:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Պետք է փաստել, սակայն, որ անչափահասների նորմալ սեռական զարգացումը չի կարող դիտարկել որպես երեխաների դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործությունների բացարձակ ինքնուրույն օբյեկտ: Այն անմիջականորեն փոխկապակցված է երեխաների կյանքի, առողջության, բարոյական և մտավոր զարգացման ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների հետ, որոնք ըստ էության հանդիսանում են անչափահասների դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործությունների ինտեգրացված օբյեկտներ:

Ցանկացած հանցագործության հանրային վտանգավորությունը որոշում է հասարակական հարաբերություններին պատճառված վնասի բնույթով և աստիճանով: Անչափահասների և հատկապես մանկահասակների դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունների առավել բարձր հանրային վտանգավորությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ հանրավտանգ այս արարքներն ուղղված են անձանց այնպիսի խմբի դեմ, որի բարոյական, սեռական և ընդհանուր ֆիզիկական զարգացումը դեռևս հեռու է ավարտուն լինելուց: Անչափահասների և մանկահասակների դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունների պարագայում ֆիզիկական վնասը միշտ զուգակցվում է բարոյական վնասով: Եթե անգամ բռնի սեռական հարաբերության պարագայում երեխայի ֆիզիկական առողջությանը իրական վնաս չի պատճառվում, ապա հոգեբանական վնասը միշտ առկա է: Բացի այդ, վաղ տարիքում ունեցած սեռական փորձը, հատկապես աղջիկների մոտ, առաջ է բերում նրանց սեռական հասունացման տեմպերի արագացման: Սեռական ցանկությունների և սեռական փորձի վաղաժամ ձևավորման վտանգն ակնհայտ է, քանի որ, բացի հոգեբանական լրջագույն վնասից, դա կարող է հանգեցնել վնասակար սեռական սովորությունների և սեռական այլասերումների ձևավորմանը: Այս երևույթների իրական վնասակարությունը կարող է անմիջապես նկատելի չլինել և միայն հետագայում, տարիներ անց, հանգեցնել տվյալ անձի կրողից հանրավտանգ կամ սոցիալապես ոչ ընդունելի վարքագծի դրսւորումներին: Սոցիալապես օգտակար հետաքրքրությունների կորուստը, բարոյականության բացակայությունը, սեփական սեռական կրթերի շրջանակներում պարփակվելը ունակ են ձևավորելու հասարկության համար ոչ պիտանի, իսկ երբեմն էլ վտանգավոր անձի կերպարը:

Այսպիսով՝ բացի սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններից,

անչափահասների դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունների օրյեկտ են հանդիսանում վերջիններիս բնականոն ֆիզիկական, հոգեկան և բարոյական զարգացման ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները: Այս է պատճառը, որ ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ պատասխանատվություն է սահմանվում ոչ միայն անչափահասների դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործությունների համար, այլև, որոշ դեպքերում, անգամ կամավոր սեռական հարաբերության համար: Անչափահասների դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործությունները ավանդաբար դասվում են ամենավտանգավոր և նողկալի հանցագործությունների թվին, քանզի այս դեպքում վտանգվում է ոչ միայն կրնկրետ անձի սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, այլև վտանգվում է նոր սերնդի բարոյական, ֆիզիկական և հոգեկոր զարգացման ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների համակարգը: Այս հանցագործությունների պարզայում՝ բարոյական վնասը հաճախ հավասար կամ անգամ ավելի մեծ ծավալ ունենա, քան ֆիզիկական վնասը: Բռնի սեռական հարաբերությունը կամ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների կատարումը անձի նկատմամբ, ում վերարտադրողական ձևավորումը դեռևս ավարտված չէ, կարող է պատճառել վերջինիս թե՛ անդառնալի ֆիզիկական վնաս և թե՛ սարսափելի հետք բողնել նրա հոգեկան ներաշխարհում: Այս դատողությունների տրամաբանությունը հանգում է հետևյալին՝ չի կարելի անչափահասների դեմ ուղղված բռնի սեռական հանցագործությունների օբյեկտ համարել բացառապես վերջիններիս սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները: Անչափահասների բնականոն ֆիզիկական, հոգեկան և բարոյական զարգացման ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները այս պարզայում չեն կարող դիտարկվել որպես հանցագործության լրացուցիչ օբյեկտ: Վերոշարդրյալն ափոփելով կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսել «Երեխայի դեմ ուղղված սեռական հանցագործություններ» վերտառությամբ առանձին գլուխ:

- ¹ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 1999. С. 136.
- ² Фролов Е.А. Механизм уголовно-правовой охраны (основные методологические проблемы). - М.: Наука, 1992. С. 26.
- ³ Гаухман Л.Д. Объект преступления: лекция. М., 1992. С. 19.
- ⁴ Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. - М.: Госюриздан, 1957. С. 124.
- ⁵ Фролов Е.А. Механизм уголовно-правовой охраны (основные методологические проблемы), С. 25-26.
- ⁶ Հայտապեսի Համբարձելության բրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (Վեցերորդ իրատարակություն վոփինություններով և լրացումներով). /Մ. Ալարելյան, Ա. Գարուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ. -Երևան: ԵՊՀ իրատ., 2012, էջ 114:
- ⁷ Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. - М.: Спартак, 1997. С. 91-92.
- ⁸ Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. Н.М. Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. - СПб.: Издательский Дом С.-Петербурга, гос. ун-та, Изд-во юрид. фак-та С.-Петербурга, гос. ун-та, 2006. С. 392.
- ⁹ Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении: Учебник для вузов / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. - М.: ИД «Зерцало-М», 2002. С. 209.
- ¹⁰ Современное уголовное право. Общая и Особенная части: Учебник / Под ред. проф. А.В. Наумова. - М.: Илекса, 2007. С. 70.
- ¹¹ Новоселов Г.П. Актуальные вопросы учения об объекте преступления: методологические аспекты: Автореферат дисс. докт. юрид. наук. - Екатеринбург: УрГЮА, 2001. С. 19.
- ¹² Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления: Методологические аспекты. - М.: НОРМА, 2001. С. 112.
- ¹³ Уголовное право Российской Федерации; Общая часть / под ред. Б.В. Здравомыслова. М., 1996. С. 116.
- ¹⁴ Уголовное право. Общая часть. Изд-е второе, перераб. и дополн. - М.: Юриздан НКЮ СССР, 1939. С. 165.
- ¹⁵ Курс советского уголовного права (Часть Общая). Том 1.-Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. С.291.
- ¹⁶ Ляпунов Ю.И. Экономическая система СССР как интегрированный объект уголовно-правовой охраны // Уголовно-правовая охрана экономической системы СССР: Сборник трудов Всесоюзного научно-исследовательского института проблем укрепления законности и правопорядка. - М., 1987. С. 17-24.
- ¹⁷ Уголовное право России. Общая часть: Учебник I Под ред. Н.М. Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. - СПб.: Издательский Дом С.-Петербурга, гос. ун-та, 2006. С. 396-397
- ¹⁸ Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. М., 2001. С. 78.
- ¹⁹ Кондрашова Т.В. Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности, С. 271.
- ²⁰ Коняхин В. Насильственные действия сексуального характера // Законность. 2005. № 9. С. 7.
- ²¹ Уголовное право России: Учебник для вузов. В 2 т. Т. 2. Особенная часть. Под ред. доктора юридических наук, профессора А. Н. Игнатова и доктора юридических наук, профессора Ю. А. Красикова. - М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. С. 78.
- ²² Красиков А.Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России. - Саратов: СГАП, 1996. С. 149.
- ²³ Шаргородский М.Д. Ответственность за преступления против личности. - Л.: ЛГУ, 1953. С. 95.
- ²⁴ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. А.И. Бойко. - Ростов н/Д: Изд-во «Феникс», 1996. С. 311.
- ²⁵ Советское уголовное право. Часть Особенная / Под ред. М.Д. Шаргородского и Н.А. Беляева. -М., 1962. С. 161.
- ²⁶ Пионтковский А.А. Преступления против личности (Уголовное право. Особенная часть). - М.: Юриздан, 1938. С. 223.
- ²⁷ Игнатов А.Н. Квалификация половых преступлений. - М.: Юрид. литература, 1974. С. 18.
- ²⁸ Рацковская Ш.С. Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности // Советское уголовное право. Часть Особенная. В 13 выпусках / Под общ. ред. А.Н. Васильева. Вып. 4. - М.: Госюриздан, 1959. С. 199. Советское уголовное право.
- ²⁹ Елецсов Г.Б. Изнасилование как тяжкое преступление против чести и достоинства женщины / Под ред. к.ю.н., доц. Б.С. Бейснова. - Караганда, 1976. С. 10.
- ³⁰ Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник для студентов, обучающихся по специальности «Юриспруденция». 2-е изд., перераб. и дополн. / Под ред. Б.В. Здравомыслова. - М.: Юристъ, 2001. С. 89.
- ³¹ Уголовное право: Учебник для вузов. В 2 т. Т. 2: Особенная часть / Отв. ред-ры И.Я. Козаченко, З.А. Незамова. - М.: НОРМА - ИНФРА-М, 1997. С. 138.
- ³² Уголовное право России (Особенная часть): Учебное пособие / Под ред. В.С. Комиссарова. - М.: Юридический колледж МГУ, 1995. С. 125.
- ³³ Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. - М., 1996. С. 78.
- ³⁴ Уголовное право. Общая и Особенная части: Учебник / Под общ. ред. М.П. Журавлева, С.И. Никулина. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма: НИЦ ИНФРА-М, 2014. С. 511.
- ³⁵ Уголовное право России (Общая и Особенная части): Учебник / Под общ. ред. В.П. Ревина. - М.: Брандес, 1998. С. 200.
- ³⁶ Ալարելյան Բ.Բ. Կրիկի հայերենի բացարական բառարան: «Հայտապես» իրատարակչություն, Երևան, 1976, էջ 84:
- ³⁷ Халиков А. Ответственность за посягательства на интересы несовершеннолетних. - Нукус, 1983. С. 24.
- ³⁸ Кондрашова Т.В. Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности, С. 271, 273.
- ³⁹ Сущенко Ю.К. Об ответственности за развращение несовершеннолетних по УК РСФСР, С. 162.

- ⁴⁰ Осипов П.П. Половая свобода и ее уголовно-правовая охрана в социалистическом обществе // Вопросы охраны прав личности и укрепления социалистической законности. - Саратов: СЮИ, 1966. С. 131.
- ⁴¹ Кондрашова Т.В. Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности, С. 273.
- ⁴² Курс уголовного права. Особенная часть. Том 3: Учебник для вузов /Под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комиссарова. - М.: ИД «Зерцало-М», 2002. С. 258.
- ⁴³ Миньковский Г.М. Борьба с преступностью несовершеннолетних в ЧССР // Вопросы криминалистики. 1964. N 12. С. 151.

Эдгар Карапетян

Следственный комитет Республики Армения,
следователь по особенно важным делам следственного отдела
по административным районам Кентрон и Норк-Мараш города Еревана

РЕЗЮМЕ

Объект насильственных половых преступлений против несовершеннолетних

Важнейшее значение для исследования состава преступления имеет уяснение содержания его объекта. Это необходимо для определения характера и степени общественной опасности преступного посягательства. Только на основе тщательного анализа каждого элемента состава преступления, в том числе и объекта, возможна правильная квалификация содеянного.

Проблема объекта насильственных половых преступлений против несовершеннолетних была и остается в теории уголовного права одной из наиболее сложных и дискуссионных. Спектр мнений по этому вопросу многообразен. В статье проанализированы различные доктринальные толкования объекта насильственных половых преступлений против несовершеннолетних, а также на основе исследования предлагается включить новую главу в УК РА- “Половые преступления против детей”.

Ключевые слова - *Насильственные половые преступления против несовершеннолетних, объект преступления, интегрированный объект, социальные отношения, нормальное развитие, нормальное сексуальное, физическое и духовное развитие детей, здоровое половое созревание, нравственное и физическое здоровье детей и подростков, половая свобода и неприкосновенность.*

Edgar Karapetyan

Investigative Committee of the Republic of Armenia,
Investigator on Particularly Important Cases of the Investigative
Division of Kentron and Nork-Marash Administrative
Districts of the Yerevan city

SUMMARY

Object of violent sexual crimes against minors

The object is the central element of the crime. The clarification of the content and definition of object has great importance for research of each crime. This is necessary to determine the nature and degree of the public danger of any criminal activity. Only on the basis of careful analysis of each element of the crime, including the object, the correct qualification of the offense is possible.

The problem of the object of violent sexual crimes against minors has been and remains in the theory of criminal law one of the most complex and controversial. The range of opinions on this issue is diverse. The article analyzes various doctrinal interpretations of the object of violent sexual crimes against minors, and on the basis of the research it is proposed to include a new chapter in the Armenian Criminal Code- “Sexual crimes against children”.

Key words: *Violent sexual crimes against minors, object of crime, integrated object, social relations, normal development, normal sexual, physical and spiritual development of children, healthy puberty, moral and physical health of children and adolescents, sexual freedom and inviolability.*

ԱՐՍԱՆ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՅՔԸ: ՊԱՏԱՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ

Հողվածում քննության են առնվում մարդու առողջության պահպանման իրավունքի պատմատեսական իմմնախնդիրները: Հողվածի շրջանակներում ուրույն տեսակետներ են ներկայացվում մարդու առողջության պահպանման իրավունքի գիտապրակտիկ սահմանման վերաբերյալ:

Հիմնարարության առողջության պահպանման իրավունքը, առողջության իրավունքը, առողջության պաշտպանության իրավունքը, «առողջության խնամքի իրավունքը», «առողջություն»:

Առողջապահական համակարգում պետության իրավական քաղաքականության հարցի ուսումնասիրությունը պետք է սկսել այն հարցի պատասխանից, թե արդյո՞ք մարդն ունի առողջության իրավունք և ինչո՞ւ է կայանում նրա իմմնական բովանդակությունը: Այսպիսով, մարդու առողջության պահպանման իրավունքի անմիջական օբյեկտ է ծառայում «առողջության» ֆենոմենը, որի սահմանումը ժամանակակից գրականության մեջ կրում է տարբերակված քննությունը: Հետևաբար, կարելի է խոսել ոչ միայն ֆիզիկական կամ ֆիզիկական և հոգեկան առողջության մասին, այլ, նույնիսկ, սոցիալական բարեկեցության մասին:

Ժամանակի ընթացքում առողջության հայեցակարգը աստիճանաբար ընդլայնվում էր: Հռոմեացիների համար դա արդեն ընդգրկում էր հոգեկան առողջությունն ու բարեկեցությունը՝ *«ut sit mens sana in corpore sano»*: Այնուամենայնիվ, ավելի ուշ, հոռմեացիները ընդունեցին «ֆիզիկական առողջություն» հասկացության մասին հումական հայեցակարգը, այսինքն՝ վարվելակերպ առողջ մարմնին, այլ ոչ թե ոգուն:

Քրիստոնեության գալուստով՝ առողջության հայեցակարգի բովանդակությունը հերթական անգամ կտրուկ փոխվում է: Այդ ժամանակ առողջությունը ճանաչված էր որպես ավելի մեծ չափով կապված հոգենոր ոլորտին, քան` ֆիզիկական: Ականավոր գիտնական Հենրի Սիգերիստը նշում է, որ նոր դարաշրջանում. «...գլխավորը դարձել է ոգին: Առանց Քրիստոսի ցանկացածը հիվանդ է»: Քրիստոնեական աշխարհայացքի սկզբունքային տարրերությանը հումառումնեական հայեցակարգերից նպաստեց նաև առողջության ճանաչումը որպես արժեք, որը պատկանում էր ոչ թե ընտրյալներին, այլ՝ բոլոր մարդկանց, այսինքն՝ «առողջություն» հասկացությունը դարձավ ավելի ժողովրդագործական: Այն «ֆիզիկական և հոգեկան առողջության» հնագույն գաղափարներից շատ ավելի լայնարձակ էր: Ըստ Սիգերիստի. «...առողջությունը ոչ միայն հիվանդությունների բացակայությունն է, այլ

որոշակի դրականը, կյանքի ուրախությունը, կյանքի ընթացքում մարդու վրա դրված ամբողջ պատասխանատվության ընդունումը անձի կողմից»²:

Կ. Կասար նշում է. «Առողջությունը կենսական մի վիճակ է, այն չի կարող տալ, իսկել կամ վնասել մեկ այլ մարդքայլ դա կարող է կատարվել միայն անուղղակի ճանապարհով: Նաև իմաստ չունի առողջության իրավունքի հոչակումը, ինչպես որ անիմաստ է հոչակել մարդու իմաստության կամ խիզախության իրավունքը: Այս հոգենոր և ֆիզիկական որակները յուրաքանչյուրից, ով ձգտում է դրանց, պահանջում են շնորհ, մշտական ուշադրություն և ջանքեր, ինչպես նաև կարգապահություն: Սեփական առողջության հանդեպ պատասխանատվությունը դմել ուրիշի վրա պարզապես անազնիվ կիհներ, դա կնշանակեր պարտադրել նրան այն պարտականությունները, որոնք անհնար է իրականացնել»³:

Ո. Էրբինզի կարծիքով՝ «առողջության խնամքը իրավունք» տերմինը ավելի իրատեսական է: «Առողջապահական համակարգը պետք է լինի անձի տրամադրության տակ այն մակարդակին, որը անով դա հնարավոր է, և, այդ թվում, համակարգի պարտավորությունները անձի նկատմամբ պետք է լինեն նորմալ հնարավորությունների շրջանակներում: Ի տարբերություն առողջության իրավունքի, առողջության խնամքի իրավունքը կարող է արդարացնեն պահանջվել անձի կողմից, քանի որ գոյություն ունի պետության կողմից մի իրավական պարտականություն՝ բուժօգնության տրամադրման տեսքով»⁴:

Հետաքրքրություն է ներկայացնում Ռ. Բուդարեյնի դիրքորոշումը, ով կարծում է, որ «առողջության իրավունք» կատեգորիայի հայեցակարգը կառուցված է Արևմտյան աշխարհի գաղափարների վրա և չի կիրառվում այնպիսի երկրի վրա, ինչպիսին է, օրինակ՝ Մարտկովն: Իր հայեցակարգը հաստատելու համար նա մեջբերում է հետևյալ փաստարկները: Նախ, Մարտկովի գարզացման մակարդակը դեռևս թույլ չի տալիս այս երկրին

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Երաշխավորել սեփական քաղաքացիներին այդպիսի իրավունք և համապատասխան միջոցներ ձեռնարկել: Երկրորդ՝ «առողջության իրավունք» հայեցակարգը չափազանց լայնատարած է, ինչը թույլ է տալիս ներառել ասպեկտներ, որոնք դուրս են առողջության պահպանման շրջանակներից և ավելի կապված են մարդկանց սոցիալական բարեկեցության հետ: Դա նշանակում է աջակցություն այս իրավունքին սոցիալական անվտանգություն և օգնություն ապահովող պետական ինստիտուտների կողմից:

Տորեսը քարոզում է պաշտպանություն «առողջության իրավունք» տերմինի գործածման իրավասությունը, ով իր «Առողջության իրավունք. տեսություն և պրակտիկա» աշխատությունում մեջբերում է հետևյալ երեք հիմնական փաստարկները՝

- 1) «Առողջության իրավունք» տերմինը համարվում է լավագույնը՝ միջազգային փաստարդերի և մարդու իրավունքների համաձայնագրերի համապատասխանության տեսակետից «առողջության իրավունք» արտահայտությունը այն «առողջության մակարդակի առավելագույն հասանելի իրավունքին», որի մասին նշված տևական, սոցիալական և նշակութային իրավունքների Միջազգային համաձայնագրի (խարտիայի) 12-րդ հոդվածում (այսուհետ՝ **SUUԻ-ԸՀ**) պայմանագրերից ամենահայտնին, որտեղ ասվում է առողջության իրավունքի մասին՝ : «Ֆիզիկական և հոգեկան բարեկեցության առավելագույն հասանելի մակարդակի իրավունքը» ավելի հեշտ է կրճատել «առողջության իրավունք»-ով, քան «առողջության խնամքի իրավունք»-ով։ Կարևոր է նաև, որ SUUԻ-ԸՀ-ի 12-րդ հոդվածում և նման փաստարդերում տեղ գտած միջոցառումները վերաբերվում են ոչ միայն առողջության պահպանման, այլ նաև մի շարք այլ միջոցառումներին՝ կապված հանրային առողջության հետ, որոնք պետք է ձեռնարկվեն պետությունների կողմից։ Այդ պատճառով, առողջության խնամքի իրավունքներ տերմինի ավելի նեղ կիրառումը ի վիճակի չէ արտացոլել պահանջվող միջոցառումների լայն շրջանակը։

- 2) «Առողջության իրավունք» տերմինը հաճախ գործածվում է պայմանագրերի ավելի ամբողջական և մանրամասն տեքստերում։ Նման հղումների օգտագործումը բավականին տարածված պրակտիկա է մարդու իրավունքների վերաբերյալ քննարկումներում, իսկ այնպիսի տերմինները, ինչպիսիք են՝ «կյանքի իրավունք», «անձնական կյանքի իրավունք», «արդարադատության իրավունք», «կացության իրավունք» ձեռք բերեցին ավելի պարզ և գործնական իմաստ։

- 3) «Առողջության իրավունք» տերմինը օգնում

է գիտակցել, որ խոսքը ոչ միայն առողջության պահպանման, այլ նաև մի շարք պայմանների մասին է, առանց որոնց հնարավոր չեն առողջությունը, օրինակ՝ հասանելիություն մարդու խմելու ջրին և առողջ բնապահպանական միջավայրին։ Մաքուր խմելու ջուրը և բավարար սանիտարական պայմանները անհրաժեշտ են մարդու առողջության համար։ Սիենույն ժամանակ, այս ասպեկտները չեն շղափում «առողջության պահպանման իրավունք» տերմինը։ Առողջության իրավունքը չի ներառում պարտադիր յուրաքանչյուր մարդու առողջությունը։ Առողջության իրավունքը դա իրավունք չէ առողջ լինելու։ այն նաև իրավունք չի վերագրում օգտագործել բժշկության բոլոր ձեռքբերումները։ Այս իրավունքը երաշխավորում է հասանելիություն որոշակի քանակի ծառայությունների, պահանջների և ազատության՝ կապված բժշկության և առողջության հետ։ Այն նաև հաշվի է առնում այս կամ այն պետության կարողությունները և իր քաղաքացիների կարիքները։

Թվում է, որ վերոնշյալի հիմնան վրա, «առողջության իրավունք» և «առողջության պահպանման իրավունք» հարաբերությունների հարցը վիճելի է, հետևաբար, Բ.Տորեսի ոչ բոլոր փաստարկներն են համոզի։ Այնուամենայնիվ, դրանք հաստատում են իրենց հստակ օրենսդրական սահմանագրումների և իմաստալից որոշման նպատակահարմարությունը։ Արդյունքում, հարկ է նշել, որ, բացառությամբ որոշ տեսարանների, մնացածը չեն անցկացնում տերմինաբանական գործակցում, այլ գործածում են կամ «առողջության իրավունք», կամ «առողջության պահպանման իրավունք» և «առողջության պաշտպանության իրավունք» հասկացությունները։

Սեր կարծիքով, անհիմն է համարվում մի իմաստային նշանակություն տալը նման բազմատեսակ կատեգորիաներին, քանի որ տարբերակել նրանց հնարավոր է։ Սիենույն ժամանակ, որպես տարբերակման հիմք հարկ է ընդունել այդ իրավունքների բնույթը և, համապատասխանաբար, մարդկային կյանքի ոլորտը, որոնց հետ նրանք առնչվում են։ Դրա հիմնան վրա որոշենք, թե իրավունքների որ կատեգորիային (սերնդի) են դրանք դասակարգվում։ Այսպիսով, «առողջության իրավունք»-ը ոչ նյութական բարիք է, բնորոշ է մարդուն ի ծնե, որը կարող է դիտվել որպես մարդու անհատական (քաղաքացիական) իրավունք։ Այն ենթադրում է պետության չմիջամտումը տվյալ անձնական ոլորտ, որի հիման վրա ակնհայտ է, որ իր բնույթով առողջության իրավունքը կարելի է վերագրել առաջին սերնդի իրավունքներին։

- ¹ «Առղջ մարմնում առղջ ողի» <http://medbasis.ru/mens-sana-in-corpore-sano>
- ² Sigerist H.E. Medicine and Human Welfare, New Haven. London: Yale University Press / Oxford University Press, 1941.
- ³ Boyle J. M., Jr., The Concept of Health and the Right to Health, Social Thought, Summer, Vol. 3, 1977, p 5-6.
- ⁴ Abbing. R. H.D.C., International Organizations in Europe and the Right to Health Care, Deventer: Kluwer, 1979, p 105.
- ⁵ Тобес Б. Право на здоровье. Теория и практика. М.: Устойчивый мир, 2001, с 40.
- ⁶ Тобес Б. Право на здоровье. Теория и практика. М.: Устойчивый мир, 2001, с 47.
- ⁷ <http://base.safework.ru/iloenc?doc&nd=%20857400104&nh=0&ssect=1>
- ⁸ Mahoney K.E., Mahoney P. Human Rights in the Twenty-first Century. Deventer Kluwer., 1993, p 485.

Арман Мелконян

Соискатель академии государственного управления РА

РЕЗЮМЕ

Право на охрану здоровья: исторические и теоретические аспекты

В статье рассматриваются исторические и теоретические вопросы прав защиты здоровья человека. В рамках статьи излагаются конкретные взгляды на научно обоснованное определение права на здравоохранение.

Ключевые слова: право на охрану здоровья, право на здоровье, право защиты здоровья, “право на здравоохранение”, “здравоохранение”.

Arman Melqonyan

Applicant at the Public Administration
Academy of the Republic of Armenia

SUMMARY

The right to health care: historical and theoretical aspects

In article historical and theoretical questions of human rights on health care are considered. Within the framework of the article the concrete points of views on evidence-based determination of human right on health care are represented.

Key words: right to health care, right on health, right of health protection, “right on health care”, “health”.

ԼԻԼԻԹ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի պետական հետազոտությունների բաժնի հայցորդ

ԻՐԱՎԱՍՏԵՂԾ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում է իրավաստեղծ գործունեության հասկացությունը և դրա էությունը, առանձնահատկությունները, ինչպես նաև՝ դերն ու նշանակությունը իրավական կարգավորման ոլորտում:

Հոդվածում տրված է իրավաստեղծ գործունեության հեղինակային սահմանումը, ըստ որի՝ իրավաստեղծ գործունեությունը պետության իրավասու նարմնի ստեղծագործական աշխատանք է, որի շնորհիվ ընդունվում, փոփոխվում և վերացվում է նորմատիվ իրավական ակտը:

Հիմնարարեղ- Իրավական կարգավորում, իրավաստեղծ գործունեություն, իրավունքի աղբյուր, նորմատիվ իրավական ակտ, օրենսդրություն:

Հասարակական կյանքը կարգավորվում, կանոնավորվում է սոցիալ-նորմատիվային մեխանիզմների՝ սոցիալական նորմերի և սոցիալական վերահսկողության միջոցով: Այդ մեխանիզմներում գլխավոր դերը կատարում է իրավունքը:

Իրավունքը և այլ սոցիալական նորմերը (քայլական, կրոնական, կորպորատիվ և այլն) այն հիմնական ձևերն ու միջոցներն են, որոնց օգնությամբ իրականացվում է մարդկանց վարքագծի կանոնակարգումը հասարակությունում: «Դրանք իրենց խտացված ձևով արտահայտում են ցանկացած հասարակության օբյեկտիվ պահանջը՝ կանոնակարգելու նրա անդամների գործողություններն ու փոխհարաբերությունները, նրանց վարքագիրը ենթարկելով սոցիալական անհրաժեշտ կանոններին»: «Դրանով սոցիալական նորմերը հանդես են գալիս որպես սոցիալական հանրության կողմից կարևորագույն լծակ՝ գիտակցաբար և նապատակադրության ազդելու մարդկանց կենսագործունեության վրա:

Իրավունքը և իրավական կարգավորումը՝ հասարակական հարաբերությունների սոցիալական կանոնակարգման հիմնական միջոցներ են: Իրավական կարգավորումն ապահովում է հասարակության բնականոն կենսագործունեությունը և նրա առաջընթաց գարգացումը: Իրավունքը համակարգված, բազմարնույթ երևույթ է, որն ապահովում է հասարակության ինքնազարգացումը²: Իրավունքն արտահայտում է հասարակական գիտակցության էական առանձնահատկությունները, մարդկանց վարքագծի բնութագրի կողմերը կոնկրետ պատմական ժամանակաշրջանում:

Սակայն, իրավունքը որքան էլ անհրաժեշտ և կարևորագույն սոցիալական նորմատիվ կարգա-

վորիչ է հասարակական կյանքում, այն ինքնարերաբար չի ծնվում, առաջանում նրա «ծնունդը» արդյունք է մարդկային որոշակի ինտելեկտուալ ստեղծագործական աշխատանքի:

Պետականորեն կազմավորված հասարակությունում օրենքները և ենթաօրենսդրական ակտերը ընդունվում, փոփոխվում և վերացվում են պետության իրավաստեղծ գործունեության միջոցով: Դրանք մարդկային գիտակցության ընդհանրապես, իրավագիտակցության, մասնավորապես, մարդկանց նպատակատիղված գործունեության արդյունք են: Միևնույն ժամանակ, իրավական կարգավորման հարցերի լուծման ընթացքում իրավաստեղծ մարմինները կարող են կամայական, հասարակական պահանջմունքներին ոչ համարժեք իրավական որոշումներ ընդունել՝ դրանց տալով համապարտադիր վարքագծի նորմերի նշանակություն: Նման «օրինաստեղծ» կամայականություններից խուսափելու համար անհրաժեշտ է, որ իրավաստեղծ մարմինները հաշվի առնեն բազմաթիվ գործուներ, որոնք մեծ չափով կանխորոշում են ապագա նորմատիվ-իրավական ակտերի էությունն ու բովանդակությունը: Հետևաբար, իրավական պետության օրենսդրական համակարգի ձևավորումը և օրենսդրության կատարելագործումն անհնար է առանց իրավաստեղծ գործունեության տեսական և մերողական հիմունքների մշակման: Դա ակնհայտ է դառնում, եթե հաշվի առնենք, որ գիտականորեն չիմնավորված, հասարակության պահանջմունքները ոչ լիարժեք արտահայտող օրենքը կամ ենթաօրենսդրական ակտը չի կարող տալ կամբատեսվող դրական սոցիալական արդյունք: Ավելին, այդպիսի ակտերի պահանջների իրագործումը հաճախ բերում է անկանխատե-

սելի բացասական հետևանքների:

Ընդհանրապես, իրավաստեղծ գործունեությունը ցանկացած պետության աշխատանքի կազմակերպման ձևերից մեկն է: Սոցիալական կառավարման հիմնական գործառույթներից է վարքագծի համբնդանուր կանոնների մշակումը և իրազերումը:

Իրավաստեղծ գործունեության բովանդակությունը, բնույթը, նպատակն ու արդյունքները որոշարկում են օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ, նյութական և հոգևոր գործուներով: Բոլոր անհրաժեշտ գործուների հաշվի առնելը և իմաստավորելը՝ դրանց փոխկապակցվածության և փոխներգործության ենթաշրայում, այդ գործունեության հաջողության և արդյունավետության գրավականն է:

Պետության իրավաստեղծ գործունեությունը պայմանավորված է հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման և հասարակական կյանքում մարդկանց վարքագծի կանոնակարգման օբյեկտիվ անհրաժեշտությամբ:

Իրավաստեղծ գործունեությունն ինչ ճնշվ է, որ այն գոյություն ունենա, «հասարակության դեկավարման պետական ձև է»⁴:

Այդ աշխատանքն առանձնահատուկ ինտելեկտուալ գործունեություն է, որը պահանջում է հատուկ մասնագիտական գիտելիքներ և ունակություն, որոնք կապված են իրավական ակտեր ստեղծելու կամ դրանք փոփոխելու հետ: Հստ իրավաստեղծ գործունեության արդյունքի, օրենքների և նորմատիվ-իրավական այլ ակտերի որակի՝ դատում են տվյալ պետության և հասարակության, նրանց ժողովրդավարության և քաղաքակրթության զարգացման աստիճանի մասին:

Իրավաբանական գրականության մեջ իրավաստեղծ գործունեության հասկացության վերաբերյալ գոյություն ունեն տարբեր տեսակետներ: Այսպես, մի շաբաթ հեղինակների կարծիքով իրավաստեղծ գործունեությունը հանդես է գալիս որպես իրավական ակտերում դասակարգի (ժողովրդի) կամքի արտահայտման և ամրագրման պարբերաբար ձևավորված ընթացակարգ:

Հեղինակների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ իրավաստեղծ գործունեությունը լայն հասկացություն է, որն իրենից ներկայացնում է հասարակական հարաբերությունների նորմատիվ իրավական կարգավորմանն ուղղված կազմակերպված, ձևավորված պետական գործունեություն և կոչված է բավարարելու հասարակության իրավական պահանջները: Այս տեսակետներն այս կամ այն տարբերակով պահպանվել են նաև մեր Ժամանակներում: Նորագույն գիտական աշխատություններում

իրավաստեղծ գործունեությունն ընդգրկում է իրավական նորմի ստեղծման ողջ ընթացակարգը, սկսած գաղափարի ծագումից մինչև իրավական նորմի ընդունումն ու իրավարակումը:

Ըստիհանրացնելով գիտական մշակումները և իրավակիրառողական պրակտիկան, մեր կարծիքով, կարելի է տալ իրավաստեղծ գործունեության հետևյալ հասկացությունը. իրավաստեղծ գործունեությունը գիտականորեն հիմնավորված ստեղծագործական ընթացակարգ է, որն իրականացնում են պետական մարմինները՝ իրենց իրավասության շրջանակներում և կոչված է բավարարելու հասարակության և պետության իրավական պահանջները⁸:

Այդպիսի սահմանումը հնարավորություն է տալիս առանձնացնել մի քանի կարևոր հատկանիշներ:

1. հասարակական հարաբերությունների որոշակի բնագավառի ճանաչումը, ուսումնասիրումը և վերլուծությունը, որտեղ պահանջվում է իրավական կանոնակարգում,

2. պետության իրավասություննի որոշակումը, որը պետք է ընդունի համապատասխան նորմատիվի իրավական ակտը,

3. ընդունվելիք նորմատիվ-իրավական ակտի ձևի որոշումը (օրենք, հրամանագիր, որոշում),

4. իրավական ակտի նախապատրաստումը, ընդունումը կամ նրա փոփոխումը համապատասխան ընթացակարգով:

Իրավաստեղծ գործունեությունը մեխանիկական գործընթաց չէ, այն իրենից ներկայացնում է գիտական, ստեղծագործական բարդ ընթացակարգ, որտեղ խաչաձև կույտների համար փոփոխում են անհատական, խմբային, հասարակական և պետական շահերը, նրանց պահանջներները, ինչպես նաև իրավաստեղծ լուծումների նորմատիվ բովանդակության վրա ազդող օրենսդիրի և սուբյեկտիվ բազմաթիվ գործուները և այլն:

«Իրավաստեղծ», «օրինաստեղծ» բառերն ինքնին արտահայտում են նորմատիվ իրավական ակտերի ձևավորման ստեղծագործական բնույթը, որտեղ միահյուսվում են կեցության այնպիսի տարրեր, ինչպիսիք են՝ սոցիալական շահերը, պահանջներները, կամային հատկանիշները, իրավական լուծման տարրերակները և այլն: Իրավաստեղծ գործընթացում չպետք է լինեն մեխանիկական կամ ավտոմատ լուծումներ, քանի որ միմիայն ստեղծագործական աշխատանքի շնորհիվ է հնարավոր բազմաթիվ լուծումներից ընտրել մեկը, որն առավել արտահայտի սոցիալական առումով օգտակարն ու անհրաժեշտը և դրան համարժեք իրավական

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ճեղ:

Այսուհետև, անհրաժեշտ է իմանալ և հաշվի առնել նաև նորմատիվ իրավական ակտերի գործողության դիմամիկան, որը հանգում է հետևյալին.

ա) չի կարելի բացարձականեցնել ակտի ընդունման պարագան և միաժամանակ չապահովել նրա գործողության ոլորտը,

բ) վտանգավոր է բացահայտորեն թույլատրել իրավական հակադրությունները (կոլիզիաները),

գ) նորմատիվ ակտերի գերեւոնվածությունը նվազեցնում է նրանց արդյունավետ գործողությունը,

դ) չի կարելի նորմատիվ ակտն ընդունել մյուս ներից մեկուսացված,

ե) անհրաժեշտ է ճիշտ հաշվարկել նորմատիվ ակտի ընդունման, փոփոխման կամ վերացման ժամանակը,

ի) նորմատիվ ակտը պետք է ունենա կոնկրետ հասցեատերեր,

է) անհրաժեշտ է կանխատեսել նորմատիվ ակտի գործողության հետևանքները,

ը) նորմատիվ ակտի բովանդակության խեղարյուրված ըմբռնումը առաջացնում է իրավաբանական կոպիտ սխալներ,

թ) անհրաժեշտ է հաշվի առնել քաղաքացիների վերաբերնումն ընդունվելիք նորմատիվ ակտի նկատմամբ,

Ժ) չի կարելի անտեսել նորմատիվ ակտին բնորոշ որակական հատկանիշները:

Իրավաստեղծ գործունեությունն ավելի ընդգրկում գործներացի՝ իրավակազմավորման վճռական և վերջնական փուլն է:

Հեղինակներից ոմանք «իրավաստեղծ գործունեություն» հասկացությունն այնքան են «ընդարձակում», որ ներառում կամ նույնացնում են «իրավակազմավորման» հետ, որը, մեր կարծիքով, մերութաբանական սխալ մոտեցում է: Եվ, ինչպես իրավացիորեն նշում է իրավագիտության դոկտոր Վ.Վ. Ստեփանյանը. «...իրավակազմավորումը և իրավաստեղծ գործունեությունը տարբեր հասկացություններ են և դրանք չի կարելի նույնացնել»¹¹:

Իրավակազմավորման գործներացը ներառում է իրավունքի ձևավորման սկզբնական, ելակետային փուլից մինչև իրավական լուծման, այսինքն՝ նորմատիվ ակտի ընդունումը: Իրավակազմավորումը բովանդակում է իրավական կարգավորմանը ենթակա հասարակական հարաբերությունների գիտական ուսումնասիրությունը, հասարակական պահանջմունքների և շահերի բազմակողմանի և խորքային վերլուծությունը և գնահատումը, հասարակական կարծիքի հաշվի առնումը և այլն: Իրա-

վակազմավորումը՝ պետական կամքի ձևավորման գործներաց է նորմատիվ ակտում, իսկ իրավաստեղծ գործունեությունը ներառում է պետության իրավասում մարմինների կողմից նորմատիվ ակտերի մշակման և ընդունման գործներացը¹²:

Այսպիսով, իրավաստեղծ գործունեությունն իրավակազմավորման հիմնական, վճռական և նրա տրամաբանական ավարտման գործներացն է:

Իրավաստեղծությունը՝ որպես գործներաց, միանգամից տեղի չի ունենում: Այդ գործներացում առանձնացվում են մի շարք փուլեր, որոնցով անցնում է ակտի նախագիծը, որպեսզի ձեռք բերի իրավաբանական ուժը: Իրավաստեղծ գործներացի փուլերն են՝ ակտի նախագծի քննարկման փուլը, ակտի նախագծի ընդունման փուլը, ընդունված ակտի ստորագրման ու իրապարակման փուլը:

Նախ, անդրադանեանք նորմատիվ իրավական ակտերի մշակմանը, որն օրենսդրական ակտերի պարագայում, որպես կանոն, ուղղորդվում է երկու փուլով.

1) քաղաքականության մշակում,

2) իրավական ակտի տեքստի կազմում:

Առաջին փուլն իրենից ներկայացնում է քաղաքական որոշման կայացման փուլ՝¹³, որի ընթացքում անհրաժեշտ է որոշում կայացնել հետևյալ առանցքային հարցերի շուրջ:

• ՞՞ ն է լուծման ենթակա խնդրի եռթյունը, և որո՞նք են դրա լուծմանն ուղղված քաղաքականության նպատակները,

• ինչպիսի՞ այլ նորմատրանքներ են առկա խնդրի լուծման հարցում, և դրանցից ՞՞ ն է առավել նախնատելին,

• արդյո՞ք խնդրի լուծման համար ընտրված քաղաքականությունն իրականացնելու միակ միջոցը նորմատիվ իրավական կարգավորումն է, թե՞ առկա են այլ նորմատրանքային ուղիներ,

• ՞՞ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման կամ օրենքով ստեղծված այլ մարմինը ձեռնամուխ է լինում նորմատիվ իրավական ակտի գործնականում կենսագործելով քաղաքական որոշման արդյունք-

ները¹⁴:

Ընդ որում՝ առաջին փուլում որոշում կայացնողները կարող են տարբեր լինել երկրորդ փուլն իրագործողներից առաջին փուլում ներգրավվում են առավել բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք, որոնք քաղաքական որոշում կայացնելու իրավասություն ունեն (օրինակ՝ նախարար, փոխնախարար, վարչության պետ), իսկ երկրորդ փուլում՝ համապատասխան պետական, տեղական ինքնակառավարման կամ օրենքով ստեղծված այլ մարմնի ծառայողներ:

Այժմ տրամաբանական և համապարփակ կերպով ներկայացնենք օրինաստեղ գործընթացը:

Օրենքի ընդունմանը նախորդող գործընթացի փուլերն են.

1) օրենքի հայեցակարգի մշակումը՝ ըստ անհրաժեշտության,

2) օրենքի նախագծի (այսուհետ՝ Նախագիծ) մշակումը,

3) Նախագիծը շրջանառության մեջ դնելը.

- Նախագիծը մշակող մարմնի կողմից նախագծի ներկայացում հանրապետական գործադիր մարմինների, պետական և օրենքով ստեղծված այլ մարմինների համաձայնեցմանը,

- Նախագիծը մշակող պետական կառավարման մարմնի կողմից նախագծի ներկայացում կարգավորման ազդեցության գնահատում իրականացնող նախարարություններին՝ ազդեցության գնահատում իրականացնելու և կարգավորման ազդեցության գնահատման եզրակացություններ ստանալու համար,

- Նախագիծը մշակող պետական կառավարման մարմնի կողմից նախագծի վերաբերյալ հանրային քննարկումների կազմակերպում և անցկացում,

4) Նախագծի ներկայացումը Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարություն պետական իրավական փորձաքննության,

5) Նախագծի ներկայացում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության աշխատակազմ՝ քննարկման համար, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության աշխատակազմի կողմից նախագծի ուղարկում նախագիծը մշակող մարմնին (լրամշակման անհրաժեշտության կամ սահմանված փաստաթղթերի բացակայության դեպքում),

6) Նախագծի՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից հավանության ար-

ժամացմանը,

7) Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից Նախագծի ներկայացումը Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովը,

8) Օրենքի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից,

9) Ընդունված օրենքի ներկայացումը ՀՀ Նախագահի աշխատակազմ, օրենքի ստորագրումը և հրապարակումը ՀՀ Նախագահի կողմից:

Ծավալուն, հասարակական հարաբերությունների կարգավորման նոր մոտեցումներ նախատեսող կամ առավել կարևորություն ունեցող իրավական ակտերի նախագծերի մշակմանը նախորդում է իրավական կարգավորման քաղաքականության որոշումը կարգավորման հայեցակարգային մոտեցումների որոշակիացումը, որը տեղ է գտնում համապատասխան իրավական ակտի նախագծի հայեցակարգում, եթե այդպիսին մշակվում է: Հայեցակարգի մշակումը, հատկապես՝ ծավալուն նախագծերի պարագայում, բավական ժամանակատար և աշխատատար է, սակայն այն կարևոր երաշխիք է լավ կշռադատված օրինաստեղ գործունեության իրականացման համար:

Հայեցակարգերը կարող են լինել մանրամասնեցման տարբեր աստիճանների: Որպես կանոն հայեցակարգում տրվում են՝

- կարգավորման ենթակա հարաբերությունների բնութագիրը,

- ապագա իրավական ակտի նպատակները,
- ապագա իրավական ակտի կարգավորման առարկան, իրավական ակտի նախնական կառուցվածքը և հիմնական դրույթները,

- ապագա իրավական ակտի ընդունման ժամկետները,

- ապագա իրավական ակտի մշակման պատասխանատու մարմինը,

- ապագա իրավական ակտում նախատեսվող նորմների կիրարկման ենթադրվող հետևանքների վերլուծությունը:

Առաջին գիտում կատարված հետազոտության արդյունքների հիման վրա կարելի է հանգել հետևյալ եզրակացությունների:

1. Իրավաստեղծագործությունը իրավասու հանրային մարմնների իրավական գործունեությունն է՝ ուղղված իրավական նորմերի ընդունմանը, փոփոխմանը և վերացմանը:

2. Իրավաստեղծագործությունը՝ որպես իրավական գործունեության տեսակ բնութագրվում է հետևյալ հատկանիշներով.

ա) իրավաստեղծագործությունն ակտիվ, ստեղծագործական հանրային-պետական գործու-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նեռլիքուն է:

թ) Իրավաստեղծագործության արդյունքը նորմատիվ իրավական ակտերում կամ իրավունքի այլ աղբյուրներում, ակտերում մարմնավորված, ամրագրված իրավունքի նորմերն են:

3) Իրավաստեղծագործությունը հասարակության կառավարման կարևոր միջոց է, որով ձևավորվում է նրա զարգացման ստրատեգիան:

4) Իրավաստեղծագործության մակարդակը, որակը քաղաքակրթվածության, հասարակական զարգացած իրավական մշակույթի և ժողովրդավարության ցուցանիշ են:

5) Իրավաստեղծագործությունը՝ որպես հանրային իրավասու մարմինների իրավական գործունեություն՝ ուղղված իրավական նորմերի ընդունմանը, փոփոխմանը և վերացմանը, իրականացվում է որոշակի սկզբունքների հիման վրա՝ գիտականության, պրոֆեսիոնալիզմի, իրավական օրինականության, սոցիալական լեզվիմության և ժողովրդավարության, իրապարակայնության:

¹ Տե՛ս, Ներսեսյան Վ.Ս. Օբщая теория права и государства. М., 2015, С. 81.

² Տե՛ս, Еникеев М.И. Юридическая психология. Учебник для вузов. М., 2000, С. 20.

³ Տե՛ս, Кудрявцев В.И., Казимирчик В.П. Современная социология права. М., 1995, С. 37, նաև՝ Правотворчество в СССР. М., 1974г., Теория государства и права. Курс лекций. Под ред. Н.И. Матузова и А.В.Малъко. М., 1997г., стр. 368-397. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Том 2. Теория права. Отв. ред. проф. М.Н.Марченко. М., 1998г., стр. 157-173, Теория государства и права. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. М., 1997г., стр. 289-299. Վլադիմիր Նազարյան, «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության կոնցեպցիան», Երևան, 1992թ., Հովհաննես Ստեփանյան, «Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության համակարգումը», Երևան, 1995թ.:

⁴ Տե՛ս, Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов. Под ред. В.С.Нерсесянца, М., 1999г., С. 307.

⁵ Մանանական տե՛ս Կովաչев Դ.Ա. Механизм правотворчества в социалистическом государстве. М., 1977г., Правотворчество в СССР, М., 1974г.

⁶ Մանանական տե՛ս, Научные основы советского правотворчества, М., 1981г., С. 16-22.

⁷ Մանանական տե՛ս, Поленина С.В. Законотворчество в Российской Федерации. М., 1996г.

⁸ Համանական սահմանման տես նաև՝ Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Том 2. Теория права. Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. М., 1998г., С. 157; Тихомиров Ю.А., Котелевская И.В. Правовые акты. Учебно-практическое и справочное пособие. М., 1999г., С. 33.

⁹ Մանանական տե՛ս Տихомиров Ю.А., Котелевская И.В. Правовые акты. Учебно-практическое и справочное пособие. М., 1999, С. 35.

¹⁰ Իրավակազմավորման մասին մանանական տե՛ս, Степанян В.Վ. Теоретические проблемы правообразования в социалистическом обществе. Ереван, 1986:

¹¹ Տե՛ս, Степанян В.Վ. Теоретические проблемы правообразования в социалистическом обществе. Ереван, 1986, С. 29:

¹² Մանանական տե՛ս, Степанян В.Վ. Теоретические проблемы правообразования в социалистическом обществе, С. 29-30; Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов., М., 1999, С. 309.

¹³ Տե՛ս, Синюков С. В. Механизм правотворчества: дис... канд. юрид. наук. Саратов, 2013, С. 61-62.

¹⁴ Տե՛ս, Мазуренко А. П. Правотворческая политика как фактор модернизации правотворчества в России: дис.: д-ра юрид. наук. Саратов, 2011, С. 117-118.

Լիլիթ Մուրադյան

Соискатель отдела государственно-правовых
исследований института философии,
социологии и права НАН РА

Резюме

Концепция, суть и значение законотворческой деятельности

В статье подробно обсуждается понятие и суть законотворчества, особенности, а также ее роль и значение в области правового регулирования.

В статье описывается авторское определение правоохранительной деятельности, в соответствии с которой законотворческая деятельность является творческой деятельностью компетентного органа государства. Благодаря этой деятельности принимается, изменяется и отменяется нормативный правовой акт.

Ключевые слова: правовое регулирование, законотворческая деятельность, источник права, нормативный правовой акт, законодательство.

Lilit Muradyan

Applicant to National Academy of
Sciences of the Republic of Armenia,
Institute Philosophy, Sociology and Law,
Departmen of State and Legal Studies

SUMMARY

The concept, essence and significance of lawmaking activities

The article examines the concept of lawmaking and its essence, peculiarities, as well as its role and significance in the field of legal regulation.

The article specifies the authoritative definition of the law-making activity, according to which the law-making activity is the creative work of the competent authority of the state, due to which the normative legal act is adopted, changed and eliminated.

Key words: Legal regulation, law making activity, source of law, normative legal act, legislation.

ՍԱՐԹԱ ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության
Մալաթիայի բաժնի անշափահասների գործերով և
ընտանիքում բռնության կանխարգելման բաժանմունքի պետ,
ոստիկանության փոխգնդապետ
Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և
քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության ամբիոնի հայցորդ

**ԵՐԵԽԱՅԻՆ ԴԱՍԻԱՐԱԿԵԼՈՒ
ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԸ ՉԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՔՐԵԱԿԱՆ
ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱՏԱԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՋԱՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Հոդվածում հեղինակը վերլուծության է ենթարկել ծնողի կամ այն անձի կողմից, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականություն, կամ նանկավարժի, կամ ուսումնական, բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողների կողմից երեխայի դաստիարակության պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար նախատեսված քրեական և վարչական պատասխանատվության առանձնահատկությունները: Ուսումնասիրության է ենթարկվել ոչ միայն ՀՀ գործող օրենսդրությունը, այլև ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագիծը: Արդյունքում կատարվել են համապատասխան առաջարկություններ:

Հիմնարարեր- երեխա, անշափահան, բնտանիք, դաստիարակություն, քրեական, վարչական, պատասխանատվություն:

Երեխայի իրավունքների՝ որպես մարդու իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է ինչպես մարդու իրավունքներին նվիրված միջազգային իրավական փաստարդերի միջոցով, այնպես էլ երեխայի իրավունքների պաշտպանությանը նվիրված հատուկ փաստարդերով:

Երեխայի իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ առկա է ծավալուն իրավական բազա, որն ուղղված է տարբեր ոլորտներում երեխաների պաշտպանությանը, սակայն պետք է արձանագրենք, որ առկա են որոշ խնդիրներ՝ կապված այդ իրավունքների իրագործման մեխանիզմների և ընթացակարգերի բացակայության հետ: Մինչև երեխայի շահերի պաշտպանությունն ապահովող միջազգային օրենսդրության ուսումնասիրությանն անցնելը, հարկ է նշել, որ և ազգային, և միջազգային օրենսդրության համաձայն՝ երեխա է համարվում 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անձ:

ՀՀ Սահմանադրության¹ փոփոխությունները, որոնք ընդունվել են հանրաքեի միջոցով 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին, մարդու իրավունքների տեսանկյունից նախատեսել են մի շարք հիմնարար փոփոխություններ, նոր դրույթներ են նախատեսվել նաև հատուկ երեխայի իրավունքների համատերաստում՝ այս ոլորտն ավելի ներլազնակեցնելով միջազգային իրավական չափանիշներին:

ՀՀ Սահմանադրության՝ «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, իմանական իրավունքները և ազատությունները» վերտառությամբ 3-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում մարդը բարձրագույն արժեք է: Մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմքն է: Այսպիսով, մարդու բարձրագույն արժեք լինելու սկզբունքը վերաբերում է նաև երեխաներին: Այս սկզբունքի շրջանակներում ենթադրվում է, որ ողջ իրավական համակարգի և պետության գործունեության նպատակը մարդն է, բոլոր գործողությունները ձեռնարկելիս դրանց հիմքում դրվում է մարդու հարգանքի, պաշտպանության և մարդու կենսական շահերի պաշտպանությունը: Երեխաների պարագայում այս սկզբունքի շրջանակներում պետությունը ստանձնում է լրացուցիչ պարտավորություններ՝ հոգալ երեխայի մասին՝ ելնելով երեխայի առանձնահատուկ կարգավիճակով պայմանավորված շահերից:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Սահմանադրություննը կարգավորում է նաև ծնող-երեխա հարաբերությունները, մասնավորապես 36-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների դաստիարակության, կրթության, առողջության լիարժեք ու ներ-

դաշնակ զարգացման մասին:

Երեխայի իրավունքների պաշտպանության և ներդաշնակ զարգացման ապահովման տեսանկյունից կարևորությունը է նաև ընտանիքին նվիրված կանոնակարգությունը: ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածն ամրագրում է ընտանիքի պաշտպանությունը և հոչակում «Ընտանիքը, որպես հասարակության բնական և հիմնական քջից, բնակչության պահպանման և վերարտադրման հիմք, ինչպես նաև մայրությունը և մանկությունը պետության հատուկ պաշտպանության և հովանափորության ներքո են»: Առանց որևէ կասկածի, երեխայի բնականուն զարգացումը, որի պայմաններում կարող են երաշխափորվել նրա հիմնական իրավունքները, առավելագույնս հնարավոր է ընտանիքի շրջանակներում, քանի որ, ըստ Սահմանադրության, հասարակության վերարտադրությունն ապահովող ընտանիքն է, այսինքն՝ կնոջ և տղամարդու միասնությունից կազմված ընտանիքը, որի պայմաններում է բացառապես հնարավոր երեխայի առողջ և ներդաշնակ զարգացումը:

Երեխայի իրավունքների առաջնային պաշտպանությունն իրականացվում է ընտանիքի շրջանակներում: Սահմանադրության 36-րդ հոդվածն ուղղակի սահմանում է ծնողների պարտականությունը հոգ տանել իրենց երեխաների դաստիարակության, առողջության, լիարժեք ու ներդաշնակ զարգացման և կրթության համար: Ուստի, մեր կարծիքով, «դաստիարակությունը» իրենից ներկայացնում է գործընթաց, որն ուղղված է.

1. անչափահասի առողջության ապահովմանը, ինչը երեխայի լիարժեք և բազմակողմանի զարգացման կարևորագույն նախադրյալ է հանդիսանում: Սահմանադրությամբ երաշխափորված է յուրաքանչյուրի օրենքով սահմանված եղանակներով բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքը: Երեխայի առողջ աճը ապահովելու նպատակով ծնողները և այն անձինք, ում վրա դրված է երեխային դաստիարակելու պարտականությունը, պարտավոր են նրան ապահովել սննդով, բարենպաստ պայմաններ ստեղծել կենցաղի և հանգստի համար:

2. Երեխայի կրթություն ստանալու իրավունք իրագործմանը: ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ հոդվածը սահմանում է կրթություն ստանալու իրավունքը, միաժմանակ ամրագրում է հիմնական ընդիմանուր կրթության պարտադիր լինելը: Երեխաների դաստիարակությանն ու կրթությանը վերաբերող բոլոր հարցերը ծնողները լուծում են փոխադարձ համաձայնությամբ՝ ելնելով երեխաների շահերից և հաշվի առնելով տասը տարին լրացած

երեխայի կարծիքը:

Հայաստանի Հանրապետությունում երեխաների դաստիարակության հարցերը կարգավորվում են, նախ և առաջ, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով², որի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝

- յուրաքանչյուր երեխա ունի ընտանիքում ապրելու և դաստիարակելու (որքան դա հնարավոր է), իր ծնողներին ճանաչելու, նրանց հոգատարությանն արժանանալու, նրանց հետ համատեղ ապրելու իրավունք, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա կարող է հակասել նրա շահերին,

- երեխան ունի նաև իր ծնողներից դաստիարակություն ստանալու, նրա շահերի ապահովության, համակողմանի զարգացման, նրա մարդկային արժանապատվությունը հարգելու, ինչպես նաև ֆիզիկական, մտավոր, հոգևոր լիարժեք զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմաններ ունենալու իրավունքը:

Ծնողի կամ նրանց փոխարինող անձանց պարտականությունները ունեն մի շարք առանձնահատկություններ, որոնք են.

- ծնողները սեփական երեխաների նկատմամբ ունեն հավասար իրավունքներ և կրում են հավասար պարտականություններ,

- ծնողական պարտականությունները ժամանակի մեջ սահմանափակ են: Դրանք ավարտվում են երեխայի չափահաս դառնալուն պես, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ծնողները պարտավոր են իրենց անաշխատունակ չափահաս երեխաների մասին հոգ տանել (ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 73-րդ հոդված),

- ծնողների պարտականությունների իրականացումը պետք է պահպանի երեխայի շահերի գերակայությամբ,

- ծնողները բոլոր այլ անձանց հանդեպ ունեն իրենց երեխաներին դաստիարակելու նախապատվության իրավունք:

Օրենսգրքում ամրագրված է այն սկզբունքը, համաձայն որի, ծնողական իրավունքները չեն կարող իրականացվել երեխաների շահերին հակառակ: Երեխաների շահերի ապահովությունը պետք է լինի ծնողների հիմնական հոգածության առարկան: Ծնողական իրավունքներն իրականացնելիս, նրանք իրավունք չունեն վնաս պատճառելու երեխաների ֆիզիկական և հոգեկան առողջությանը, նրանց բարոյական զարգացմանը: Երեխաների դաստիարակության եղանակները պետք է բացառեն նրանց նկատմամբ քամահրական, դաժան, կոպիտ, մարդկային արժանապատվությունը նսեմացնող վերաբերմունքը, վիրավորանքը կամ շահագործումը: (ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 53-րդ

հողված): Այս դեպքում ծնողների նկատմամբ կիրառվում է ՀՀ ընտանելիքան օրենսգրքով նախատեսված պատաժանատվության միջոցները, մասնավորապես՝ ծնողական իրավունքների զրկելը (ՀՀ ընտանելիքան օրենսգրքի 59-րդ հոդված), ծնողական իրավունքների սահմանափակումը (ՀՀ ընտանելիքան օրենսգրքի 63-րդ հոդված):

Այսպիսով, երեխաների իրավունքների պաշտպանությունն առաջնային է և բացարձակ, այն իրականացվում է նաև քրեական և վարչական մեխանիզմներով: Նշենք, որ քրեական պաշտպանությունը մարդու, նրա իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն է հանցավոր ոտնագությունից կամ դրանց իրական հնարավորությունից: Քրեական պաշտպանության ենթակա են ոչ բոլոր հասարակական հարաբերությունները, այլ նրանք, որոնց խախտումը կարող է հանգեցնել լուրջ հետևանքների կամ դրոնք ոտնագում են առավել արժեք ներկայացնող հարաբերություններին: Վարչական պաշտպանությունը պաշտպանության այն տեսակն է, որը նախատեսում է երեխաների նկատմամբ կատարված զանցանքների շրջանակը և դրա համար վարչական պատաժանատվությունը: Անվիճելի է, որ զանցանքները հանցագործություններից տարբերվում են հանրային վտանգավորությամբ: Չնայած նրան, որ զանցանքները հանդիսանում են առավել նվազ վտանգավորություն երեկոյացնող արարքներ, սակայն երեխայի դեպքում դրանց վտանգավորությունն անհամեմատ ավելի բարձր է, քան, եթե համանման արարքները կատարվեն մեծահասակների նկատմամբ:

Ծնողական պարտականությունները չկատարելու, դրանք ոչ պատշաճ կատարելու համար ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված է իրավական պատաժանատվություն: Նախ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի³ 170-րդ հոդվածով, որը քրեական պատաժանատվություն է նախատեսում ծնողի կամ այն անձի կողմից, ում վրա դրված է երեխայի դատիքակության պարտականություն, կամ մանկավարժի կամ ուսումնական, բուժական կամ դատիքական հաստատության այլ աշխատողների կողմից երեխային դատիքակելու պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար: Միաժամանակ, վարչական պատաժանատվություն է նախատեսված ՀՀ վարչական իրավականությունների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 178-րդ հոդվածով, այն է՝ ծնողների կամ նրանց փոխարինող անձանց կողմից անշափահաս երեխաների դատիքակության և ուսուցման պարտականությունները շարամտորեն չկատարելը, անշա-

փահանների կողմից թմրամիջոցներ օգտագործելն առանց բժշկի նշանակման կամ նրանց կողմից այլ իրավականություններ կատարելը, բացի հոդվածի երրորդ մասով նախատեսված իրավականություններից, մասնավորապես՝ հասարակական վայրերում մինչև տասնվեց տարեկան դեռահասների հարրած վիճակում երևալը, ինչպես նաև նրանց կողմից ոգելից խմբչքներ օգտագործելը:

Ինչպես արդեն նշել ենք, երեխայի դաստիարակությանը վերաբերվող օրենսդրական պահանջների ապահովման երաշխիքներից մեկը ՀՀ քրեական օրենսգրքով երեխայի դաստիարակության պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար քրեական պատաժանության սահմանումներ:

Չնայած նրան, որ նշված հանցակազմը ՀՀ քրեական օրենսդրության մեջ նորամուծություն է (2003թ.), քրեական վիճակագրության տվյալները վկայում են, որ տվյալ հանցագործության դինամիկան գրեթե զրոյական է, քանի որ համաձայն ՀՀ ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի տվյալների՝ 2016թ.-ի ընթացքում արձանագրվել է ՀՀ քր. օր.-ի 170-րդ հոդվածով նախատեսված թվով 2 հանցագործության դեպք, որոնցով հարուցված քրեական գործերով մի դեպքում քրեական գործը կարծվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի հիմքով, մյուսը՝ 2017թ.-ին կարծվել է նույն օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով, իսկ 2017 թվականի 10 ամիսների ընթացքում արձանագրվել է թվով 1 դեպք, որով նախարարներությունը դեռևս շարունակվում է:

Ակնհայտ է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում նշված բնույթի գրանցված հանցագործությունների ցուցանիշները չեն արտահայտում իրական պատկերը, քանի որ այս բնույթի հանցագործություններն ունեն լատենտայնության բարձր մակարդակ, ինչը պայմանանավորված է նրանով, որ այդ հանցագործություններից տուժածները անշափահասներ են, որոնք չեն գիտակցում իրենց նկատմամբ կատարված գործողությունների հանցագործույթը⁴:

Ուսումնասիրելով ՌԴ քր. օր.-ի 156-րդ հոդվածով արձանագրված դեպքերի վիճակագրությունը (Ռուսաստանում 2014 թվականին ՌԴ քր. օր.-ի 156-րդ հոդվածով դատավարությունը է 1211 ամձ⁵), պետք է փաստել, որ համանման հոդվածը գործողությունների հանցագործությունների դեպ-

Սեր կարծիքով, համանման արարքները կատարվում են նաև մեր հանրապետությունում, որի վկայությունն է անշափահասների կողմից կատարվող արձանագրված հանցագործությունների դեպ-

քերը (2017թ. 9 ամիսների ընթացքում Երևան քաղաքում 124 անշափահասի կողմից կատարվել է 133 հանցագործության դեպք, 2016թ.-ի՝ 105 անշափահասի կողմից 111 հանցագործության դեպքի դիմաց, այսինքն՝ հանցագործությունների թիվը 22-ով աճել է, համապատասխանաբար արձանագրելով հանցագործություն կատարած անշափահասների թիվի աճ 19-ով): Կասկածից վեր է, որ այս մտահոգիչ ցուցանիշները միջնորդավորված վկայում են ծնողների կողմից երեխաներին դաստիարակելու պարտականության չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման մասին, քանի որ անշափահար դուրս է մնում ծնողի վերահսկողությունից, երբեմն՝ ծնողն իր անձնական օրինակով դրդում է երեխային հանցագործության կատարման, ներգրավում նրան հանցագործության կատարմանը կամ խրախուսում այն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության օբյեկտ են հանդիսանում երեխային նորմալ ֆիզիկական, հոգեկան և սոցիալական գարգացումն ապահովող հասարակական հարաբերությունները:

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմը բաղկացած է երկակի արարքների ամբողջականությունից՝ անզործությամբ՝ երեխային դաստիարակելու պարտականությունները չկատարելով կամ այնպիսի գործողություններով, որոնք չեն համապատասխանում ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով նախատեսված դաստիարակության պայմաններին՝ դաստիարակության պարտականությունները ոչ պատշաճ կատարելով, ինչը բացասաբար է անդրադառնում անշափահասի հոգեկոր աշխարհի ձևավորման վրա, չի ապահովում նրա ֆիզիկական նորմալ գարգացումը, չի բավարարում նրա գարգացմանը, կյանքի մարտահրավերները ընկալելու, դրանց հաղթահարման ելքերը գտնելու և հաղթահարելու համար՝ Նշված պարտականությունների չկատարումն առկա է այն դեպքում, երբ համապատասխան անձինք դրանք կատարելու իրական հնարավորություն են ունենում, բայց բացարձակ անզործություն են դրսնորվում:

Երեխային դաստիարակելու պարտականությունների ոչ պատշաճ կատարումն արտահայտվում է դրանց նկատմամբ անբարեխիղճ, որոշակի պահանջներին, կանոններին չհամապատասխանող, թերի վերաբերմունքի մեջ:

«Պարտականությունների չկատարումը» միաժամանակ ներառում է դաստիարակչական գործընթացին ոչ լիարժեք մասնակցություն, ինչպես նաև դաստիարակելու պարտականությունների մասնակի կատարումը ծնողի կամ այն անձի կող-

մից, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականությունը, կամ մանկավարժի կամ ուսումնական, բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողների կողմից, ինչպես նաև նշված գործողությունները ինչ-ոք չափով կատարելը գուգորդված երեխայի նկատմամբ դաժան վերաբերմունքով: «Զկատարումը» իրենից ներկայացնում է անշափահասին դաստիարակելու գործողությունների չկատարումը, այն միջոցների չձեռնարկումը, որոնց կատարման պարտականությունը ստանձնել էր անձը: Երեխային դաստիարակության պարտականությունների ոչ պատշաճ կատարումը ծնողների կամ նրանց հավասարեցված անձանց ձևական, աղճատված, հաճախ կանխամտածված թերի իրականացումն է:

Արձանագրենք, որ երեխային դաստիարակելու պարտականությունները պատշաճ կատարելը հարաբերական և գնահատողական կատեգորիա է, որը կարող է խնդիրներ առաջացնել պրակտիկայում, քանի որ դաստիարակելու պարտականություննը պատշաճ կամ ոչ պատշաճ կատարելը պետք է որոշվի հաշվի առնելով բազմաթիվ օբյեկտիվ և սույնեկտիվ գործոններ: Վերլուծելով քրեախրավական նորմի բովանդակությունը, այնուհանդերձ գալիս ենք այն եղրահանգման, որ երեխայի դաստիարակության պարտականությունների մեկանգամյա չկատարումը կամ ոչ պատշաճ կատարումը ինքնին քրեորեն պատժելի արարք է: Ստացվում է, որ կարելի է նաև պատասխանատվության ներարկել, օրինակ, ծնողին, որը երեխայի հետ համատեղ չի բնակվում և բացարձակապես չի մասնակցում նրա դաստիարակությանը, անգամ, եթե երեխան դաստիարակվում և խնամք է ստանում մյուս ծնողի կամ այլ անձանց կողմից: Հանցագործության որակման համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է հաստատել տուժողի՝ անշափահասի հանցագործից կախվածությունն ու անմիջական կապը: Այն կարող է արտահայտվել նրանում, որ հանցագործության սույնեկտը և երեխան միասին են բնակվում, հանդիսանում է երեխայի միակ խնամակալն ու դաստիարակը, հանցագործության սույնեկտն ու երեխան մշտապես փոխադարձ կապի մեջ են գտնվում միջյանց հետ: Ամեն դեպքում, այդ կապը պետք է շարունակական բնույթ կրի, որպեսզի այդ ժամանակահատվածում որոշվի հանցագործի ու երեխայի միջև եղած կապի բնույթը, այդ կապի բացասական ազդեցությունը, երեխայի զարգացմանը չնպաստելը, նրա նկատմամբ հոգ չտանելը, նրան սննդով, հազուսով չապահովելը, առողջ միջավայր չստեղծելը, ընտանեկան զերմության չստանալը և այլ բազում հանգամանքներ:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ուսումնասիրությունները մեզ բերել են այն համոզման, որ ՀՀ քր. օր.-ի 170-րդ հոդվածի բովանդակությունը (արարքի օրյեկտիվ կողմը) կարծես թե կրկնում է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի⁷ 178-րդ հոդվածի բովանդակությունը: Վերջինս ուղղակի նշում է, որ ծնողների կամ նրանց փոխարինող անձանց կողմից անշափահաս երեխաների դաստիարակության և ուսուցման պարտականությունները չարամտեն չկատարելը, անշափահասների կողմից թմրամիջոցները օգտագործելն առանց բժշկի նշանակման կամ նրանց կողմից այլ իրավախախտումներ կատարելը՝ առաջացնում է տուգանքի նշանակում ծնողների կամ նրանց փոխարինող անձանց նկատմամբ՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեխապատիկի չափով: Նոյն հոդվածի 3-րդ մասը վարչական պատասխանատվություն է սահմանում ծնողների կամ նրանց փոխարինող անձանց համար՝ հասարակական վայրերում մինչև տասնվեց տարեկան դեռահասների հարբած վիճակում երևալու, ինչպես նաև նրանց կողմից ոգելից խմբներ օգտագործելու համար, որու առաջացնում է տուգանքի նշանակում աշխատավարձի քառասնապատիկի չափով:

Այստեղ խնդիրը կայանում է նրանում, որ երկու օրենսգրքերը արարքի բնորոշումը տալով, չեն հստակեցրել այն տարբերիչ հատկանիշները, որոնք հիմք կահնդիսանան մեկ դեպքում՝ անշափահաս երեխաների դաստիարակության և ուսուցման պարտավորությունները չկատարելը համարել քրեորեն պատժելի արարք, իսկ երկրորդ դեպքում՝ այդ արարքը գնահատել որպես վարչական զանցանք: Սա իհարկե գործնականում դժվարություններ է առաջացնում, քանի որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտերի կամ նոյն իրավական ակտի տարբեր մասերի միջև հակասության դեպքում պետական և տեղական ինքնակառավարման հարաբերություններում պետք է կիրառեն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար նախընտրելի նորմատիվ իրավական ակտը կամ դրա մասը: Այսինքն՝ տարբեր օրենսգրքերով նախատեսված զանցանքի կամ հանցագործության համար պատասխանատվության նմանակելու դեպքում ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար նախընտրելի իրավական ակտն է հանդիսանալու Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքը, ոչ թե ՀՀ քրեական օրենսգրքը:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ համա-

ձայն ՀՀ ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի տվյալների՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 178-րդ հոդվածով վարչական վարույթ իրականացվել է 2014թ.-ին՝ թվով 2 դեպքով, և առ այսօր վիճակագրությունը զրոյական է: Սա, իհարկե, ևս չի վկայում այն մասին, որ մեր հանրապետությունում նմանադիպ դեպքերը բացակայում են:

Համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, նոյն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը պետք է զուգորդվի անշափահասի նկատմամբ դաժան վերաբերմունքով: Մեր կարծիքով, դաժան վերաբերմունքը դա անոնդոք, անզութ, անխիղճ վերաբերմունքն է 18 տարին շրացած անձի նկատմամբ: Վերաբերմունքը ինչոր բանի նկատմամբ ենթադրում է արարքների ամբողջականությունն, որոնք կարող են արտահայտվել ինչպես գործողությամբ, այնպես էլ անզործությամբ: Արարքների այսպիսի համակարգը արտացոլում է սուբյեկտի դրսորած վարքը, որը բնութագրվում է դաստիարակության պարտականությունները չկատարելով:

Դ.Ելիսեևը նշում է, որ «...դաժան վերաբերմունքը» երեխաների նկատմամբ՝ ֆիզիկական բռնությունն է, ֆիզիկական պատիժը, սեքսուալ բռնությունը, հոգեկան բռնությունը, երեխայի շահերի արհամարհումը»⁸: Կարծում ենք, որ «դաժան վերաբերմունք» հասկացության այս բացատրությունը ընդունելի չէ, քանի որ քրեական իրավունքի դրույթներից եկանգում, ֆիզիկական բռնությունն ու ֆիզիկական պատիժը բերևս միևնույն հասկացությունն են, սակայն սեքսուալ բռնությունը ինքնուրույն զնահատականի արժանի հանգամանք է, քանի որ դրա համար քրեական օրենսդրությունն այլ մոտեցում է դրսորում, այդ արարքը նախատեսելով այլ հոդվածում, սահմանելով դրա համար համապատասխան պատժատեսակ և պատժաչափ:

Դաժան վերաբերմունքը բավականին լայն, արժեքավորվող հասկացություն է: Այն ընդգրկում է տուժողին ֆիզիկական և հոգեկան տառապանքներ պատճառող բազմաթիվ արարքներ, որոնք կարող են դրսորվել թե ակտիվ գործողություններով, և թե անզործությամբ: Որպես գործողությամբ դաժան վերաբերմունքի օրինակ են ծառայում ծեծը, խոշտանգումը, ծաղրուժանակը, ազատությունից ազօրինի գոկելը և այլն: Դաժան վերաբերմունքի անզործությամբ դրսորման օրինակ կարող են համարվել սննդամբերից տևականորեն գոկելը, կացարան, հագուստ և ընդհանրապես գոյության համար անհրաժեշտ միջոցներ տրամադրելու, բժշկական օգնություն ցուցաբերելու մերժումը և այլն⁹:

Եթե դաժան վերաբերմունքը կարող է արտահայտվել երեխային սննդամբերքից տևականորեն զրկելով, կացարան, հագուստ և ընդհանրապես գոյության համար անհրաժեշտ միջոցներ չտրամադրելով և այլն, ապա դժվարություններ են առաջանում նույն հոդվածի 1-ին մասով օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողությունների շրջանակը սահմանելիս: Ենթադրվում է, որ քննարկվող հանցակազմի կապակցությամբ դաժան վերաբերմունքի տակ պետք է հասկանալ ոչ թե մեկանգամյա դեպքը (չնայած դա էլ ամբողջովին չի կարելի բացառել), այլ որոշակի գործողությունների համակարգը¹⁰: Մեր կարծիքով, հաշվի առնելով այն, որ քննարկվող հանցագործությունը կատարվում է հիմնականում անզործության դրսորմամբ, ուստի օբյեկտիվ կողմի որպես պարտադիր հատկանիշ, ՀՀ քր. օր.-ի 170-րդ հոդվածի 1-ին մասում անհրաժեշտ է սահմանել երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը գուգորդված դաժան վերաբերմունքով:

Կարծում ենք նաև, որ նպատակահարմար է 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասը համարել ևս մեկ այլ որակյալ դարձնող նորմով, մասնավորապես՝ երկու և ավելի անշափահասների նկատմամբ, սահմանելով ավելի խիստ պատիժ:

Հարկ է նշել նաև այն, որ հատկապես մեծ է այն արարքների հանրային վտանգավորության աստիճանը, որոնց դեպքում չեն կատարվում կամ ոչ պատշաճ են կատարվում ակնհայտ անօգնական վիճակում գտնվող երեխաների նկատմամբ: Դրանց թվին պատկանում են այն անձինք, ովքեր ունեն հոգեկան տկարամտություն կամ հոգեկան խանգարումներ, ինչի արդյունքում վերջիններս օրյեկտիվուն չեն կարող ճիշտ ընկալել իրենց հետ կատարվածը կամ ֆիզիկական արատներ, հաշմանդամություն ունեցողները: Այս հանգամանքները նպատակահարմար ենք գտնում հաշվի առնելու որպես տվյալ հանցակազմը որակավորող դարձնող ևս մեկ հատկանիշ:

Այս հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է դիտավորությամբ: Դիտավորության բովանդակությունը կազմում է հանցավորի կողմից անշափահասի դաստիարակման պարտականությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման և նրա նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի հանրային վտանգավորության գիտակցումը: Առանձին գիտնականների պնդումները, թե տվյալ հանցագործությունը կարող է անզուշությամբ կատարվել, մեր կարծիքով, անհիմն են, քանի որ երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելը կարող է առկա լինել միայն անուղղա-

կի դիտավորությամբ:

Հանցագործության սուբյեկտները հասուն են, դրանք երեխայի դաստիարակության համար պատասխանատու անձինը են: Երեխային դաստիարակելու պարտականությունը դրված է ծնողների (ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 51-րդ հոդված), որդեգործների (ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մաս), խնամակալների (ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 1-ին մաս), խնամատարների, մանկավարժների կամ ուսումնական, բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողների վրա:

Անձին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածով պատասխանատվության ենթարկելիս անհրաժեշտ է հիմնավորել երեխային դաստիարակելու պարտականության առկայության փաստը, ինչպես նաև նրա կողմից այդ պարտականությունը կատարելու սուբյեկտիվ հնարավորությունը: Այն, ինչպես հայտնի է, կախված է մի շարք գործունեությոց՝ անձի ֆիզիկական և հոգեկան հատկանիշներից, արարքի կատարման պահին նրա առողջական վիճակից, գիտելիքների մակարդակից և այլն¹¹:

Երեխաների իրավունքների պաշտպանության անմիջական երաշխավորողն ու իրագործողը համարվում է պետություն՝ ի դեմս համապատասխան իրավասու մարմինների: Այս համակարգում առանցքային տեղ է գրադեցնում ոստիկանությունը, որի կարևորագույն խնդիրներից է մանկության պաշտպանությունը, հանցավորության դեմ պայքարը, անշափահասների դեմ ուղղված հանցագործությունների բացահայտումն ու կանխարգելումը: Որքան էլ երեխայի դաստիարակությունն ու խնամքը իրականացվում է ընտանիքում, միևնույն է այդ ապահովելու նպատակով պետությունը և նրա համապատասխան մարմիններն օգնություն են ցույց տալիս ծնողներին կամ այլ օրինական ներկայացնիչներին՝ երեխայի բարեկեցությունն ապահովելու համար: Ինչու չ՝ կարևոր նշանակություն ունի պրոֆիլակտիկ աշխատանքը ինչպես անշափահասների, այդպես էլ նրանց ծնողների կամ վերջիններիս փոխարինող անձանց, մանկավարժական անձնակազմների և բոլոր այն անձանց հետ, ում վստահված է անշափահասների դաստիարակությունը:

ՀՀ ոստիկանության անշափահասների գործերով ստորաբաժանումներն իրենց ֆունկցիոնալ պարտականությունները իրականացնելիս առանդիքում են ՀՀ գործող օրենսդրությամբ և ներքին ու անհատական իրավական ակտերով: Անշափահասների նկատմամբ հանցագործություններն ու իրավախասումները նախականինելու և խափա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նելու նպատակով, ՀՀ ոստիկանության անշափահասների գործերով ստորաբաժանումները անշափահասների ծնողներին կամ նրանց փոխարինող անձանց հետ իրականացնում է պրոֆիլակտիկ դաստիարակչական բնույթի աշխատանքներ, անհրաժեշտության դեպքում հսկողություն սահմանում պրոֆիլակտիկ հաշվառման վերցնելով: Ներկայում ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության ենթակա ստորաբաժանումների անշափահասների գործերով քածանումներում պրոֆիլակտիկ քարտային հաշվառման մեջ գտնվում են թվով 8 ծնող, որոնց հետ մշտապես անհատական պրոֆիլակտիկ աշխատանքներ են իրականացվում, ընդ որում՝ Երևանի քաղաքապետարանի Երեխանների իրավունքների պաշտպանության բաժնի և համայնքների սոցիալական աջակցության կենտրոնների, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների հետ համատեղ: Սակայն, վերլուծերով ոստիկանության նշված ստորաբաժանումների կողմից այս ուղղությամբ իրականացվող աշխատանքները և ՀՀ ոստիկանության ինֆորմացիոն կողմից տրամադրված տվյալները, գալիս ենք այն եզրահանգման, որ թե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածով, թե Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 178-րդ հոդվածով վիճակագրության իրական պատկերը չի արտացոլում, ուստի անհրաժեշտ է ակտիվացնել իրականացվող միջոցառումները՝ ծնողների կամ նրանց փոխարինող անձանց կողմից թույլ տրվող նմանատիպ երևույթները բացառելու նպատակով:

Կասկածից վեր է, որ հիշյալ աշխատանքների արդյունավետությունը ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է իրականացնել կոմպլեքսային աշխատանք, ոստիկանություն-ընտանիք-դպրոց-հասարակություն ձևաչափով սերտ համագործակցության պայմաններում: Սակայն պետք է փաստել, որ այն հաճախ չի հաջողվում՝ ելնելով արդեն իսկ ձևակորպած ազգային կարծրատիպից, որ ոստիկանության հետ համագործակցությունը կարող է բացահական ազդեցություն ունենալ, ասենք, ուսումնական հաստատության հեղինակության վրա:

Գործող ՀՀ քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ է դրվել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ից: Սի շարք հեղինակներ, օրենսգրքի նորմերի գիտական վերլուծության ու կիրառման պրակտիկայի արդյունքում հանգել են այն եզրահանգման, որ օրենսգրքում առկա են բազմաթիվ բերություններ, իսկ օրենսգրքով առաջարկվող կարգավորումներն անհրաժեշտ է համապատասխանեցնել քրեական իրավունքի տեսության ու օրենսդրության ժամա-

նակալից միտումներին համահունչ հայեցակարգային նոր կառուցակարգերին ու ինստիտուտներին, ուստի հանրությանն է ներկայացվել նոր քերական օրենսգրքի նախագիծը², որում առկա է նաև համապատասխան առաջարկություն քննարկվող հոդվածի կատարելագործման վերաբերյալ, մասնավորապես՝

Հոդված 230-րդ. Երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը

1. Ծնողի, մանկավարժի կամ այլ անձի կողմից, ում վրա երեխայի դաստիարակության պարտականություն է դրված, երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը, որը հանգեցրել է երեխայի ֆիզիկական կամ հոգեկան առողջության վատրարացման՝ պատմվում է տուգանքով՝ առավելագույնը բանապահիկ չափով, կամ հանրային աշխատանքներով՝ առավելագույնը ուժանատուն ժամ տևողությամբ, կամ որոշակի պաշտոն գրադեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ գրադեցնելու իրավունքից գրկելով՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով, կամ ազատության սահմանափակման՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ կարծամանկետ ազատազրկման՝ առավելագույնը մեկ ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկման՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով:

2. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված հանցանքը, որը՝

1) գուգորդվել է անշափահասի նկատմամբ դաժան վերաբերմունքով կամ

2) անզգուշությամբ առաջացրել է երեխայի առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնասի պատճառում, հանգեցրել է այլ ծանր հետևանք՝ պատմվում է տուգանքով՝ տասնապատիկից երեսնապատիկի չափով, կամ հանրային աշխատանքներով՝ ուժունից հարյուր ժամ տևողությամբ, կամ որոշակի պաշտոն գրադեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ գրադեցնելու իրավունքից գրկելով՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով, կամ ազատության սահմանափակման՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ կարծամանկետ ազատազրկման՝ առավելագույնը մեկ ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկման՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով:

Ուսումնասիրելով ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում առաջարկվող փոփոխությունները, կարծում ենք որոշ դիտարկումների անհրաժեշտություն կա, մասնավորապես՝

- Ծնողի, մանկավարժի կամ այլ անձի կողմից, ում վրա երեխայի դաստիարակության պարտականություն է դրված, երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը, որը հանգեցրել է երեխայի

Փիզիկական կամ հոգելիքան առողջության վատքարացման:

Այս դեպքում տարանջատումը Վարչական իրավախախումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի համանման հոդվածի դիմումի վատքարվում է ըստ առաջացած հետևանքների: Նշենք, որ երեխայի ֆիզիկական կամ հոգելիքան վատքարացմանը հարաբերական է և անհատական, ելնելով երեխայի ֆիզիկական և առողջական առանձնահատկություններից դժվար կլինի սահմանել ֆիզիկական կամ հոգելիքան վատքարացման առկայությունը: Զննարկվող հանցագործության հանցակազմը ձևական է, որի ավարտման պահը օրենսդրը չպետք է կապի հանրության համար վտանգավորության հետևանքի առաջացման հետ և արարքը ավարտված համարվի օրենքով նախատեսված գործունակության կամ անգործունակության բուն փաստով:

Հայեցակարգի 230-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով քրեական պատասխանատվություն է նախատեսված նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի կատարումը, որը անզգուշությամբ առաջացրել է երեխայի առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնասի պատճառում, հանգեցրել է այլ ծանր հետևանքի:

Այս դեպքում պետք է համաձայնենք օրենսդրի հետ, սակայն կարծում ենք, այս որակյալ հատկանիշը նպատակահարմար է նախատեսել որպես քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասը կազմող հանցանք:

Ելնելով վերոգրյալից, առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ՝

1. Ծնողի կամ այն անձի կողմից, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականություն, կամ մանկավարժի կամ ուսումնական, բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողների կողմից երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չի կատարվի կամ ոչ պատշաճ կատարվի առանց անչափահասի նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի դրսնորման, հնարավոր կլինի օբյեկտիվորեն վարչական վարույթ իրականացնել Վարչական իրավախախումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 178-րդ հոդվածով:

Առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնասի պատճառում, հանգեցրել է այլ ծանր հետևանքի

.....

Սնացած դեպքերում էլ, երբ ծնողի կամ այն անձի կողմից, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականություն, կամ մանկավարժի կամ ուսումնական, բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողների կողմից երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չի կատարվի կամ ոչ պատշաճ կատարվի առանց անչափահասի նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի դրսնորման, հնարավոր կլինի օբյեկտիվորեն վարչական վարույթ իրականացնել Վարչական իրավախախումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 178-րդ հոդվածով:

Ելնելով վերոգրյալից, առաջարկվում է Վարչական իրավախախումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 178-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ՝

2. Ծնողի կամ անձի կողմից, ում վրա դրված է երեխայի դաստիարակության պարտականություն, կամ մանկավարժի կամ ուսումնական, բուժական կամ դաստիարակչական հաստատության այլ աշխատողների կողմից երեխային դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը՝ զուգորդված անչափահասի նկատմամբ դաժան վերաբերմունքով՝

.....

2. Նույն արարքը, որը

- 1) կատարվել է երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ,
- 2) կատարվել է ակնհայտ անօգնական վիճակում գտնվող անչափահասի նկատմամբ՝

.....

3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասերով նախատեսված հանցանքները, որոնք

- 1) անզգուշությամբ առաջացրել է երեխայի

- ¹ՀՀ Սահմանադրություն /27.11.2005թ./ ՀՀ ՊՍ 2005.12.05/ Հատողը թողարկում Հոդ. 1426-րդ:
- ²ՀՀ ընտանելիան օրենսգիրը /09.11.2004թ./ ՀՀ ՊՍ 2005.01.19/4(376) /Հոդ. 60-րդ:
- ³ՀՀ քրեական օրենսգիրը / 18.04.2003թ./ ՀՕ-528-Ն ՀՀ ՊՍ 2003.05.02/25(260) Հոդ. 407-րդ:
- ⁴Ю.Е.Пудовочкин, “Ответственность за преступления против несовершеннолетних”, Спб, 2002, с.185
<http://crimestat.ru/offenses>
- ⁵ՀՀ քրեական իրավունք, Հատող մաս, ԵՊՀ, Երևան 2012, էջ 323:
- ⁶Վարշական իրավախախոսությունների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգիրը / 06.12.1985թ./ ՀՍՍՀԳԱՍ 1985/23
- ⁷Елисеев Д. Жестокое обращение с детьми как проблема современного общества//www.prof.msu.ru
- ⁸ՀՀ քրեական իրավունք, Հատող մաս, ԵՊՀ, Երևան 2012, էջ 125:
- ⁹ՀՀ քրեական իրավունք, Հատող մաս, ԵՊՀ, Երևան 2012, էջ 324:
- ¹⁰Կուճրակչյան Վ.Ի. Խորհրդական պատմություններ, ԵՊՀ, Երևան 1999, էջ 132:
- ¹¹Կուճրակչյան Վ.Ի. Խորհրդական պատմություններ, ԵՊՀ, Երևան 1999, էջ 132:
- ¹²<https://www.e-draft.am/projects/496/about>

Марта Меликсян

Начальник отделения по делам несовершеннолетних и предупреждения насилия в семье Малатийского отдела управления г.Еревана полиции РА,
подполковник полиции,
соискатель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права института права и политики Российской-Армянского университета

РЕЗЮМЕ

Особенности уголовной и административной ответственности за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего

В статье обсуждается проблема неисполнения обязанностей по воспитанию родителями или иными лицами, на которых возложены эти обязанности, а равно педагогом или другим работником образовательного, воспитательного, лечебного учреждения. Представлены статистические данные касательно возбуждения уголовных дел по ст.170 УК РА, а также привлечения к административной ответственности по ст. 178 КоАП РА, изучены проблемы квалификации действия по указанным статьям, сделаны соответствующие выводы и предложения, направленные на совершенствование ст. 170 УК РА и ст. 178 КоАП РА.

Ключевые слова: ребенок, несовершеннолетний, семья, воспитание, уголовная ответственность, административная ответственность.

Marta Meliksetyan

Head of the Department of Juvenile Affairs and Prevention of Domestic Violence of the Malatia Division of Yerevan City Department of the Police of RA,

lieutenant colonel

PhD student of the chair of criminal and criminal procedure law of the Russian-Armenian (Slavonic) University

SUMMARY

The characteristics of criminal and administrative liability of avoiding the responsibility of upbringing the child

The article discusses the problem by the parents and by a person who has a legal responsibility to rear a child or by the pedagogues and other educational, medical officials and is connected with the characteristics of Criminal and Administrative liability of avoiding or inappropriately performing the responsibility of upbringing the child. The statistical data of detected cases and evaluative characteristics of the Article 170 of the Criminal code and the Article 178 of the Administrative code have been analyzed. The proposals based on the analyses have been made linked to the improvement of subjects and the content of two Articles.

Key words: a child, an underage, a family, upbringing, criminal, administrative, liability.

ՆՈՐԻԿ ՆՈՐԻԿՅԱՆ

ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ,
«Նորիկյան և գործընկերներ» փաստաբանական
գրասենյակի ղեկավար

ԶԻՆԱՊԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԿԱ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱԶԳ-ԲԱՆԱԿ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ՀԱՍՏԱՔԵԼՈՒՄ

Հոդվածում որոշակիորեն վերլուծության է ենթարկվել «ԱԶԳ-ԲԱՆԱԿ» հայեցակարգը, որի արդյունքում առաջարկվել են որոշակի փոփոխություններ կատարել գործող օրենսդրության մեջ:

Բացի այդ, համեմատական վերլուծության ենթարկելով Իրանի, Խարայելի, Ուկրաինայի և Վրաստանի զինված ուժերի պահեստագորային համակարգերը՝ հոդվածով առաջարկվում է գործող զինված ուժերին գուգահեռ ստեղծել պահեստագորային բանակ, որի հիմնական նպատակը երկրի անվտանգության ու պաշտպանական համակարգի անխափան գործունեության ապահովում է:

Հիմնարարեր՝ Ազգ-բանակ, պահեստագորային բանակ, զինապարանուրյուն, պաշտպանական համակարգ, անվտանգություն, «Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքը:

ՀՀ զինված ուժերի կազմավորումից հետո մինչև օրս տարբեր հարթակներում չի դադարում այն բանավեճը, թե այնուամենայնիվ, Հայաստանի զինված ուժերի պատգան արդյո՞ք պրոֆեսիոնալ բանակը չէ, արդյո՞ք պարտադիր գորակոչային ռեսուրսով հնարավոր է կառուցել այնպիսի մարտունակ բանակ ու պաշտպանական համակարգ, որը կարող է չեղոքացնել ցանկացած արտաքին ռազմական ազրեսիա:

Մեր խորին համոզմանք, ՀՀ զինված ուժերի հետագա զարգացման ուղեգիծը պայմանավորված կլինի այն հանգամանքից, թե առաջիկա տարիների ընթացքում ինչպիսի աշխարհաքաղաքական և ռազմաքաղաքական զարգացումներ տեղի կունենան մեր տարածաշրջանում:

2016թ. ինկուբմբերի 29-ին ՀՀ պաշտպանության նախարարին կից կոլեգիայի նիստի ընթացքում ՀՀ պաշտպանության նախարարը հրապարակում է իր պատկերացրած «ԱԶԳ-ԲԱՆԱԿԻ» ռազմավարական գաղափարի տեսլականը¹, որի հիմնան վրա դրան հաջորդող ժամանակահատվածում իրականացվում են արմատական փոփոխություններ զինապարտության և զինվորական ծառայության կազմակերպման գործընթացի իրավակարգավորման ոլորտում:

Ըստ հրապարակված տեսլականի առանձին դրույթների, որոնք աղերսվում են սույն հոդվածի հետ, ազգ-բանակն անհամեմատ ավելին է, քան ազգային բանակը: Քանի որ ազգային բանակը ծառայություն է ազգին, իսկ ազգ-բանակը՝ հենց ինքն ազգն է:

Հայեցակարգի հեղինակի կարծիքով ազգ-բանակը դա այն հասարակությունն է, որը գործում է

որպես մեկ միասնություն: Դա չի նշանակում հասարակության կամ պետության ռազմականացում: Ծիշտ հակառակը, նշանակում է բանակի ժողովրդավարացում, լիարժեք ինտեգրում հասարակության, տնտեսության, մշակույթի, կրթության և գիտության, բնապահպանության, սպորտի բնագավառներ: Դա նշանակում է բանակի ստեղծածն ու ձևավորած ծառայեցնել ողջ հասարակության ու պետությանը, իսկ քաղաքացիական կյանքի բոլոր ձեռքբերումներով ամրապնդել երկրի զինված ուժերը:

Ազգ-բանակը դա այն երկիրն է, որը չկա զինվորական և քաղաքացիական, այլ կա համազգեստով քաղաքացի և կա քաղաքացիական հանդերձանքով հայրենիքի պաշտպան:

Հեղինակը գտնում է, որ մենք դեռ երկար ենք ունենալու մեր հնարավորությունների համեմատ անհամաշափ մեծ զինված ուժեր պահելու անհրաժեշտություն:

2017թ. ապրիլի 18-ին ռազմակրթական ոլորտի հիմնախնդիրներին նվիրված «Ազգ-բանակ-2017» խորագրով համաժողովի ընթացքում² պաշտպանության նախարարը հայտարարում է, որ «Ազգ-բանակ» հայեցակարգի ներք դրվել են երկու նոր նախագիծ՝ «Պատիվ ունեմ» և «Ես եմ»:

Նշված հայեցակարգերի հիմնան վրա 2017թ. մշակվեց նոր՝ «Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծ, որն անցավ բավականին բուն քննարկումների փուլ, և ի վերջու ընդունվեց Ազգային ժողովի կողմից և մտավ օրինական ուժի մեջ³:

Բացի այդ, ՀՀ նախագահի 2018թ. փետրվարի 17-ի թիվ ՆՀ-103-Ա հրամանագրով հաստատվում է

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ գինված ուժերի 2018-2024թ. արդիականացման ծրագիրը⁴, որի հիմնական դրույթները, մեր կարծիքով, բխում են ազգ-քանակ հայեցակարգից:

Հասարակական տրամադրությունների և քանակի նկատմամբ տարիների ընթացքում ձևավորված կարծիքների ու տեսակետների համառոտ ու հպանցիկ վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մեր հասարակությունը և նրա առանձին սոցիալական խմբեր ոչ լիարժեք պատկերացում ունեն կամ առհասարակ չունեն քանակային կյանքի, գինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկողության մեխանիզմների, նրա զարգացման դինամիկայի և առհասարակ գինված ուժերի դեկարման և զորքերում տիրող իրական վիճակի մասին:

Բանակում իսկապես կային և կան խորքային բնույթ կրող հիմնախնդիրներ, որոնց լուծումը կարող է տրվել միայն համընդհանուր ջանքերի համարման միջոցով:

Այդուհանդերձ, տարիներ շարունակ հասարակական սեկտորի քննադատությունների բովանդակության շրջանակը եղել է սահմանափակ և ունեցել առանցքային մի քանի ուղղվածություն.

- քանակում տիրում է անպատճելիության մքնուրոտ, առկա է բարոյալքվածության էական մակարդակ,

- վտանգված է գինծառայողների կյանքի իրավունքը, վերջիններս շոշափելիորեն գտնվում են անպաշտպան վիճակում,

- քացակայում է մարդու՝ որպես բարձրագույն արժեքի նկատմամբ սրտացավորությունը, հարգանքը և իրավունքների պաշտպանության համակարգը,

- գինված ուժերը քաղված են կոռուպցիայի մեջ, քանակի հրամանատարական կազմը ներգրավված է բիզնես գործունեության տիրույթում,

- գինված ուժերում առկա է գեներալական «Քեսապերեղել», հովանավորչությունը, սոցիալական անարդարությունը խարիսում է կանոնադրական հարաբերություններն ու քանակի հիմքերը, սպասերի և գինվորների մեջ գերիշխում է վստահության դեֆիցիտը,

- քանակը փակ համակարգ է, որտեղ գերիշխում են գորդական բարքեր, կանոնադրական հարաբերությունները ստորադասված են չգրված ներգատիկ սկզբունքներին,

- հետաքրքր մասնակիություն և նախաքննություն իրականացնող մարմինները կոծկում են հանցագործությունները և իրական հանցագործներին,

- կասկածի տակ է դրված քանակի դեկարտության հեղինակությունը, խարարված է գինված ուժերի վարկանիշը:

Թեև այս ամենին, մինչև 2016թ. ապրիլյան քառօրյա պատերազմը, գինված ուժերի նկատմամբ

ունեցած ընկալումը մեծ հաշվով դիտարկվում էր 1990-ական թվականներին տարած հաղթանակի համատեքստում:

Քառօրյա պատերազմից հետո թե՛ երկրի ռազմաքաղաքական դեկարտությունը, և թե՛ հասարակությունը միանգամից սրափվեց՝ անմիջապես գիտակցելով, որ անցած ժամանակը փոխել է ամեն ինչ՝ թե՛ հակառակորդին, թե՛ նրա հնարավորությունները, թե՛ Արցախյան հակամարտության նկատմամբ ունեցած պատկերացումները:

Միևնույն ժամանակ, գիտակցվեց, որ մեր պատկերացումները քանակի և պետության պաշտպանական համակարգի, ինչպես նաև գոյություն ունեցող առկա մարտահրավերների վերաբերյալ շատ դեպքերում մնացել են Արցախյան պատերազմի հաղթանակի իներցիայի ստվերում:

Այս պայմաններում ակնհայտ էր, որ անհրաժեշտ էր քանակը նորովի վերակազմակերպելու, առկա մարտահրավերներին համարժեք արձագանքելու և արդի պահանջներից բխող պաշտպանական համակարգ ստեղծելու համար գործադրել նորովի մոտեցումներ ու ներդնել նոր գործիքակազմեր, որոնց գործադրման արդյունուում կձևավորվեր այնպիսի պաշտպանական համակարգ, որն առաջիկա տարիների համար կդառնար պետության անվտանգության և տարածքային ամբողջականության ապահովման ամենակարևոր երաշխավորը:

Մեր պատկերացմամբ ազգ-քանակ հայեցակարգի ամենաառանցքային և ռացիոնալ գործիքներից մեկը կարող է դառնալ գինված ուժերի պահեստագորային ռեսուրսի մշտապես մարտունակ պահելուն ողղված իրական քայլերի ամրագրումն ու իրագործումը:

Այլ կերպ ասած, Հայաստանի առջև ծառացած արտաքին հնարավոր ռազմական մարտահրավերների հանգամանքը ստիպում է ունենալ «Երկու» բանակ՝ գործող՝ պարտադիր ու ժամանակի ընթացքում դեպքի ալոֆեսիոնալ քանակի վերածող գինված ուժեր և պահեստագորային քանակ: 2016թ. ապրիլյան քառօրյա պատերազմի ընթացքը ցույց տվեց, որ հազարավոր կանավորներ հաճախարաստի ցանկություն հայտնեցին և մեկնեցին սահմանագիծ և տևական ժամանակ իրականացրեցին, լատ էռթյան, մարտական հերթապահություն:

Բացի այդ, Արցախի համար ստեղծված այդ ժամը իրավիճակում հազարավոր հայրենակիցներ Արցախից, ՀՀ-ից և Սփյուռքից, ինքնարուխ կերպով պայցելուն ին հայ գինվորներին՝ իրենց հետ տանելով առաջին ամերաթեշտության տարբեր տեսակի ապրանքներ՝ սմունդ, հագուստելեն և կենցաղային պարագաներ, պատրաստակամություն հայտնում

իրենց հնարավորությունների չափով աջակցելու և օգնություն ցուցաբերելու Արցախին։ Սա խոսում է այն մասին, որ անհրաժեշտ է ոչ միայն ձևավորել անհրաժեշտ իրավական հիմքեր, այլ ձեռնարկել գործուն միջոցներ՝ պահեստազորային բանակը «կենտունակ» և մշտապես մարտունակ պահելու համար։

Քառօրյա պատերազմը ցույց տվեց, որ ճգնաժամային և արտակարգ իրավիճակներում, երբ երկիրը հայտնվում է ռազմական ազթեսիայի թիրախում, պատկերավոր ասված՝ «հասարակ մարդկանցից կազմված բանակը» կարող է բեկել ռազմաճակատի դրույթունը։

Բայց սրանով հանդերձ, բոլորը գիտակցուն, որ արդի ժամանակաշրջանում, անսալ ու ապավինել բացառապես հախուռն, երբեմն անկազմակերպ, ինքնարուխ կամավորականության թեկուզն իրավես հարգանքի արժանի նտայնությանը, չի կարելի, քանի որ որևէ զինված ուժերում ուղղակիորեն հակացուցված է անկազմակերպվածությունը, ուստիսների սխալ բաշխումը, լոկալ ստորաբաժանումների ինքնարուխ դեկավարումը, ինչը կարող է հանգեցնել ընդհանրապես պաշտպանական համակարգի ամբողջական փլուզմանը։

Ակնհայտ է, որ անհրաժեշտ է այս ամենը կազմակերպել ինստիտուցիոնալ հիմքի վրա, ստեղծել գործող ու գործունակ համակարգ՝ հիմնված բացառապես իրավական հիմքերի վրա։

Թեև ֆորմալ առումով օրենսդրական կարգավորման միջոցով ամրագրվել է պահեստազորում գտնվող ուսուրական օգտագործման կարգն ու պայմանները, այդուհանդերձ, ակնհայտ է, որ այն կոնկրետ իրավիճակում և ըստ անհրաժեշտության, չգործեց, և չունեցավ այն առաքելությունը, որին միտված էր, որպիսի պայմաններում, մեր խորին համոզմամբ, բոլորովին նոր մոտեցում է անհրաժեշտ պահեստազորի ուսուրաներն արդյունավետ օգտագործելու համար։

Այս առումով առանձնահատուկ ուշադրության արժանի է Իրանի զինապարտության համակարգը։

Ինչ ԶՈՒ փաստացի ծառայության կամ պահեստի զինառայողները բաժանված են չորս կատեգորիաների՝ կանոնավոր ժամկետային ծառայության զինառայողներ և պահեստի զինառայողներ (ոչ մշտական զինառայողներ), կանոնավոր (մշտական) զինառայողներ, պայմանագրային պրոֆեսիոնալ զինվորներ, «Բասիջ» (դիմադրության ուժեր)։

Ընդհանուր զինապարտության մասին օրենքի համաձայն՝ զրոյակոչված անձանց զինվորական ծառայությունը ներառում է ծառայության ակտիվ

ժամկետ և պահեստային ծառայություն ու կազմակերպվում է բոլոր տեսակի զինված ուժերի համար միասնական սխեմայով։ Զինակոչի ընդիհանուր տևողությունը 30 տարի է, որը բաժանված է հետևյալ փուլերի։

- կանոնավոր ծառայություն՝ 20 ամիս (ԱԳԱ պաշտպանության խորհուրդը իր որոշմամբ կարող է կրծատել այդ ժամկետը մինչև 17 ամիս),

- պահեստային կազմում գրանցվելը՝ 8 տարի,
- առաջին գծի պահեստային կազմում՝ 10 տարի,

- երկրորդ գծի պահեստային կազմում՝ 10 տարի⁷։

Ինչ զինված ուժերի զինծառայողները ժամկետային զինվորական ծառայության փաստացի ավարտից հետո զինապարտ տղամարդիկ կցագրվում են ռազմական ուժերի կոնկրետ տեսակի զրոյակաքային պահետազորում, հաշվառվում են կոնկրետ դիվիզիաներում և ժամանակ առ ժամանակ կանչվում են վարժանքային հավաքների⁸։

Ել ավելի ուշադրության արժանի է Իսրայելի մոտեցումները քննարկման առարկա հանդիսացող հարցի կապակցությամբ։

Այդ պետության զրոյակաքային հնարավորությունների անհամաշափությունը՝ իր հարևանների հետ համեմատած, այդ երկրի առաջնորդներին դրդել է առավելագույնի հասցնելու երկրի ուսուրաները՝ խաղաղ և պատերազմական ժամանակներում համընդհանուր զինապարտության միջոցով։

Այդ քաղաքականության շնորհիվ և ի տարրերություն ժամանակակից արևմտյան բանակի մոդելի՝ Իսրայելի մեծարիկ բանակի հիմնական մասը կազմված է զինապարտներից։

Խաղաղ ժամանակ Իսրայելի ցամաքային ուժերում կանոնավոր ծառայության զինապարտների բաժինը 80% է։ Թեպետ Իսրայելի զինված ուժերը հիմնականում կազմված է զինապարտներից և զրոյակոչված պահետազորայիններից, սակայն այն իրավացիորեն համարվում է աշխարհի լավագույն բանակներից մեկը և լավագույնը Իսրայելի մեծության երկրների համար։

Դա հստակորեն ցույց է տալիս, թե որքան արդյունավետ կարող է լինել զինապարտներից կազմված բանակը պահանջանակածության դեպքում⁹։

Հայտ Global Fire Power.com կայքի վարկանիշի ուղղմական ներուժով Հայաստանը 95-րդ երկիրն է, իսկ Իսրայելը՝ 15-րդ, Իսրայելն ակտիվ զինուժով Հայաստանին գերազանցում է 2,3 անգամ, իսկ պահետազորով՝ 3 անգամ։ Զինծառայությանը պիտանի անձանց թվով Հայաստանը զիջում է 2,1 անգամ։ Իսրայելի պաշտպանության նախարա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

յուրյան բյուջեն 69 անգամ ավելի մեծ է¹⁰:

Իսրայելական քանակն ունի համեմատաբար փոքր թվով կադրային զինծառայողներ և կազմված է գերազանցապես շտապ ծառայության զինծառայողներից և պահեստազորից (կադրային զինծառայողների թիվը մեծ է Ռ.ՍՊ.Ի.-ում և Ռ.ԾՈՒ.-ում): Այդ պատճառով Իսրայելի ռազմական ուժերը, ի տարբերություն ուրիշ քանակների մեծամասնության, իրենցից չեն ներկայացվում ներփակված արհեստավարժ միավորում, այլ բառի բուն իմաստով հանդիսանում է համազգային քանակ¹¹:

Ասդիմանաբար այլ պետությունների կողմից էլ ավելի մեծ նշանակություն է տրվում պահեստազորային քանակի ձևավորմանն ու կայացմանը:

2016թ. Ուկրաինայի Զինված ուժերի գլխավոր շտաբը օպերատիվ պահեստազոր է ստեղծել՝ քաղկացած 85 հազար մարդուց, ովքեր ռազմական գործողություններում մասնակցելու փորձ ունեն:

2018-ից Վրաստանում կգործարկվի զինվորական պահեստազորի նոր համակարգի պիլոտային ծրագիր: Այն ենթադրում է երեք քաղաքացիների առկայություն՝ քանակային, տարածաշրջանային և մասնագետների ռեզերվ:

Քանակային ռեզերվը համարվելու է որակավորված պահեստազորով, որը պետք է առավելագույնս համապատասխանի զինված ուժերի անձնակազմին: Պահեստազորում ներգրավվելու են ոչ ավելի քան 5 տարի առաջ պայմանագրային և սպայական զինծառայությունը բողած անձինք, ինչպես նաև ավելի քան 5 տարի առաջ ծառայությունը լրած քաղաքացիները, եթե նրանց ֆիզիկական կարգավիճակը համապատասխանում է չափանիշներին և եթե այդ կոնկրետ ոլորտում մասնագետների պակաս կա:

Տարածքային ռեզերվին են ներգրավվելու զինված ուժերի շարքում պարտադիր զինծառայություն անցած, կադրային կամ պայմանագրային ծառայությունը ավելի քան 5 տարի առաջ բողած քաղաքացիները: Երկու տեսակի պահեստազորի ձևերի միջև իրավիճակից կախված կգործի ռոտացիայի տարբեր սկզբունքը: Տարածքային ռեզերվի շարքերում կներգրավվեն նաև պարտադիր զինծառայություն չանցած քաղաքացիները:

Մասնագետների ռեզերվը համարվելու է որակավորում ունեցող քաղաքացիներով, ովքեր անհրաժեշտ կինեն մորիլիզացիայի կազմակերպման և անցկացման համար: Հաշվառման մեջ կլինեն նաև զինված ուժերում ծառայություն անցած բոլոր քաղաքացիները, նրանք կկանչվեն արտակարգ անհրաժեշտության դեպքում կամ կամավոր սկզբունքով¹²:

Վերը նշված հանգամանքների համակողմանի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ պահեստազորային քանակները ժամանակի ընթացքում էլ ավելի կկարևորվեն և պետությունների անվտանգության ապահովման գործում կունենան առանցքային դերակատարություն:

Այս պայմաններում և այն իրավիճակում, որում գտնվում է Հայաստանը, մեր կարծիքով, չունի այլ տարրերակ, քան արդյունավետ ու գործունյա պահեստազորային քանակի ստեղծումը:

Մեր պայմաններում կարող է աշխատել պահեստազորային քանակի երկու մոդել:

ՀՀ զինված ուժերի գործող կառուցվածքի նույնությամբ ստեղծել պահեստազորային զինված ուժեր և ըստ ստորաբաժանումների ամրակցել զինված ուժերի գործող ստորաբաժանումներին:

ՀՀ զինված ուժերի գործող ստորաբաժանումներից գորացրված յուրաքանչյուր զինծառայողի (ըստ իր զբաղեցրած հաստիքի) հաշվառել նոյն գորանատում ստեղծված պահեստազորային ստորաբաժանմանը:

Պահեստազորային քանակ ստեղծելու հիմնական նպատակը երկրի անվտանգության ու պաշտպանական համակարգի անխափան գործունեության ապահովումն է:

Այդ խնդրի իրականացման համար ամենից առաջ անհրաժեշտ է ստեղծել դրական ու ընդգծված հարգալից վերաբերմունք զինված ուժերում ծառայությունը նկատմամբ և ճիշտ հակառակը՝ հավասարազոր անհանդուրժողական վարքագիծ ձևավորել բոլոր դասալիքների նկատմամբ և ստեղծել այնպիսի իրավակարգավորումների համակարգ, որը կրացան մի դեպքում՝ դասալության և զինապարտությունից խուսափելու օրենսդրական «սողանցքները», մյուս դեպքում անխուսափելի կդարձնի քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու անխուսափելիության սկզբունքը:

Ինչ խոր, ՀՀ զինված ուժերի ապահովան մեր խորին համոզմամբ իրական պրոֆեսիանալ քանակի ստեղծումն է, այդուհանդերձ, քանի դեռ այն չի ստեղծվել, պետք է առկա ռեսուրսների օգտագործմամբ ստեղծել պահեստազորային քանակը, որը կապահովի վերը նշված խնդիրների լուծումը:

Պահեստազորային քանակի անձնակազմը, ըստ էության, ունենալու է մի շարք առավելություններ:

Ամենից առաջ, այդ անձնակազմն արդեն իսկ անցել է պարտադիր ժամկետային զինվորական ծառայություն, ինչը նշանակում է, որ նրանք ունեն որոշակի զինվորական գիտելիքներ, ինչը շատ էական նշանակություն կունենա պրոֆեսիոնալ զինծառայողի ձևավորման գործում:

Բացի այդ, այս կոնտինգենտի մշտական կապի ստեղծումը գործող բանակի հետ, կդառնա այն անհրաժեշտ հիմքը, որի հիման վրա վերջնաարդյունքում կձևավորվի հասարակ մարդուց պրոֆեսիոնալ զինվորականի վերածելու դպրոցը:

Պահեստագորային բանակում կարող են ընդգրկվել պարտադիր ժամկետային զինվորական ծառայությունից առնվազն 5 տարի առաջ զորացրված քաղաքացիները:

Պահեստագորային բանակում գտնվելու ժամկետը անհրաժեշտ է սահմանել 5 տարի, որից հետո, նշանակազմը կհամալրվի պահեստագորի առաջին խմբում, իսկ 10 տարի հետո՝ պահեստագորի 2-րդ խմբում:

Մեր կարծիքով, ներկայացված առաջարկը կարող է արդյունավետ լինել հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Արդի ժողովրդագրական ոչ բավարար արդյունքների պայմաններում տարեց տարի նվազում է զորակոչային ռեսուրսը, որպիսի պայմաններում հրատապ է դառնում ստեղծել պարտադիր ժամկետային զինվորական ծառայությանն այլընտրանքային միջոց, որն անհրաժեշտության դեպքում կապահովի պետության ու հասարակության անվտանգությունը, և կիրականացնի այն առաքելությունը, որը միտքած կլինի պետության անվտանգության ապահովմանը:

Հաշվի առնելով առկա գործազրկության բարձր մակարդակը՝ պահեստագորային բանակում գտնվելու ընթացքում անձնակազմը կստանա որոշակի վարձատրություն, ինչը որոշակիորեն կմեղմի այդ ամեանց սոցիալական ծանր վիճակը:

Ընդգրկված լինելով պահեստագորային բանակում որոշ չափով կկանխվի այդ անձնակազմի արտագաղթը, ավելին, չքացանելով հանդերձ, որ այդ երիտասարդներից մի մասը կարող է անցնել պայմանագրային զինվորական ծառայության գործող բանակում, առհասարակ նրանց արտագաղթելու խնդիրը կհասնի նվազագույն հնարավորության:

Գործող զինված ուժերի յուրաքանչյուր զինառայող կգիտակցի, որ ունի իրեն փոխարինող կամ անհրաժեշտ պահին իր առջև դրված խնդիրների իրականացման ընթացքում իրեն համալրող անձնակազմ, ինչը բարոյահոգեբանական առումով կարող է դրական նշանակություն ունենալ անգամ մարտական պատրաստականության վիճակի բարձրացման տեսանկյունից:

Երկրում էականորեն կփոխվի զինված ուժերի համալրման փիլիսոփայությունը, ինչը կարող է առանցքային ազդեցություն ունենալ անգամ կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցման առումով:

Հասարակական ընկալման առումով արմատապես կվերանայվի զինծառայողի կերպարը, նրա առաքելության իմաստը, յուրաքանչյուր որ կգիտակցի, որ հայրենիքի պաշտպանության ու անվտանգության խնդիրը յուրաքանչյուրի անձնական պատասխանատվության հարցն է:

Պրոֆեսիոնալ զինվորական գործունեությամբ զրադարձ կերպությունը կրերի էլ ավելի մեծ հեղինակություն, որն էլ իր հերթին կնպաստի հայրենիքի պաշտպանության զաղափարի ամրապնդմանը:

Սրանով հանդերձ, կարծում ենք, որ պահեստագորային բանակի իրական գոյության և անհրաժեշտ կենսագործունեության համար առանցքային նշանակություն ունի դրա հիմքում սոցիալական երաշխիքների համակարգի առկայությունը, որը լրացուցիչ խթան կհանդիսանա համակարգի կայացման և բնական գործունեության ապահովման տեսանկյունից:

Պահեստագորային բանակում գտնվող յուրաքանչյուր որ պետք է ապահովված լինի համազեստով և զինվորական այլ անհրաժեշտ պարագաներով:

Համապատասխան վարժական հավաքների ընթացքում անձնակազմը պետք է ստանա համապատասխան վարձատրություն, և օգտվի զինծառայության համար սահմանված բոլոր արտոնություններից:

Անձնակազմի վերապատրաստման, վարժական հավաքների, պահեստագորային պատրաստության շրջանակներում իրականացվող միջոցառումների, զինվորական վարժանքների (իրամանատարաշտարային կամ շտարային, զինվորական մարզումների) և զորավարժությունների (զորախսների) կանչելու կարգն ու ժամկետները կիրականացվեն ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Հասկանալի է, որ քննարկման առարկա դարձած այս առաջարկը պետք է ենթարկվի մանրակրկիտ մասնագիտական ուսումնասիրության, որպիսի պայմաններում պետք է իրականացվեն պրոֆեսիոնալ հաշվարկներ, կատարվեն համեմատական վերլուծություններ, ինչպես նաև միջազգային փորձի ուսումնասիրություն:

Էականն այստեղ գործող բանակին գուգահեռ պահեստագորային բանակի ստեղծումն է, որը անհրաժեշտ պահին կապահովի պետության անվտանգությունն ու տարածքային ամրողականությունը:

¹ <http://www.mil.am/hy/news/4466>² <http://www.mil.am/hy/news/4728>³ <http://www.arlis.am/>⁴ <http://www.president.am/hy/decrees/item/4398/>⁵ https://hy.wikipedia.org/wiki/%D5%94%D5%A1%D5%BC%D6%85%D6%80%D5%B5%D5%A1_%D5%BA%D5%A1%D5%BF%D5%A5%D6%80%D5%A1%D5%A6%D5%B4⁶ http://www.noravank.am/img/detail.php?ELEMENT_ID=14725⁷ Տե՛ս, Ֆիլիպ Ֆելուրի, Վալենտին Բաղրամ «Հետազոտություն զինապարտության կարգերի մասին. Խորվաթիա, Խարայել, Իրան և Ուկրաինա», Ժնև-Երևան-2016թ. 28-րդ էջ:⁸ Տե՛ս, Ֆիլիպ Ֆելուրի, Վալենտին Բաղրամ «Հետազոտություն զինապարտության կարգերի մասին. Խորվաթիա, Խարայել, Իրան և Ուկրաինա», Ժնև-Երևան-2016թ. 29-րդ էջ:⁹ Տե՛ս, Ֆիլիպ Ֆելուրի, Վալենտին Բաղրամ «Հետազոտություն զինապարտության կարգերի մասին. Խորվաթիա, Խարայել, Իրան և Ուկրաինա», Ժնև-Երևան-2016թ. 11-րդ էջ:¹⁰ <http://geopolitics.am/archives/12890>¹¹ <http://vardan22.livejournal.com/15524.html>¹² <http://operativ.am/?p=189785&l=am>¹³ <https://razm.info/115409>

Норик Норикян

Член палаты адвокатов РА,
руководитель адвокатского бюро
«Норикян и партнеры»

РЕЗЮМЕ

Ключевые вопросы военной службы в контексте концепта Нация-Армия

В статье рассматриваются существующие вопросы военной службы в Республике Армения, поправки в военном законодательстве и предлагаются несколько возможных решений. Проанализирован концепт Нация-Армия, законодательные изменения, сделанные на его основе, в частности нормы закона РА «О военной службе и статуса военнослужащего». Кроме того, сравнивая системы резервной армии вооруженных сил Ирана, Израиля, Украины и Грузии, автор подчеркивает важность создания резервной армии параллельно с существующими вооруженными силами. Главной целью этой армии должно быть обеспечение безопасности страны и бесперебойной деятельности системы обороны.

Ключевые слова: Нация армия, Резервная армия, Военная служба, Оборонительная система, безопасность, Закон РА о военном положении и военном статусе.

Norik Norikyan

Member of the Chamber of Advocates of RA,
Head of “Norikyan and Partners” Law Office

SUMMARY

Present Issues of Military Service in the Context of Nation-Army

In the article the present issues of military service in the Republic of Armenia and regulations in the military legislation are discussed and several possible solutions are suggested. The “Nation-Army” concept has been analyzed as well as legislative changes done on its bases, particularly the norms of the RA law “Military service and state of the soldier”. According to the research the author suggests to make some changes in the present legislation.

Moreover, making comparative analyzes in the reserve army systems of the military arms of Iran, Israel, Ukraine and Georgia the author considers important to create reserve army parallel to present military arms. The main purpose of that army must be to ensure the uninterrupted activity of the defense and security system of the country.

Key words: National-army, Reservation army, Military service, Defense System, Security, RA Law on military service and status of the armed forces.

КРИСТИНЕ ОГАНЕСЯН

Помощник судьи Конституционного суда РА,
соискатель кафедры конституционного и
муниципального права института права и политики
Российско-Армянского университета

***СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПРАВА НА
СВОБОДУ МЫСЛИ, СОВЕСТИ И РЕЛИГИИ В
ГОСУДАРСТВАХ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА***

В данной статье автором проведен сравнительный анализ законодательств постсоветских государств по части права на свободу мысли, совести и религии. Автор выявил проблему разнотечений и отсутствие единых подходов в вопросе толкования компонентов рассматриваемого права, обосновал необходимость разграничения трех свобод друг от друга и, на основе проведенного исследования, предложил совершенствовать понятийный аппарат, с тем чтобы в дальнейшем было возможным избежать произвольной интерпретации и неправильного применения конституционного права на свободу мысли, совести и религии, что может привести к его необоснованному ограничению.

Ключевые слова: *свобода мысли, свобода совести, свобода религии, права человека, постсоветское пространство.*

С распадом Советского Союза появился такой термин, как «постсоветское пространство», под которым обычно подразумевают пятнадцать советских республик, входивших в его состав. В период с 1990 года по 1991 год все они обрели независимость, были переименованы, а в результате «войны законов», иными словами, конфликта между законодательством Советского Союза и законодательством новообразованных независимых республик была провозглашена преемственная сила последнего. Парад суверенитетов поставил жирную точку в истории существования СССР, и на огромнейшей территории с населением порядка 300 миллионов человек все сферы человеческой жизни потребовали переосмысления и реорганизации, что привело также к неизбежному преобразованию законодательных баз этих стран. Быстроходные метаморфозы в политической и экономической жизни хоть и ненадолго, но все же повергли бывшие советские республики в состояние неопределенности с распыльчатыми ориентирами. В последующем все эти государства, долгие годы имевшие схожее законодательство, во многом одинаковые проблемы, избрали демократический путь развития и, помимо деклараций о принятии независимости, друг за другом приняли также национальные конституции, которые скорее являли собой переходные модели, ставившие цель преодолеть отголоски тоталитарной системы. Именно эта общность исторической судьбы и путей развития стран постсоветского пространства и подтолкнула нас к этому небольшому

сравнительному исследованию.

Такие основы конституционного строя Конституции Республики Армения как принципы идеологического плюрализма и многопартийной системы (статья 8), светскости государства (статья 17), характерны для большинства демократических стран, независимо от того, какая там демократия – «молодая» или «старая», устоявшаяся. Эти базовые начала призваны гарантировать возможность удовлетворения духовных потребностей человека в рамках дозволений, устанавливаемых действующим правом, а отражением духовных предпочтений членов любого общества, как известно, являются те идеологические концепции и религиозные верования, которые в нем приняты.

Первый принцип заключается в запрете на признание какой-либо идеологии в качестве официальной и предполагающей возможность свободного существования в обществе различных политических взглядов, научных школ, концепций, идеологий, партий и организаций¹. А принцип светскости государства сводится к тому, что ни одна из религий не признается общеобязательной либо государственной, а религиозные организации отделены от государства, которое не вмешивается в «дела» религиозных организаций, и наоборот. Приверженность человека к определенным идеологическим убеждениям, не обязательно политическим, и участие в делах определенной религиозной общины или членство в конкретной религиозной организации отличаются друг от друга

тем, что последние носят характер личного увлечения, потребности души и если и могутказать, влияние на политический процесс, то совсем небольшое, в то время как членство в конкретной партии преследует цель удовлетворения определенных политических интересов. В Республике Армения *конституционное право человека на свободу мысли, совести и религии гарантируется прежде всего во исполнение принципов идеологического плюрализма, многопартийной системы и светскости государства.* И если государству удается строить взаимоотношения с политическими партиями и религиозными объединениями в духе мирного сосуществования, на основе диалога, даже если в обществе и нарушаются в минимальной степени дух терпимости и веротерпимости, то это свидетельствует о том, что конституционные нормы не «пустые» слова и обещания, а воплощенное в действительность гражданское согласие во имя благосостояния государства и человека в нем живущего.

Несмотря на то обстоятельство, что государства, законодательные акты которых будут нами рассмотрены, закрепили в своих конституциях принцип примата международно-правовых норм, в конечном итоге они сами определяли, какие именно права и свободы человека и гражданина они гарантируют, в каких устойчивых словарных оборотах и в каких дозволительных пределах. Зачастую национальные законы и международно-правовые акты, подразумевая одни и те же свободы, используют различную терминологию. Так, международно-правовые акты в одном ряду декларируют право на свободу мысли, совести и религии. В законодательстве некоторых стран говорится о свободе совести, в то время как в других - о свободе религии или вероисповедания.

Республика Армения сочла уместным правовое закрепление и сочетание трех свобод в одном конституционном праве. И это не случайность. Свобода мысли включает в себя свободу совести, а свобода совести в свою очередь свободу религии или вероисповедания. Все три свободы взаимосвязаны, так как относятся как к религиозному, так и нерелигиозному миропониманию человека. Тем не менее, нам предстоит разобраться, насколько был корректен такой выбор, насколько целесообразно было закреплять в рамках одной статьи в структурном отношении многокомпонентного права, чья сфера действия потенциально обширна. Общеизвестно, что основные права человека долж-

ны ограничивать произволом государственной власти, а это представляется возможным не только тогда, когда они закрепляются на законодательном уровне, но еще и при условии их соответствия принципу определенности (статья 79, Конституция РА), тем более если право не является абсолютным и подлежит ограничениям, потому как *ubi jus incertum, ibi nullum* (если закон неопределен-закона нет).

Все бывшие советские республики, провозгласив себя светскими государствами, закрепили в своих конституциях право на свободу мысли, совести и религии (вероисповедания). Все они, за исключением Грузии, во исполнение этого права приняли соответствующие законы. Сразу же оговоримся, что вопросы, касающиеся права человека на свободу религии (вероисповедания), в данном исследовании затрагивать не представляется целесообразным, так как, во-первых, это достаточно объемная тема, и в основном она не вызывает никаких пререканий; во-вторых, она в удовлетворительной степени освещена как международно-правовыми документами, так и национальными законодательствами, а также немалым количеством специальной литературы и диссертационных исследований. Вместо этого отдадим предпочтение детальному рассмотрению свободы мысли и свободы совести, которые, на наш взгляд, действительно нуждаются в однозначном восприятии, понимании и толковании.

Итак, согласно Конституции Республики Таджикистан «каждый имеет право самостоятельно определять свое отношение к религии» (статья 26), а право граждан объединяться и «участвовать в создании политических партий, в том числе имеющих демократический, религиозный и атеистический характер» предусматривается статьей 28. В статье 3 Закона «О свободе совести и религиозных объединениях» Таджикистан закрепляет свободу совести как «право каждого человека и гражданина добровольно и самостоятельно определять свое отношение к религии, индивидуально или совместно с другими исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, свободно выбирать и менять религиозные убеждения, а также выражать и распространять любые убеждения, связанные с религией и атеистическим мировоззрением». Очевидно, что «свобода выражать и распространять любые убеждения, связанные с ... атеистическим мировоззрением» ничто иное, как свобода отрицания религии. На наш взгляд, свобода совести и свобода вероисповедания настолько слабо

дифференцированы, что создается впечатление их смысловой идентичности.

Конституцией Украины, статьями 34 и 35 соответственно, четко разграничены «право каждого на свободу мысли и слова, на свободное выражение своих взглядов и убеждений» и «право каждого на свободу мировоззрения и вероисповедания». Хотя понятие «совесть» ни в одной из конституционных статей не упоминается, но в то же время статья 3 Закона Украины «О свободе совести и религиозных организациях» каждому гражданину в Украине гарантирует право на свободу совести: «...Это право включает свободу иметь, принимать и изменять религию или убеждения по своему выбору и свободу единолично или совместно с другими исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, отправлять религиозные культуры, открыто выражать и свободно распространять свои религиозные или атеистические убеждения. Никто не может устанавливать обязательных убеждений и мировоззрения...». Под свободой совести в Украине однозначно понимается мировоззренческая свобода, что совершенно обоснованно.

Конституция Республики Беларусь закрепляет положение, согласно которому «религии и вероисповедания равны перед законом» (статья 16) и «каждый имеет право самостоятельно определять свое отношение к религии, единолично или совместно с другими исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, выражать и распространять убеждения, связанные с отношением к религии, участвовать в отправлении религиозных культов, ритуалов, обрядов, не запрещенных законом» (статья 31), а статья 33 гарантирует каждому свободу мнений, убеждений и их свободное выражение. В Законе «О свободе совести и религиозных организациях» Республики Беларусь право на свободу совести фактически совпадает по смыслу с правом на свободу вероисповедания. Статья 4 Закона гласит: «Каждый имеет право на свободу выбора атеистических или религиозных убеждений, а именно: самостоятельно определять свое отношение к религии, единолично или совместно с другими исповедовать любую религию или не исповедовать никакой». А в статье 5 того же Закона закреплено положение, согласно которому право на свободу вероисповедания выражается в том, что: «Каждый имеет право свободно выбирать, иметь, менять, выражать и распространять религиозные убеждения и действовать в соответствии с ними, участвовать в отправлении религиозных культов, ритуалов,

обрядов, не запрещенных законом».

В Республике Молдова на конституционном уровне разграничены «свобода совести, которая должна проявляться в духе терпимости и взаимного уважения» (статья 31) и «свобода мысли, мнений, а также свобода публичного выражения посредством слова, изображения или иными возможными способами» (статья 32). Хотя статья 31 преимущественно детализирует вопросы религиозного характера, тем не менее в действующем в Республике Законе «О свободе совести, мысли и вероисповедания», который имеет статус органического, достаточно ясно выделены содержания двух разных по своей сути свобод, касающихся как религиозных убеждений, так и убеждений любого характера. В соответствии со статьей 4 данного Закона «каждый человек имеет право на свободу мысли, свободу совести и свободу вероисповедания. Это право должно осуществляться в условиях терпимости и взаимоуважения. Оно предполагает свободу принадлежать или не принадлежать к определенной религии, иметь или не иметь определенные убеждения, менять религию или убеждения, исповедовать религию или убеждения единолично или сообща с другими, публичным или частным порядком в учении, богослужении и выполнении религиозных и ритуальных обрядов... Осуществление права на свободу проявления убеждений и свободу вероисповедания может быть ограничено в соответствии с законом...».

В законодательстве Российской Федерации четко разделены понятия свободы совести и свободы вероисповедания. Так, статья 28 Конституции гласит, что «каждому гарантируется свобода совести, свобода вероисповедания, включая право исповедовать индивидуально или совместно с другими любую религию или не исповедовать никакой, свободно выбирать, иметь и распространять религиозные и иные убеждения и действовать в соответствии с ними». В соответствии со статьей 3 Федерального закона РФ «О свободе совести и о религиозных объединениях» «в Российской Федерации гарантируются свобода совести и свобода вероисповедания, в том числе право исповедовать индивидуально или совместно с другими любую религию или не исповедовать никакой, совершать богослужения, другие религиозные обряды и церемонии, осуществлять обучение религии и религиозное воспитание, свободно выбирать и менять, иметь и распространять религиозные и иные убеждения и действовать в соответствии с ними, в

том числе создавая религиозные объединения». А что касается свободы мысли, то она абсолютно справедливо нашла свое место в статье 29 Конституции РФ рядом со свободой слова.

Туркменистан свободу религий и вероисповедания гарантировал статьей 18 Конституции, а право человека самостоятельно определять свое отношение к религии закрепил в статье 41, свобода мысли нашла свое место рядом со свободой слова в статье 42. Часть 1 статьи 3 Закона «О свободе совести и религиозных организациях в Туркменистане» закрепляет право на свободу совести в религиозном аспекте: «В соответствии с правом на свободу совести каждый человек в Туркменистане самостоятельно определяет свое отношение к религии: вправе единолично или совместно с другими исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, а также выражать или распространять убеждения, связанные с религиозным мировоззрением и принимать участие в исполнении религиозных обрядов». В части 2 Закона упоминается понятие «собственные убеждения», но они также касаются отношения к религии, а в части 4 той же статьи понятие «иные убеждения» никак не раскрыто и остается только догадываться - относятся ли они к религии или подразумеваются любые убеждения человека.

Что касается Грузии, то она не пошла «проторенной дорожкой», а удовлетворилась достаточно широким предусмотрением рассматриваемого нами права в статье 19 своей Конституции:

«1. Каждому человеку гарантируется свобода слова, мнения, совести, вероисповедания и убеждений.

2. Запрещается преследование лица в связи с использованием им свободы слова, мнения, совести, вероисповедания и убеждений, а также принуждение человека высказать свое мнение по поводу этих свобод.

3. Запрещается ограничение перечисленных в данной статье свобод, если их проявление не ущемляет прав и свобод других лиц».

В обеспечение этого права Уголовным кодексом Грузии (статьи 155, 156) установлен запрет на вмешательство в богослужение и препятствование созданию религиозных организаций, а также запрет на преследование человека на основании его религиозной веры или убеждений, свободы совести и религии и предусмотрение обеспечения свободы отправления религиозных служб и обрядов. Статья

18 Закона Грузии «Об общем образовании» предоставляет право ученикам, их родителям, а также учителям свободно выбирать и изменять религиозную деноминацию (религиозную организацию). Отсутствие закона, регулирующего свободу совести и деятельность религиозных организаций, настолько беспокоило грузинскую общественность, что в конце концов побудило общественное мнение и в 2011 году в Гражданский кодекс Грузии были внесены поправки, согласно которым религиозные организации приобрели право регистрации в качестве юридического лица публичного права. Как видим, Грузия, в отличие от большинства бывших советских республик, после обретения независимости не спешила принять подобный закон, что возможно связано со степенью влияния Грузинской Православной Церкви на государственные дела и правотворчество. Гарантируемая грузинской конституцией «свобода слова, мнения, совести, вероисповедания и убеждений» вызывает сомнение по поводу неопределенности лишь по части «свободы совести», содержание которой на законодательном уровне также никак не раскрыто.

Кыргызская Республика закрепила на конституционном уровне «право на свободу мысли и мнения» (статья 31) и «право на свободу совести и вероисповедания» (статья 32). Свобода совести в кыргызском законодательстве выражается в том, что каждый вправе свободно выбирать и иметь иные убеждения, помимо религиозных и никто не может быть принужден к выражению иных убеждений или отказу от них. В Законе «О свободе вероисповедания и религиозных организациях» никоим образом не упоминается свобода совести, что вполне логично и обоснованно: название и содержание данного Закона абсолютно соответствуют друг другу.

Как в статье 31 конституции Республики Узбекистан, так и в статье 3 Закона «О свободе совести и религиозных организациях», к сожалению, мы опять сталкиваемся с некорректным,искаженным толкованием свободы совести. В Узбекистане она гарантирована каждому как «конституционное право граждан исповедовать любую религию или не исповедовать никакой». Очевидно, что под свободой совести узбекское законодательство подразумевает свободу религии или вероисповедания. А статья 29 Конституции Республики Узбекистан закрепляет «право на свободу мысли, слова и убеждений», что, на наш взгляд, является уместным сочетанием свобод.

Республика Казахстан закрепляет в своей

Конституции право каждого на свободу совести (статья 22), но, увы, никоим образом не уточняет ни в Конституции, ни в других правовых актах ее значения. Право на свободу мысли нашло свое отражение в статье 5 № 1128-XII «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» и заменивший его, действующий на данный момент, Закон Республики Казахстан от 11 октября 2011 года № 483-IV «О религиозной деятельности и религиозных объединениях», который хоть и содержит упоминание о свободе совести в преамбуле Закона, но в целом регулирует вопросы, связанные исключительно с религиозной стороной жизни, что дает нам основание полагать, что казахское законодательство подразумевает под свободой совести свободу вероисповедания или религии. В пользу последнего утверждения свидетельствует также правовая позиция Конституционного Совета Республики Казахстан, выраженная в нормативном Постановлении от 11 февраля 2009 года № 1, согласно которой законодатель в понятийном аппарате Закона Республики Казахстан «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» не дал четкого определения словосочетанию «свобода вероисповедания» и не разграницил его с предусмотренным в тиции правом каждого на свободу совести, а свободу совести определил как прирожденное, абсолютное, неотчуждаемое и не подлежащее ограничению ни в каких случаях право. Конституционный Совет Казахстана счел также, что некоторые признаки свободы вероисповедания частично совпадают с признаками свободы совести³. Известный правовед Р.А. Подопригора еще до принятия второго Закона выразил мнение, что «казахстанский закон также распространяет право на свободу вероисповедания на граждан, не являющихся верующими, поскольку он говорит о праве не исповедовать никакой религии, хотя в целом закон посвящен именно верующим и их объединениям. Следует сказать, что иногда свободу вероисповедания рассматривают в качестве одной из составляющих свободы совести, которая, помимо свободы вероисповедания, включает право человека не исповедовать никакой религии, иметь антирелигиозные убеждения. По смыслу казахстанского законодательства ... понятия «свободы совести» и «свободы вероисповедания» синонимичны»⁴.

Азербайджанская Республика в статье 47 Конституции закрепила «свободу мысли и слова» с точки зрения определенности в достаточно удачном,

на наш взгляд, изложении, согласно которому «каждый обладает свободой мысли и слова и никто не может быть принужден к выражению своих мыслей и убеждений или отказу от них, а агитация и пропаганда, возбуждающие расовую, национальную, религиозную, социальную и основанные на каких бы то ни было других критериях рознь и вражду не допускаются». Под «свободой совести» (статья 48 Конституции) следует понимать право каждого «свободно определять свое отношение к религии, самостоятельно или совместно с другими исповедовать какую-либо религию или не исповедовать никакую религию, выражать и распространять свои убеждения, связанные с отношением к религии». В Азербайджане действует также Закон «О свободе вероисповедания», содержание которого абсолютно идентично названию и в котором не упоминается свобода совести. Свобода вероисповедания в Азербайджане как право каждого исповедовать индивидуально или совместно с другими любую религию, выражать и распространять свои убеждения в связи с отношением к религии по большому счету совпадает по смыслу со свободой совести.

Немногим отличились друг от друга страны Прибалтики в вопросе правового регулирования права на свободу мысли, совести и религии: оно закреплено в конституциях всех трех республик в различных, но в целом совпадающих по содержанию словарных оборотах. Так, в Эстонской Республике это «свобода совести, вероисповедания и мысли», в Литовской Республике - «свобода мысли, вероисповедания и совести» и в Латвийской Республике это «свобода мысли, сознания и религиозных убеждений».

Статья 40 Конституции Эстонии, устанавливает, что каждый обладает свободой совести, вероисповедания и религии, а статья 41 закрепляет положение, согласно которому каждый наделен правом «сохранять верность своим мнениям и убеждениям» и «никого нельзя принуждать изменить их», а для осуществления гарантированной Конституцией каждому человеку свободы вероисповедания это государство приняло также Закон «О церквях и приходах».

Литовская Республика закрепила в Конституции (статья 25) право человека на свои убеждения и свободное их выражение, согласно которому человеку не должны чиниться препятствия в поиске, получении и распространении информации и идей. Свобода мысли, вероисповедания и совести в

соответствии со статьей 26 Конституции ограничен-
ию не подлежит, но в то же время свобода человека
исповедовать и распространять религию либо веру
может ограничиваться только законом и лишь в слу-
чае необходимости. Следует отметить, что статья 26
преимущественно содержит положения, касающиеся
свободы вероисповедания и создается впечатление,
что под свободой совести в соответствии с
действующим литовским правом подразумевается
свобода вероисповедания. Во исполнение же права
человека на свободу вероисповедания Литва приняла
Закон «О религиозных общинах».

Что касается Латвийской Республики, то в
соответствии со статьей 99 Конституции каждый в
этом государстве имеет право на свободу мысли,
совести и религиозных убеждений, а статья 100
гласит, что каждый имеет право на свободу слова,
которая включает в себя право свободно получать,
хранить и распространять информацию, выражать
свои взгляды. В Латвии также был принят и ныне
действует Закон «О религиозных организациях».
Статья 2 этого Закона свидетельствует о том, что
свобода совести в Латвии также носит религиозный
характер: «Закон “О религиозных организациях”
при соблюдении Конституции Латвийской
Республики, а также международных договоров о
правах человека в области религии регулирует
общественные отношения, которые формируются
посредством претворения в жизнь свободы совести и
 осуществления деятельности религиозных организаций».

Статья 41 Конституции Республики Армения
также закрепила право на свободу мысли, совести и
религии, из содержания части 1 которой следует, что
«каждый имеет право на свободу мысли, совести и
религии. Это право включает в себя свободу
изменения религии или убеждений и свободу их вы-
ражения в форме проповеди, церковных церемоний,
иных культовых обрядов или в иных формах как
единолично, так и сообща с другими и публично или
в частном порядке». Если исключить из указанной
статьи положения, касающиеся свободы религии, то
под свободой мысли и свободой совести в
Республике Армения следует понимать право
человека на свободу изменения убеждений и свободу
их выражения в иных формах как единолично, так и
сообща с другими и публично или в частном порядке.
Воспринимать указанную статью, как
регулирующую свободу мысли и совести мешает то
обстоятельство, что в целом она касается вопросов
реализации права человека на свободу религии. На

наш взгляд, из-за достаточно слабой дифференци-
ации трех, хоть и взаимосвязанных, но все-таки
различных свобод, создается впечатление, что все
они должны рассматриваться в религиозном аспекте.
Личное право, на наш взгляд, тем более
многокомпонентное и такого деликатного характера,
не должно быть «трудноуловимым», а лишь однозначно
воспринимаемым и понимаемым, недопустима
неопределенность такой степени, когда человек
не в состоянии объяснить, в чем именно заключается
гарантированное ему государством его же право, а
юристам, в условиях отсутствия соответствующих
определений остается только делать предположения
на этот счет. Многие, сейчас уже общепризнанные
понятия и термины, появились в правовом «обиходе»
благодаря таким международно-правовым актам,
как Всеобщая декларация прав человека (статья 18),
Международный пакт о гражданских и политических
правах (статья 18) и Европейская конвенция по пра-
вам человека (статья 9), но тем не менее в них не да-
ются определения понятий ни свободы мысли, ни
свободы совести, а эта ситуация, в свою очередь, от-
разилась во многих национальных законодательст-
вах.

Согласно Закону РА «О нормативных правовых
актах» (от 21 марта 2018 года) нормативные правово-
ые акты должны соответствовать определенным
требованиям правил законодательной техники.
Пункт 3 статьи 15 этого Закона устанавливает
прямое требование: «Если в нормативных правовых
актах используются новые или многозначные или
такие понятия или термины, которые без
разъяснения однозначно не воспринимаются, или
иным нормативным актом этим понятиям или терми-
нам дано иное определение, то данным актом даются
их определения, вытекающие из сущности этого акта.
Определения должны быть такими, чтобы они
обеспечивали единообразное и однозначное
восприятие и применение».

Согласно статье 1 действующего Закона
Республики Армения «О свободе совести и
религиозных организациях» «в Республике Армения
обеспечивается свобода совести и вероисповедания
граждан. Каждый гражданин свободно решает свое
отношение к религии, имеет право исповедовать любую
религию или не исповедовать никакую, лично
или вместе с другими гражданами совершать
религиозные обряды». Следует отметить, что по
устранению явного несоответствия между Законом и
действующей Конституцией ведутся работы и на дан-
ный момент по инициативе Министерства юстиции

РА в стадии разработки находится проект Закона РА «О внесении изменения в Закон Республики Армения «О свободе совести и религиозных организациях», с которым можно ознакомиться на едином веб-сайте для публикации проектов правовых актов. Необходимость внесения изменений в обсуждаемый Закон продиктована тем, что он был принят Верховным советом в 1991 году до принятия Конституции Республики Армения, основываясь на Законе СССР «О свободе совести и религиозных организациях». В этом отношении действующий Закон содержит ряд недостатков, противоречий и не соответствует нынешней ситуации, в то время как после осуществленных в Армении конституционных реформ, она присоединилась к международным соглашениям⁵ и взяла на себя определенные обязательства.

А между тем незаслуженно, на наш взгляд, не был удостоен внимания находящийся до сих пор в стадии доработки проект модельного закона «О свободе совести, вероисповедания и религиозных организациях (объединениях)», утвержденный Межпарламентской Ассамблей государств-участников СНГ Постановлением от 18 ноября 2005 года N 26-15, который для государств-участников СНГ, а следовательно и для Республики Армения, должен был явиться концептуальной и правовой основой для разработки и совершенствования системы национального законодательства, регулирующего свободу совести, вероисповедания и деятельность религиозных организаций (объединений). Например, в статье 2 указанного Закона достаточно удачно раскрыто содержание понятия свободы совести и Республика Армения могла бы позаимствовать дефиницию из модельного закона (немного ее изменив и откорректировав), согласно которой «свобода совести это основополагающее неотъемлемое право человека на свободный мировоззренческий выбор, не влекущий за собой ограничения в других гражданских правах и свободах или их утрату». Очевидно, что эта дефиниция никоим образом не сводится к свободе религии или вероисповедания. Но, модельный закон не лишен некоторых упущений и недостатков, и к сожалению, статья 5 указанного закона, озаглавленная «Право на свободу совести», сводит на нет смысл свободы совести, опять-таки «загоняя ее в рамки» свободы выбора религиозных убеждений: «Каждый имеет право на свободу выбора религиозных убеждений, а именно: самостоятельно определять свое отношение к религии, единолично или совместно с другими

исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, выражать и распространять свои убеждения, связанные с религиозным или атеистическим мировоззрением»⁶. Атеистическое мировоззрение, как уже было сказано, выражается в отрицании религии и всего с ней связанного. В нашем понимании, право на свободу совести заключается в свободе выбора убеждений, которые могут носить абсолютно любой характер.

Contra spem (вопреки ожиданию) в вопросах правового регулирования свободы мысли, совести и религии в постсоветских государствах отсутствует *communis opinio doctorum* (общее мнение ученых), не выработаны единые подходы, отчетливо прослеживается недостаточная разработанность понятийного аппарата и отсутствие дефинитивных норм. Сложилась ситуация, когда, с одной стороны, свобода мысли и свобода совести прочно вошли в юридический язык, воспринимаются как правовые понятия, но, с другой стороны, отсутствуют дефиниции, определения этих понятий, а это *procul dubio* (без сомнения) приводит к невозможности их однозначного восприятия и понимания, а на практике, в свою очередь, может привести к произвольной интерпретации и неправильному применению и, как следствие, к необоснованному ограничению прав и свобод человека и гражданина. сожалению, эта тенденция является общей для большинства рассмотренных нами стран.

До тех пор, пока существует государство и личность в нем живущая, до тех пор пока отношения между ними будут претерпевать постоянные потрясения и изменения, унификация терминов и понятий и обозначение путей совершенствования позитивного права останется одной из ключевых задач, решение которой в конечном итоге будет служить *in commune bonum* (для общего блага).

¹ Никулин В.В. Конституционное право Российской Федерации: учебное пособие для бакалавров направления «Юриспруденция» / Тамбов: Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2012. – 332 с. Стр.54

² Подопригора Р.А. О свободе вероисповедания и религиозных объединениях: Комментарий к закону Республики Казахстан. 4-е изд., переработанное и дополненное. - Астана: 2007. Стр.2

³ <http://ksrk.gov.kz/rus/resheniya/?cid=10&rid=476>

⁴ Подопригора Р.А. О свободе вероисповедания и религиозных объединениях: Комментарий к закону Республики Казахстан. 4-е изд., переработанное и дополненное. -Астана: 2007. Стр.8

⁵ <https://www.e-draft.am/projects/246/about>

⁶ <http://www.parliament.am/library/modelayin%20orenqner/314.pdf>

<http://legislationonline.org/>

www.arlis.am

Քրիստինե Հովհաննիսյան
ՀՀ սահմանադրական դատարանի դատավորի օգնական,
Հայ-ռուսական (պավոնական) համալսարանի իրավունքի և
քաղաքականության ինստիտուտի սահմանադրական և
մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Մարի, Խոդի և կրոնի ազատության իրավունքի համեմատական-իրավական վերլուծություն հետխորհրդային տարածքի պետություններում

Սույն հոդվածում հեղինակի կողմից նշով, խոդի և կրոնի ազատության իրավունքի մասով հետխորհրդային պետությունների օրենսդրության համեմատական վերլուծություն է անցկացվել։ Դիտարկող իրավունքի քաղադրիչների մեկնաբանման հարցում հեղինակը բացահայտել է տարրներցվածքների հիմնախնդիրը և միասնական մոտեցումների բացակայությունը, հիմնավորել երեք ազատությունների՝ միմյանցից տարրերակման անհրաժեշտությունը և ուսումնասիրության հիման վրա առաջարկել կատարելագործել հասկացության ապարատը, այն հաշվով, որպեսզի հետագայում հնարավոր լինի խուսափել մտքի, խոդի և կրոնի ազատության իրավունքի կամայական մեկնաբանումից և ոչ ճիշտ կիրառումից, ինչը կարող է հանգեցնել վերջինիս անհիմն սահմանափակմանը։

**Հիմնարարեր- մարի ազատություն, խոդի ազատություն, կրոնի ազատություն, մարդու իրավունքներ,
հետխորհրդային տարածք:**

Kristine Hovhannisyan

Assistant to the Judge of the Constitutional Court of the RA,
 post-graduate student of the Department of Constitutional and
 Municipal Law of the Institute of Law and Politics
 of the Russian-Armenian university

SUMMARY

Comparative legal analysis of the right to freedom of thought, conscience and religion in the states of the post-Soviet space

In this article, the author compares the legislation of the post-Soviet states with respect to the right to freedom of thought, conscience and religion. The author has identified the problem of discrepancies and the absence of unified approaches to the interpretation of the components of the right in question, substantiated the need to delineate three freedoms from each other, and based on the study, proposed to improve the conceptual apparatus in order henceforth to avoid arbitrary interpretation and misuse of the constitutional right to freedom of thought, conscience and religion, which may lead to an unreasonable restriction of it.

Key words: freedom of thought, freedom of conscience, freedom of religion, human rights, post-Soviet space.

